

Η Οικονομική Επιστήμη και η Αυστριακή Μέθοδος

Hans-Hermann Hoppe

Μετάφραση: Πραξολόγος - Αθήνα, 2026

Η Οικονομική Επιστήμη και η Αυστριακή Μέθοδος

Hans-Hermann Hoppe

Μετάφραση: Πραξεολόγος - Αθήνα, 2026

Published under a CC BY Attribution Only 4.0 License

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ 7

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ 11

ΠΡΑΞΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ 13

ΠΡΑΞΕΟΛΟΓΙΑ & ΤΟ ΠΡΑΞΕΟΛΟΓΙΚΟ ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ 51

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 83

Εισαγωγικό Σημείωμα

Το βιβλίο του Hans-Hermann Hoppe *Η Οικονομική Επιστήμη και η Αυστριακή Μέθοδος* (*Economic Science and the Austrian Method*, 1995, με προηγούμενες εκδόσεις στα γερμανικά) αποτελεί ένα από τα πιο συμπαγή, διαυγή και φιλοσοφικά βαθιά έργα της Αυστριακής Σχολής.

Το κεντρικό μήνυμα του Hans-Hermann Hoppe συνοψίζεται σε μία φράση: η οικονομική επιστήμη δεν είναι εμπειρική επιστήμη όπως η φυσική, αλλά **Πραξεολογία** (*praxeology*) ήτοι η *a priori* επιστήμη της ανθρώπινης δράσης.

Ο Χόππε, ως κορυφαίος συνεχιστής των Ludwig von Mises και Murray N. Rothbard, δεν περιορίζεται σε μια απλή παρουσίαση της πραξεολογίας όμως. Προχωρά πολύ πιο πέρα: αποδεικνύει ότι η πραξεολογία δεν είναι απλώς η μέθοδος της οικονομικής επιστήμης, αλλά το ίδιο το θεμέλιο όλης της φιλοσοφίας του ορθολογισμού (*rationalism*).

Η τραγική στροφή της οικονομικής επιστήμης

Ξεκινά με την ιστορική διαπίστωση ότι η οικονομική επιστήμη, η «βασίλισσα των κοινωνικών επιστημών», υιοθέτησε τις μεθόδους των φυσικών επιστημών (*εμπειρισμό* (*empiricism*) και *θετικισμό* (*positivism*)) ακριβώς την ίδια εποχή που διανοούμενοι και πολιτικοί πίστεψαν στον κρατικό σχεδιασμό. Και οι δύο αυτές «άθεες πίστεις» της εποχής μας απέτυχαν παταγωδώς. Ο Χόππε καταδεικνύει ότι η αποτυχία τους είναι μεθοδολογική: η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να είναι εμπειρική-υποθετική (*empirical-hypothetical*) επιστήμη.

Η οικονομική επιστήμη ως πραξεολογία

Ο πυρήνας του βιβλίου είναι η υπεράσπιση της Μιζεσιανής θέσης: η οικονομική επιστήμη είναι η επιστήμη της ανθρώπινης δράσης (πραξεολογία (*praxeology*)). Οι οικονομικές προτάσεις, τα οικονομικά αξιώματα (νόμος της οριακής χρησιμότητας, θεωρία του οικονομικού κύκλου, νόμος της ποσότητας του χρήματος κ.ά.) δεν είναι υποθετικές και διαψεύσιμες από την εμπειρία. Είναι **a priori συνθετικές προτάσεις**, που προκύπτουν με καθαρή λογική παραγωγή από το αξίωμα της δράσης («οι άνθρωποι δρουν»).

Το αξίωμα αυτό είναι αυταπόδεικτο: η άρνησή του είναι και η ίδια μια δράση. Από αυτό παράγονται λογικά όλες οι βασικές κατηγορίες της οικονομικής επιστήμης (αξίες, σκοποί, μέσα, κόστος, κέρδος, ζημία, χρονική προτίμηση κ.λπ.).

Κριτική του εμπειρισμού και του ιστορικισμού

Ο Χόππε αναλύει με ακρίβεια γιατί και οι δύο κυρίαρχες εναλλακτικές είναι αντιφατικές: Ο εμπειρισμός (*empiricism*) ισχυρίζεται ότι «όλα είναι υποθετικά», αλλά η ίδια αυτή η πρόταση δεν μπορεί να είναι απλώς υποθετική – αλλιώς καταρρέει.

Ο ιστορικισμός (*historicism*) (και οι σύγχρονες εκδοχές του: ερμηνευτική (*hermeneutics*), αποδομητισμός (*deconstructionism*)) ισχυρίζεται ότι «όλα είναι σχετικά», αλλά η ίδια η δήλωσή του πρέπει να είναι αντικειμενικά αληθής για να έχει νόημα.

Και οι δύο αρνούνται την ύπαρξη a priori γνώσης για την πραγματικότητα και καταλήγουν σε σκεπτικισμό (*skepticism*) και σχετικισμό (*relativism*).

Η πραξεολογία ως θεμέλιο της επιστημολογίας

Εδώ ο Χόππε κάνει το μεγάλο άλμα που ο ίδιος ο Μίζες είχε υπαινιχθεί: η πραξεολογία δεν είναι μόνο η μέθοδος της οικονομικής επιστήμης: είναι το θεμέλιο όλης της γνώσης. Εισάγει το *a priori* της επιχειρηματολογίας («οι άνθρωποι μπορούν να επιχειρηματολογούν και γνωρίζουν τι σημαίνει αλήθεια και εγκυρότητα»).

Δείχνει ότι η γνώση είναι κατηγορία της δράσης: περιορίζεται από τις ίδιες δομικές κατηγορίες (λογική, αριθμητική, γεωμετρία, αιτιότητα (*causality*), τελεολογία). Έτσι λύνει το παλιό πρόβλημα του ιδεαλισμού στον ορθολογισμό και καθιστά την *a priori* γνώση ρεαλιστική.

Δυϊσμός: Αιτιότητα και Τελεολογία

Το βιβλίο κλείνει με την αιτιολογία του επιστημολογικού δυϊσμού:

Τα μη-δρώντα φαινόμενα (φυσικός κόσμος) κατηγοριοποιούνται αιτιωδώς → φυσικές επιστήμες (*a posteriori*).

Τα δρώντα φαινόμενα κατηγοριοποιούνται τελεολογικά → ιστορία, κοινωνιολογία, οικονομική επιστήμη (*a priori* πραξεολογικές εξηγήσεις + ιστορική ανασυγκρότηση).

Σημασία του βιβλίου

Η Οικονομική Επιστήμη και η Αυστριακή Μέθοδος δεν είναι απλώς μια εισαγωγή στην Αυστριακή Σχολή. Είναι η πιο συστηματική και φιλοσοφικά ώριμη υπεράσπιση της πραξεολογίας που έχει γραφτεί ποτέ. Ο Χόππε:

- Αποδεικνύει ότι η Αυστριακή μέθοδος δεν είναι «μια άποψη μεταξύ άλλων», αλλά η μόνη συνεπής και μη αντιφατική μέθοδος.

- Ενσωματώνει την πραξεολογία στο ευρύτερο πλαίσιο της δυτικής ορθολογιστικής φιλοσοφίας (Λάιμπνιτς, Καντ, Λόρεντσεν), δίνοντάς της φιλοσοφικό βάθος που ο ίδιος ο Μίζες δεν είχε αναπτύξει πλήρως.
- Παρέχει το ισχυρότερο διανοητικό όπλο εναντίον του κρατικού παρεμβατισμού: αν η οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να προβλέψει με «επιστημονικό» τρόπο (όπως ισχυρίζονται οι Κεϋνσιανοί), τότε κάθε κεντρικός σχεδιασμός είναι εκ των προτέρων καταδικασμένος.

Συνοπτικά, το βιβλίο αυτό είναι η **φιλοσοφική διακήρυξη ανεξαρτησίας** της Αυστριακής Σχολής. Δεν αρκείται στο να υπερασπιστεί την πραξεολογία· την καθιστά το θεμέλιο όχι μόνο της οικονομικής επιστήμης, αλλά και κάθε σοβαρής επιστημολογίας. Γι' αυτό παραμένει, τριάντα χρόνια μετά, απαραίτητο ανάγνωσμα για όποιον θέλει να κατανοήσει σε βάθος γιατί η Αυστριακή οικονομική σχολή δεν είναι απλά «άλλη μια σχολή οικονομικής σκέψης», αλλά η μόνη πραγματική οικονομική επιστήμη.

Πραξεολόγος, Αθήνα 2026

Πρόλογος Έκδοσης

Εκείνη η ημέρα κατά την οποία η οικονομική επιστήμη, η βασίλισσα των κοινωνικών επιστημών, υιοθέτησε τις μεθόδους που συνδέονται με τις φυσικές επιστήμες: τον εμπειρισμό και τον θετικισμό, ήταν τραγική. Στην ευρύτερη πορεία της οικονομικής σκέψης, αυτή η μεταστροφή συνέβη - όχι τυχαία - περίπου την ίδια εποχή που διανοούμενοι και πολιτικοί άρχισαν να πιστεύουν στην αποτελεσματικότητα του κρατικού σχεδιασμού. Παρά τις αποτυχίες τους, και οι δύο αυτές δοξασίες παραμένουν ως κάτι σαν άθεες πίστεις της εποχής μας.

Στο παρόν εξαιρετικό δοκίμιο, ο Χανς-Χέρμαν Χόππε επεκτείνει το επιχείρημα του Λούντβιχ φον Μίζες ότι οι μέθοδοι που συνδέονται με τις φυσικές επιστήμες δεν μπορούν να υιοθετηθούν με επιτυχία στην οικονομική θεωρία. Ο καθηγητής Χόππε στη συνέχεια υποστηρίζει την ύπαρξη *a priori* γνώσης, την εγκυρότητα της καθαρής θεωρίας, τη χρήση της παραγωγικής λογικής, την αδυσώπητη φύση του οικονομικού νόμου και την άποψη ότι η οικονομική επιστήμη είναι απλώς μέρος της ευρύτερης πειθαρχίας της πραξολογίας, ήτοι **της επιστήμης της ανθρώπινης δράσης**.

Αν οι οικονομολόγοι πρόκειται να απελευθερωθούν από τις αποτυχημένες υποθέσεις ότι μπορούν να προβλέψουν με ακρίβεια το μέλλον και, επομένως, ότι το κράτος μπορεί να σχεδιάσει την οικονομία καλύτερα από την αγορά, θα πρέπει να επανεξετάσουν πιο θεμελιώδη μεθοδολογικά σφάλματα. Όταν αυτό συμβεί, ο καθηγητής Χόππε, ο κορυφαίος πραξολόγος της εποχής μας, θα έχει διαδραματίσει έναν αναντικατάστατο ρόλο.

Llewellyn H. Rockwell, Jr.

Ινστιτούτο Ludwig von Mises

Πραξολογία και Οικονομική Επιστήμη

I

Είναι ευρέως γνωστό ότι οι Αυστριακοί διαφωνούν έντονα με άλλες σχολές οικονομικής σκέψης, όπως οι Κεϋνσιανοί (Keynesians), οι Μονεταριστές (Monetarists), οι θεωρητικοί της Δημόσιας Επιλογής (*Public Choicers*), οι Ιστορικιστές (Historicists), οι Ινστιτουσιοναλιστές (*Institutionalists*) και οι Μαρξιστές (Marxists). Η διαφωνία είναι φυσικά πιο εμφανής όταν πρόκειται για οικονομική πολιτική και προτάσεις οικονομικής πολιτικής. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις όπου δημιουργείται συμμαχία μεταξύ Αυστριακών και, ιδιαίτερα, αυτών της Σχολής του Σικάγο (Chicagoites) και θεωρητικών της Δημόσιας Επιλογής. Ο Λούντβιχ φον Μίζες (Ludwig von Mises), ο Μάρεϊ Ν. Ρόθμπαρντ (Murray N. Rothbard), ο Μίλτον Φρίντμαν (Milton Friedman) και ο Τζέιμς Μπιούκανεν (James Buchanan), για να αναφέρουμε μερικά ονόματα, συχνά ενώνονται στις προσπάθειές τους να υπερασπιστούν την οικονομία της ελεύθερης αγοράς έναντι των «φιλελεύθερων» και σοσιαλιστών επικριτών της.

Ωστόσο, όσο σημαντικές κι αν είναι αυτές οι περιστασιακές συμφωνίες για τακτικούς ή στρατηγικούς λόγους, δεν μπορούν παρά να είναι επιφανειακές, διότι συγκαλύπτουν ορισμένες πραγματικά θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ της Αυστριακής Σχολής, όπως εκπροσωπείται από τον Μίζες και τον Ρόθμπαρντ, και όλων των υπολοίπων. Η τελική διαφορά, από την οποία πηγάζουν όλες οι διαφωνίες στα επίπεδα της οικονομικής θεωρίας και της οικονομικής πολιτικής -διαφωνίες, για παράδειγμα, ως προς την αξία/αρετές του κανόνα του χρυσού (*gold standard*) έναντι του χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας (*fiat money*), της ελεύθερης τραπεζικής (*free banking*) έναντι της κεντρικής τραπεζικής (*central*

banking), τις επιπτώσεις της ευημερίας των αγορών έναντι της κρατικής δράσης, του καπιταλισμού έναντι του σοσιαλισμού, της θεωρίας του τόκου και του οικονομικού κύκλου κ.λπ.- αφορά την απάντηση στο ίδιο το πρώτο ερώτημα που πρέπει να θέσει κάθε οικονομολόγος: *Ποιο είναι το αντικείμενο της οικονομικής επιστήμης και τι είδους προτάσεις είναι τα οικονομικά θεωρήματα;*

Η απάντηση του Μίζες είναι ότι η οικονομική επιστήμη είναι η επιστήμη της ανθρώπινης δράσης. Καθεαυτή, αυτή η θέση μπορεί να μη φαίνεται ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη. Αλλά στη συνέχεια ο Μίζες λέει για την οικονομική επιστήμη¹:

«Οι προτάσεις και τα θεωρήματά της δεν προέρχονται από την εμπειρία. Είναι, όπως εκείνες της λογικής και των μαθηματικών, **a priori**. Δεν υπόκεινται σε επαλήθευση ή διάψευση βάσει εμπειρίας και γεγονότων. Είναι τόσο λογικά όσο και χρονικά πρότερες από οποιαδήποτε κατανόηση ιστορικών γεγονότων. Αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για οποιαδήποτε νοητική σύλληψη ιστορικών γεγονότων».

Για να τονίσει το καθεστώς (τη φύση) της οικονομικής επιστήμης ως καθαρής επιστήμης, μιας επιστήμης που έχει περισσότερα κοινά με μια πειθαρχία όπως η εφαρμοσμένη λογική παρά, για παράδειγμα, με τις εμπειρικές φυσικές επιστήμες, ο Μίζες προτείνει τον όρο «πραξεολογία» (*λογική της δράσης*) για τον κλάδο της γνώσης που αντιπροσωπεύει η οικονομική επιστήμη.

Αυτή ακριβώς η εκτίμηση της οικονομικής επιστήμης ως *a priori* επιστήμης, μιας επιστήμης της οποίας οι προτάσεις μπορούν να λάβουν αυστηρή λογική θεμελίωση, είναι εκείνη που διακρίνει τους Αυστριακούς, ή πιο συγκεκριμένα τους Μιζεσιανούς (*Misesians*), από όλες τις άλλες σύγχρονες οικονομικές σχολές. Όλες οι υπόλοιπες σχολές αντιλαμβάνονται την οικονομική επιστήμη ως εμπειρική επιστήμη, ως επιστήμη παρόμοια με τη φυσική, η οποία αναπτύσσει υποθέσεις που απαιτούν συνεχή εμπειρική δοκιμασία και πειράματα. Και όλες τους θεωρούν δογματική και μη επιστημονική την άποψη του Μίζες ότι τα οικονομικά θεωρήματα/αξιώματα -όπως ο νόμος της οριακής χρησιμότητας ή ο νόμος των

¹Ludwig von Mises, *Human Action*, (Chicago: Henry Regnery, 1966), p.32

αποδόσεων, ή η θεωρία της χρονικής προτίμησης του τόκου και η Αυστριακή θεωρία του οικονομικού κύκλου- μπορούν να αποδειχθούν οριστικά, με τρόπο που καθιστά προφανώς αντιφατικό να αρνείται κανείς την εγκυρότητά τους.

Η άποψη του Μαρκ Μπλάουγκ (Mark Blaug), ιδιαίτερα αντιπροσωπευτική της κυρίαρχης μεθοδολογικής σκέψης, απεικονίζει αυτή την σχεδόν καθολική αντίθεση στην Αυστριακή Σχολή. Ο Μπλάουγκ λέει για τον Μίζες: «Τα γραπτά του για τα θεμέλια της οικονομικής επιστήμης είναι τόσο εκκεντρικά και ιδιόρρυθμα που δεν μπορεί παρά να απορεί κανείς ότι έχουν ληφθεί σοβαρά υπόψη από οποιονδήποτε.»²

Ο Μπλάουγκ δεν προσφέρει ούτε ένα επιχειρήμα για να υποστηρίξει την αγανάκτησή του. Το κεφάλαιό του για την Αυστριακή Σχολή απλώς τελειώνει με αυτή τη δήλωση. Μήπως η απόρριψη του απριρισμού του Μίζες από τον Μπλάουγκ και τους άλλους έχει περισσότερο να κάνει με το γεγονός ότι τα απαιτητικά πρότυπα λογικής αυστηρότητας που συνεπάγεται μια απριριστική μεθοδολογία αποδεικνύονται υπερβολικά γι' αυτούς;

Τι οδήγησε τον Μίζες στον χαρακτηρισμό της οικονομικής επιστήμης ως *a priori* επιστήμης; Υπό το πρίσμα του παρόντος χρόνου, το γεγονός ότι ο Μίζες δεν θεωρούσε την αντίληψή του αποκλίνουσα από την κυρίαρχη άποψη που επικρατούσε στις αρχές του εικοστού αιώνα μπορεί να προκαλεί έκπληξη. Ο Μίζες δεν ήθελε να υπαγορεύσει τι θα έπρεπε να κάνουν οι οικονομολόγοι το οποίο ήταν σε αντίθεση με αυτό που πραγματικά έκαναν. Αντίθετα, έβλεπε το επίτευγμά του ως φιλόσοφος της οικονομικής επιστήμης στο να συστηματοποιήσει και να καταστήσει σαφές αυτό που η οικονομική επιστήμη ήταν πραγματικά και (να διασαφηνίσει) πώς είχε συλληφθεί εμμέσως από σχεδόν όλους όσοι αυτοαποκαλούνταν οικονομολόγοι.

²Mark Blaug, *The Methodology of Economics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), p. 93. για μία παρόμοια δήλωση αγανάκτησης, ίδετε see Paul Samuelson, *Collected Scientific Papers*, vol. 3 (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972, p. 761).

Και πράγματι έτσι έχουν τα πράγματα. Δίνοντας μια συστηματική εξήγηση σε ό,τι προηγουμένως ήταν μόνο έμμεση και ανείπωτη γνώση, ο Μίζες εισήγαγε ορισμένες εννοιολογικές και ορολογικές διακρίσεις που προηγουμένως ήταν ασαφείς και άγνωστες, τουλάχιστον στον αγγλόφωνο κόσμο. Ωστόσο, η θέση του για την κατάσταση της οικονομικής επιστήμης ήταν ουσιαστικά σε πλήρη συμφωνία με την τότε ορθόδοξη άποψη επί του θέματος. Δεν χρησιμοποιούσαν τον όρο «a priori», αλλά μερικοί από τους επικρατεστερους οικονομολόγους όπως ο Ζαν Μπατίστ Σαί (Jean-Baptiste Say), ο Νάσσο Σίνιор (Nassau William Senior) και ο Τζον Ε. Κερνς (John Elliott Cairnes), για παράδειγμα, περιέγραφαν την οικονομική επιστήμη με παρόμοιο τρόπο.

Ο Σαί γράφει: «Ένα σύγγραμμα πολιτικής οικονομίας θα... περιοριστεί στη διατύπωση μερικών γενικών αρχών, που δεν απαιτούν καν την υποστήριξη αποδείξεων ή παραδειγμάτων· διότι αυτές δεν θα είναι παρά η έκφραση αυτού που γνωρίζει ο καθένας, τακτοποιημένες σε μια μορφή βολική για την κατανόησή τους, τόσο ως προς το σύνολό τους όσο και ως προς τις σχέσεις τους μεταξύ τους.» Και «η πολιτική οικονομία... όποτε οι αρχές που αποτελούν τη βάση της είναι ενδεδειγμένα/σχολαστικά συμπεράσματα από αδιαμφισβήτητα γενικά γεγονότα, στηρίζεται σε ακλόνητο θεμέλιο.»³

Σύμφωνα με τον Νάσσο Σίνιор, οι οικονομικές «λογικές υποθέσεις συνίστανται σε λίγες γενικές προτάσεις, αποτέλεσμα παρατηρήσεων ή συνείδησης, που μόλις και μετά βίας χρειάζονται απόδειξη ή ακόμα και τυπική διατύπωση, τις οποίες σχεδόν κάθε άνθρωπος, μόλις τις ακούσει, τις αποδέχεται ως οικείες στη σκέψη του ή τουλάχιστον ως περιλαμβανόμενες στην προηγούμενη γνώση του· και τα συμπεράσματά του είναι σχεδόν εξίσου γενικά και, εφόσον έχει συλλογιστεί σωστά, εξίσου βέβαια με τις υποθέσεις του.» Και οι οικονομολόγοι πρέπει να είναι «ενήμεροι ότι η Επιστήμη εξαρτάται περισσότερο από τον συλλογισμό παρά από

³ Jean-Baptiste Say, *Treatise on Political Economy* (New York: Augustus Kelley, [1880] 1964), p. xx, xxvi.

την παρατήρηση, και ότι η κύρια δυσκολία της δεν συνίσταται στον προσδιορισμό των γεγονότων της, αλλά στη χρήση των όρων της.»⁴

Και ο Τζον Ε. Κερνς παρατηρεί ότι ενώ «η ανθρωπότητα δεν έχει άμεση γνώση των έσχατων φυσικών αρχών»... «ο οικονομολόγος ξεκινά με γνώση των έσχατων αιτιών.»... «Ο οικονομολόγος μπορεί συνεπώς να θεωρηθεί, ήδη από την αρχή των ερευνών του, ότι βρίσκεται ήδη στην κατοχή εκείνων των έσχατων αρχών που διέπουν τα φαινόμενα τα οποία αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης του, η ανακάλυψη των οποίων στην περίπτωση της φυσικής έρευνας συνιστά για τον ερευνητή το πιο επίπονο έργο του.»

«Η εικασία [στην οικονομική επιστήμη] θα ήταν προφανώς άτοπη, καθόσον διαθέτουμε στη συνείδησή μας και στη μαρτυρία των αισθήσεών μας... άμεση και εύκολη απόδειξη εκείνου που επιθυμούμε να γνωρίσουμε. Στην Πολιτική Οικονομία, επομένως, η υπόθεση δεν χρησιμοποιείται ποτέ ως βοήθημα για την ανακάλυψη των έσχατων αιτιών και νόμων.»⁵

Οι απόψεις των προκατόχων του Μίζες, του Μένγκερ (Menger), του Μπεμ-Μπάουερκ (Böhm-Bawerk) και του Βίζερ (Wieser), είναι οι ίδιες: Κι αυτοί περιγράφουν την οικονομική επιστήμη ως πειθαρχία της οποίας οι υποθέσεις/προτάσεις μπορούν -σε αντίθεση με εκείνες των φυσικών επιστημών- να λάβουν κάποια έσχατη θεμελίωση. Και πάλι όμως, το κάνουν αυτό χωρίς να χρησιμοποιούν την ορολογία που υιοθέτησε ο Μίζες.

Και τέλος, ο επιστημολογικός χαρακτηρισμός του Μίζες για την οικονομική επιστήμη θεωρήθηκε επίσης απολύτως ορθόδοξος -και σίγουρα όχι ιδιόρρυθμος, όπως θα ήθελε ο Μπλάουγκ- αφού διατυπώθηκε ρητά από τον ίδιο τον Μίζες. Το βιβλίο του Λάιονελ Ρόμπινς (Lionel Robbins) *Η Φύση και Σημασία της*

⁴Nassau Senior, *An Outline of the Science of Political Economy* (New York: Augustus Kelley, [1836] 1965), pp. 2-3, 5

⁵John E. Cairnes, *The Character and Logical Method of Political Economy* (New York: Augustus Kelley, 1965), p. 83,87,89-90,95-96.

Οικονομικής Επιστήμης, που πρωτοεμφανίστηκε το 1932, δεν είναι παρά μια κάπως αραιωμένη εκδοχή της περιγραφής του Μίζες για την οικονομική επιστήμη ως **πραξεολογία**. Παρόλα αυτά αντιμετωπίστηκε ως το μεθοδολογικό άστρο που καθοδηγούσε το επάγγελμα του οικονομικού επαγγέλματος για σχεδόν 20 έτη.

Στην πραγματικότητα, ο Ρόμπινς, στον Πρόλογό του, επισημαίνει ρητά τον Μίζες ως την πιο σημαντική πηγή της δικής του μεθοδολογικής θέσης. Και ο Μίζες και ο Ρίχαρντ φον Στρίγκλ (Richard von Strigl) -του οποίου η θέση είναι ουσιαστικά πανομοιότυπη με εκείνη του Μίζες- παρατίθενται με επιδοκίμασία στο κείμενο συχνότερα από οποιονδήποτε άλλον.

Ωστόσο, όσο διαφωτιστικά κι αν είναι όλα αυτά για την αξιολόγηση της σημερινής κατάστασης [της οικονομικής επιστήμης], πρόκειται απλώς για ιστορία. Ποιο ήταν λοιπόν το σκεπτικό των κλασικών οικονομολόγων για να θεωρούν την επιστήμη τους διαφορετική από τις φυσικές επιστήμες; Και τι κρύβεται πίσω από την ξεκάθαρη ανασυγκρότηση αυτής της διαφοράς από τον Μίζες ως διαφοράς μεταξύ μιας *a priori* επιστήμης και μιας *a posteriori* επιστήμης; Ήταν η αναγνώριση ότι η διαδικασία της επαλήθευσης –η διαδικασία ανακάλυψης αν μια πρόταση είναι αληθής ή όχι– είναι διαφορετική σε ένα πεδίο έρευνας από ό,τι σε ένα άλλο.

Ας ρίξουμε πρώτα μια σύντομη ματιά στις φυσικές επιστήμες. Πώς γνωρίζουμε ποιά θα είναι τα αποτελέσματα αν υποβάλουμε κάποιο φυσικό υλικό σε συγκεκριμένες δοκιμές, ας πούμε αν το αναμείξουμε με ένα άλλο είδος υλικού; Προφανώς δεν το γνωρίζουμε προτού το δοκιμάσουμε πραγματικά και παρατηρήσουμε τι συμβαίνει. Μπορούμε φυσικά να κάνουμε μια πρόβλεψη, αλλά η πρόβλεψή μας είναι μόνο υποθετική, και απαιτούνται παρατηρήσεις για να διαπιστώσουμε αν έχουμε δίκιο ή όχι.

Επιπλέον, ακόμα κι αν έχουμε παρατηρήσει κάποιο οριστικό αποτέλεσμα, ας πούμε ότι η ανάμειξη των δύο υλικών οδηγεί σε έκρηξη, μπορούμε τότε να είμαστε σίγουροι ότι ένα τέτοιο αποτέλεσμα θα συμβαίνει αναπόφευκτα κάθε φορά που αναμειγνύουμε τέτοια υλικά; Και πάλι, η απάντηση είναι όχι. Οι προβλέψεις μας θα

παραμείνουν πάντα και μόνιμα υποθετικές. Είναι δυνατόν η έκρηξη να προκύπτει μόνο αν πληρούνται ορισμένες άλλες συνθήκες – A , B και Γ . Μπορούμε να διαπιστώσουμε αν ισχύει αυτό και ποιες είναι αυτές οι άλλες συνθήκες μόνο μέσα από μια ατέλειωτη διαδικασία δοκιμής και λάθους. Αυτό μας επιτρέπει να βελτιώνουμε προοδευτικά τη γνώση μας για το εύρος εφαρμογής της αρχικής μας υποθετικής πρόβλεψης.

Ας στραφούμε τώρα σε ορισμένες τυπικές οικονομικές προτάσεις. Ας εξετάσουμε τη διαδικασία επαλήθευσης μιας πρότασης όπως η ακόλουθη: Όποτε δύο άτομα A και B πραγματοποιούν μια εθελούσια ανταλλαγή, και τα δύο πρέπει να αναμένουν να κερδίσουν από αυτήν. Και πρέπει να έχουν αντίστροφες διατάξεις προτιμήσεων για τα αγαθά και τις υπηρεσίες που ανταλλάσσονται, ώστε ο A να αποτιμά αυτό που λαμβάνει από τον B υψηλότερα από αυτό που του δίνει, και ο B να αποτιμά τα ίδια πράγματα με τον αντίστροφο τρόπο.

Ή ας εξετάσουμε το εξής: Όποτε μια ανταλλαγή δεν είναι εθελούσια αλλά εξαναγκασμένη, το ένα μέρος κερδίζει εις βάρος του άλλου.

Ή ο νόμος της οριακής χρησιμότητας (*law of marginal utility*): Όποτε η προσφορά ενός αγαθού αυξάνεται κατά μία επιπλέον μονάδα, εφόσον κάθε μονάδα θεωρείται από ένα άτομο ως ίσης χρησιμότητας, η αξία που αποδίδεται σε αυτή τη μονάδα πρέπει να μειώνεται. Διότι αυτή η επιπλέον μονάδα μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού που θεωρείται λιγότερο πολύτιμος από τον λιγότερο πολύτιμο σκοπό που ικανοποιείται από μια μονάδα αυτού του αγαθού αν η προσφορά ήταν μία μονάδα μικρότερη.

Ή ας πάρουμε το νόμο της συνεργασίας του Ρικάρντο (*Ricardian law of association*): Από δύο παραγωγούς, αν ο A είναι πιο παραγωγικός στην παραγωγή δύο ειδών αγαθών από τον B , παρόλα αυτά μπορούν να συμμετάσχουν σε μια αμοιβαία επωφελή κατανομή εργασίας (*division of labor*). Αυτό συμβαίνει διότι η συνολική φυσική παραγωγικότητα είναι υψηλότερη αν ο A ειδικευτεί στην παραγωγή ενός

αγαθού που μπορεί να παράγει με τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, παρά αν τόσο ο Α όσο και ο Β παράγουν και τα δύο αγαθά ξεχωριστά και αυτόνομα.

Ένα άλλο παράδειγμα: Όποτε εφαρμόζονται νόμοι κατώτατου μισθού (*minimum wage laws*) που απαιτούν μισθούς υψηλότερους από τους υφιστάμενους μισθούς της αγοράς, θα προκύψει ακούσια ανεργία.

Ένα τελευταίο παράδειγμα: Όποτε αυξάνεται η ποσότητα του χρήματος ενώ η ζήτηση για χρήμα που κρατείται ως ταμειακό απόθεμα παραμένει αμετάβλητη, η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα πέσει.

Εξετάζοντας τέτοιες προτάσεις, είναι η διαδικασία επαλήθευσης που εμπλέκεται στην καθιέρωσή τους ως αληθών ή ψευδών του ίδιου τύπου με εκείνη που εμπλέκεται στην καθιέρωση μιας πρότασης στις φυσικές επιστήμες; Είναι αυτές οι προτάσεις υποθετικές με την ίδια έννοια όπως μια πρόταση σχετικά με τις επιπτώσεις της ανάμειξης δύο ειδών φυσικών υλικών; Πρέπει να δοκιμάζουμε συνεχώς αυτές τις οικονομικές προτάσεις έναντι παρατηρήσεων; Και απαιτείται μια ατέλειωτη διαδικασία δοκιμών/πειραμάτων και λάθους για να διαπιστώσουμε το εύρος εφαρμογής αυτών των προτάσεων και να βελτιώνουμε σταδιακά τη γνώση μας, όπως είδαμε ότι συμβαίνει στις φυσικές επιστήμες;

Καθίσταται προφανές -με εξαίρεση τους περισσότερους οικονομολόγους των τελευταίων σαράντα ετών- ότι η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα είναι ένα σαφές και αναμφισβήτητο Όχι. Το ότι ο Α και ο Β πρέπει να αναμένουν να κερδίσουν και να έχουν αντίστροφες διατάξεις προτιμήσεων προκύπτει από την κατανόησή μας του τι είναι μια ανταλλαγή. Και το ίδιο ισχύει για τις συνέπειες μιας εξαναγκασμένης ανταλλαγής. Είναι αδιανόητο ότι τα πράγματα θα μπορούσαν ποτέ να είναι διαφορετικά: Ήταν έτσι πριν από ένα εκατομμύριο χρόνια και θα είναι έτσι σε ένα εκατομμύριο χρόνια από τώρα. Και το εύρος εφαρμογής για αυτές τις προτάσεις είναι επίσης σαφές άπαξ διὰ παντός: Είναι αληθείς όποτε κάτι είναι μια εθελούσια ανταλλαγή ή μια εξαναγκασμένη ανταλλαγή, και αυτό είναι όλο.

Δεν υπάρχει διαφορά όσον αφορά τα άλλα παραδείγματα που δόθηκαν. Το ότι η οριακή χρησιμότητα των επιπλέον μονάδων προσφοράς ομοιογενών αγαθών πρέπει να πέσει προκύπτει από την αδιαμφισβήτητη δήλωση ότι κάθε δρον άτομο πάντα προτιμά αυτό που τον ικανοποιεί περισσότερο από αυτό που τον ικανοποιεί λιγότερο. Είναι απλώς παράλογο να σκεφτούμε ότι θα απαιτούνταν συνεχής δοκιμασία για να καθιερωθεί μια τέτοια πρόταση.

Ο νόμος της συνεργασίας⁶ του Ρικάρντο, μαζί με μια άπαξ διά παντός οριοθέτηση του εύρους εφαρμογής του, προκύπτει επίσης λογικά από την ίδια την ύπαρξη της περιγραφόμενης κατάστασης. Αν ο Α και ο Β διαφέρουν όπως περιγράφεται και συνεπώς υπάρχει ένας τεχνολογικός λόγος υποκατάστασης για τα παραγόμενα αγαθά (ένας τέτοιος λόγος για τον Α και ένας για τον Β), τότε αν εμπλακούν σε μια κατανομή εργασίας όπως χαρακτηρίζεται από τον νόμο, η φυσική παραγωγή που προκύπτει πρέπει να είναι μεγαλύτερη από ό,τι θα ήταν διαφορετικά. Κάθε άλλο συμπέρασμα είναι λογικά εσφαλμένο.

Το ίδιο ισχύει για τις συνέπειες των νόμων κατώτατου μισθού ή μιας αύξησης της ποσότητας του χρήματος. Μια αύξηση της ανεργίας και μια μείωση της αγοραστικής δύναμης του χρήματος είναι συνέπειες που λογικά συνεπάγονται από την ίδια την περιγραφή της αρχικής κατάστασης όπως διατυπώνεται στις προτάσεις που εξετάζουμε. Στην πραγματικότητα, είναι παράλογο να θεωρούμε αυτές τις προβλέψεις ως υποθετικές και να σκεφτόμαστε ότι η εγκυρότητά τους δεν θα μπορούσε να καθιερωθεί ανεξάρτητα από παρατηρήσεις, δηλαδή με άλλο

⁶Σημείωση του μεταφραστή: Ο νόμος της συνεργασίας αποτελεί μία έννοια που προέρχεται από το νόμο του συγκριτικού πλεονεκτήματος του Ντέιβιντ Ρικάρντο. Λειτουργεί ως θεμελιώδης αρχή στην οικονομική επιστήμη, εξηγώντας τα οφέλη του διεθνούς εμπορίου και της κατανομής της εργασίας. Βασικές Έννοιες: **Συγκριτικό Πλεονέκτημα:** Η αρχή αυτή διατυπώνει ότι χώρες ή άτομα μπορούν να αποκομίσουν οφέλη από το εμπόριο εξειδικευόμενα στην παραγωγή εκείνων των αγαθών για τα οποία έχουν χαμηλότερο κόστος ευκαιρίας σε σχέση με τους άλλους. **Κατανομή Εργασίας:** Ο νόμος της συνεργασίας τονίζει πώς η εξειδίκευση επιτρέπει πιο αποδοτικές διαδικασίες παραγωγής, οδηγώντας σε αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας.

τρόπο από το να δοκιμάσουμε πραγματικά νόμους κατώτατου μισθού ή να τυπώνουμε περισσότερο χρήμα και να παρατηρούμε τι συμβαίνει.

Χρησιμοποιώντας μια αναλογία, είναι σαν κάποιος να ήθελε να καθιερώσει το θεώρημα του Πυθαγόρα με το να μετράει τις πλευρές και τις γωνίες των τριγώνων. Όπως ακριβώς οποιοσδήποτε θα σχολίαζε μια τέτοια προσπάθεια, δεν πρέπει να πούμε ότι το να πιστεύει κανείς πως οι οικονομικές προτάσεις πρέπει να δοκιμάζονται εμπειρικά είναι σημάδι απόλυτης διανοητικής σύγχυσης;

Αλλά ο Μίζες δεν παρατηρεί απλώς αυτήν την αρκετά προφανή διαφορά μεταξύ της οικονομικής επιστήμης και των εμπειρικών επιστημών. Μας κάνει να κατανοήσουμε τη φύση αυτής της διαφοράς και εξηγεί πώς και γιατί μια μοναδική πειθαρχία όπως η οικονομική επιστήμη, η οποία διδάσκει κάτι για την πραγματικότητα χωρίς να απαιτεί παρατηρήσεις, μπορεί να υπάρχει. Αυτό το επίτευγμα του Μίζες είναι και αυτό που δύσκολα θα μπορούσε να υπερεκτιμηθεί.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την εξήγησή του, πρέπει να κάνουμε μια παρέκβαση προς τον χώρο της φιλοσοφίας, ή πιο συγκεκριμένα στον χώρο της *φιλοσοφίας της γνώσης ή επιστημολογίας*. Ειδικότερα, πρέπει να εξετάσουμε την επιστημολογία του Ιμάνουελ Καντ (Immanuel Kant), όπως αναπτύχθηκε πληρέστερα στο έργο του *Κριτική του Καθαρού Λόγου*. Η ιδέα του Μίζες για την πραξεολογία είναι σαφώς επηρεασμένη από τον Καντ. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Μίζες είναι ένας απλός και καθαρός Καντιανός. Στην πραγματικότητα, όπως θα επισημάνω αργότερα, ο Μίζες προχωρά την Καντιανή επιστημολογία πέρα από το σημείο όπου ο ίδιος ο Καντ σταμάτησε. Ο Μίζες βελτιώνει την Καντιανή φιλοσοφία με τρόπο που μέχρι σήμερα έχει αγνοηθεί πλήρως και δεν έχει εκτιμηθεί από τους ορθόδοξους Καντιανούς φιλοσόφους. Ωστόσο, ο Μίζες δανείζεται από τον Καντ τις κεντρικές εννοιολογικές και ορολογικές διακρίσεις του, καθώς και ορισμένες θεμελιώδεις Καντιανές εννοήσεις σχετικά με τη φύση της ανθρώπινης γνώσης. Έτσι, πρέπει να στραφούμε στον Καντ.

Ο Καντ, κατά την πορεία της κριτικής του στον κλασικό εμπειρισμό, και ιδιαίτερα σε εκείνον του Ντέιβιντ Χιουμ, ανέπτυξε την ιδέα ότι όλες οι προτάσεις μας μπορούν να ταξινομηθούν με διπλό τρόπο: από τη μία πλευρά είναι είτε αναλυτικές είτε συνθετικές, και από την άλλη είναι είτε *a priori* είτε *a posteriori*. Το νόημα αυτών των διακρίσεων, εν συντομία, είναι το εξής. Οι προτάσεις είναι αναλυτικές όποτε τα μέσα της τυπικής λογικής είναι επαρκή για να διαπιστώσουμε αν είναι αληθείς ή όχι· διαφορετικά, οι προτάσεις είναι συνθετικές. Και οι προτάσεις είναι *a posteriori* όποτε είναι απαραίτητες παρατηρήσεις για να καθιερωθεί η αλήθειά τους ή τουλάχιστον να επιβεβαιωθούν. Αν οι παρατηρήσεις δεν είναι απαραίτητες, τότε οι προτάσεις είναι *a priori*.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Καντιανής φιλοσοφίας είναι ο ισχυρισμός ότι υπάρχουν αληθείς **συνθετικές a priori** προτάσεις – και είναι ακριβώς επειδή ο Μίζες ασπάζεται αυτόν τον ισχυρισμό που μπορεί να χαρακτηριστεί Καντιανός. Συνθετικές a priori προτάσεις είναι εκείνες των οποίων η αλήθεια (truth-value) μπορεί να καθιερωθεί οριστικά/τελικά, παρότι για να γίνει αυτό τα μέσα της τυπικής λογικής δεν είναι επαρκή (ενώ, φυσικά, είναι αναγκαία) και οι παρατηρήσεις είναι περιττές.

Σύμφωνα με τον Καντ, τα μαθηματικά και η γεωμετρία παρέχουν παραδείγματα αληθών συνθετικών *a priori* προτάσεων. Ωστόσο, πιστεύει επίσης ότι μια πρόταση όπως η γενική αρχή της αιτιότητας –δηλαδή η δήλωση ότι υπάρχουν αιτίες που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα και κάθε γεγονός εντάσσεται σε ένα δίκτυο τέτοιων αιτιών– είναι μια αληθής συνθετική a priori πρόταση.

Δεν μπορώ να εισέλθω εδώ σε μεγάλες λεπτομέρειες για να εξηγήσω πώς ο Καντ δικαιολογεί αυτή την άποψη. Λίγες παρατηρήσεις θα πρέπει να αρκούν. Πρώτον, πώς προκύπτει η αλήθεια τέτοιων προτάσεων, αν η τυπική λογική δεν είναι επαρκής και οι παρατηρήσεις είναι περιττές; Η απάντηση του Καντ είναι ότι η αλήθεια προκύπτει από αυταπόδεικτα ουσιώδη αξιώματα.

Τι κάνει αυτά τα αξιώματα αυταπόδεικτα; Ο Καντ απαντά ότι δεν είναι επειδή είναι εμφανή με ψυχολογική έννοια, καθώς σε αυτήν την περίπτωση θα τα αντιλαμβανόμασταν αμέσως. Αντίθετα, ο Καντ επιμένει, συνήθως είναι πολύ πιο επίπονο να ανακαλύψουμε τέτοια αξιώματα από ό,τι να ανακαλύψουμε κάποια εμπειρική αλήθεια, όπως ότι τα φύλλα των δέντρων είναι πράσινα. Είναι αυταπόδεικτα επειδή δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί την αλήθειά τους χωρίς να πέσει σε αντίφαση· δηλαδή, προσπαθώντας να τα αρνηθεί, στην πραγματικότητα, εμμέσως, θα παραδεχόταν την αλήθειά τους.

Πώς βρίσκουμε τέτοια αξιώματα; Ο Καντ απαντά: με αναστοχασμό πάνω στον εαυτό μας, με την κατανόηση του εαυτού μας ως γνωστικών υποκειμένων. Και αυτό το γεγονός –ότι η αλήθεια των συνθετικών a priori προτάσεων προκύπτει τελικά από εσωτερική, αναστοχαστικά παραγόμενη εμπειρία– εξηγεί επίσης γιατί τέτοιες προτάσεις μπορούν να έχουν το καθεστώς να γίνονται κατανοητές ως αναγκαία αληθείς. Η παρατηρησιακή εμπειρία μπορεί να αποκαλύπτει μόνο πράγματα όπως τυχαία συμβαίνουν· δεν υπάρχει τίποτα σε αυτήν που να υποδηλώνει γιατί τα πράγματα πρέπει να είναι όπως είναι. Αντίθετα όμως, γράφει ο Καντ, η λογική μας μπορεί να κατανοεί τέτοια πράγματα ως αναγκαία όπως είναι, «τα οποία η ίδια έχει παράγει σύμφωνα με το δικό της σχέδιο».

Σε όλα αυτά ο Μίζες ακολουθεί τον Καντ. Ωστόσο, όπως είπα νωρίτερα, ο Μίζες προσθέτει μία ακόμα εξαιρετικά σημαντική ενόραση την οποία ο Καντ είχε μόλις και μετά βίας διακρίνει. Έχει υπάρξει μια συνηθισμένη μομφή εναντίον του Καντιανισμού ότι αυτή η φιλοσοφία φαινόταν να υπονοεί κάποια μορφή ιδεαλισμού. Διότι αν, όπως πιστεύει ο Καντ, οι αληθείς συνθετικές a priori προτάσεις είναι προτάσεις σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί και πρέπει αναγκαστικά να λειτουργεί ο νους μας, πώς μπορεί να εξηγηθεί ότι αυτές οι νοητικές κατηγορίες ταιριάζουν με την πραγματικότητα; Πώς μπορεί να εξηγηθεί, για παράδειγμα, ότι η πραγματικότητα συμμορφώνεται με την αρχή της αιτιότητας, αν αυτή η αρχή πρέπει να γίνεται κατανοητή ως μία αρχή στην οποία πρέπει να συμμορφώνεται η

λειτουργία του νου μας; Δεν πρέπει να κάνουμε την παράλογη ιδεαλιστική υπόθεση ότι αυτό είναι δυνατό μόνο επειδή η πραγματικότητα δημιουργήθηκε στην πραγματικότητα από τον νου; Για να μην παρεξηγηθώ, δεν θεωρώ ότι μια τέτοια κατηγορία εναντίον του Καντιανισμού είναι δικαιολογημένη. Κι όμως, μέσω ορισμένων διατυπώσεών του, ο Καντ αναμφίβολα έχει δώσει σε αυτή την κατηγορία κάποια βάση.

Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, αυτή την προγραμματική δήλωσή του: «Μέχρι τώρα είχε γίνει δεκτό ότι η γνώση μας έπρεπε να συμμορφώνεται προς την εκ παρατηρήσεως πραγματικότητα»· αντίθετα, πρέπει να γίνει δεκτό «ότι η εκ παρατηρήσεως πραγματικότητα συμμορφώνεται προς τη γνώση μας.»

Ο Μίζες δίνει τη λύση σε αυτή την πρόκληση. Είναι αλήθεια, όπως λέει ο Καντ, ότι οι αληθείς συνθετικές a priori προτάσεις στηρίζονται σε αυταπόδεικτα αξιώματα και ότι αυτά τα αξιώματα πρέπει να γίνονται κατανοητά μέσω αναστοχασμού πάνω στον εαυτό μας και όχι επειδή είναι με οποιαδήποτε ουσιαστική έννοια «παρατηρήσιμα». Ωστόσο, πρέπει να προχωρήσουμε ένα βήμα παραπέρα. Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι αυτές οι αναγκαίες αλήθειες δεν είναι απλώς κατηγορίες του νου μας, αλλά ότι ο νους μας είναι νους δρώντων προσώπων. Οι νοητικές μας κατηγορίες πρέπει να γίνονται κατανοητές ως τελικά θεμελιωμένες σε κατηγορίες της δράσης. Και μόλις αυτό αναγνωριστεί, όλες οι ιδεαλιστικές υπονοήσεις εξαφανίζονται αμέσως. Αντίθετα, μια επιστημολογία που ισχυρίζεται την ύπαρξη αληθών συνθετικών a priori προτάσεων γίνεται μια ρεαλιστική επιστημολογία. Καθώς γίνεται κατανοητή ως τελικά θεμελιωμένη σε κατηγορίες της δράσης, το χάσμα μεταξύ του νοητικού και του πραγματικού, εξωτερικού, φυσικού κόσμου γεφυρώνεται. Ως κατηγορίες της δράσης, είναι εξίσου νοητικά πράγματα όσο είναι και χαρακτηριστικά της πραγματικότητας. Διότι είναι μέσω της δράσης που ο νους και η πραγματικότητα έρχονται σε επαφή.

Ο Καντ είχε υπαινιχθεί αυτή τη λύση. Πίστευε, για παράδειγμα, ότι τα μαθηματικά πρέπει να θεμελιώνονται στη γνώση μας του νοήματος της

επανάληψης, των επαναληπτικών πράξεων. Και είχε επίσης αντιληφθεί, έστω και κάπως αόριστα, ότι η αρχή της αιτιότητας ενυπάρχει στην κατανόησή μας του τι είναι και τι σημαίνει να δρα κανείς.

Ωστόσο, είναι ο Μίζες που φέρνει αυτή την ενόραση στο προσκήνιο: Η αιτιότητα, αντιλαμβάνεται, είναι μια κατηγορία της δράσης. Το να δρα κανείς σημαίνει να παρεμβαίνει σε κάποιο προγενέστερο χρονικά σημείο προκειμένου να παράγει κάποιο μεταγενέστερο αποτέλεσμα, και επομένως κάθε δρών πρέπει να προϋποθέτει την ύπαρξη σταθερά λειτουργουσών αιτιών. Η **αιτιότητα είναι προϋπόθεση της δράσης**, όπως το θέτει ο Μίζες.

Αλλά ο Μίζες δεν ενδιαφέρεται, όπως ο Καντ, για την επιστημολογία καθ' εαυτήν. Με την αναγνώρισή του της δράσης ως γέφυρας μεταξύ του νου και της εξωτερικής πραγματικότητας, έχει βρει μια λύση στο Καντιανό πρόβλημα του πώς είναι δυνατές οι αληθείς συνθετικές a priori προτάσεις. Και έχει προσφέρει ορισμένες εξαιρετικά πολύτιμες ενόρασεις σχετικά με την έσχατη θεμελίωση άλλων κεντρικών επιστημολογικών προτάσεων πέρα από την αρχή της αιτιότητας, όπως ο νόμος της αντίφασης (law of contradiction) ως θεμέλιο της λογικής. Με αυτόν τον τρόπο έχει ανοίξει έναν δρόμο για μελλοντική φιλοσοφική έρευνα που, από ό,τι γνωρίζω, έχει μόλις και μετά βίας διανυθεί. Ωστόσο, το αντικείμενο του Μίζες είναι η οικονομική επιστήμη, και έτσι πρέπει να αφήσω κατά μέρος το πρόβλημα της επεξήγησης με περισσότερες λεπτομέρειες της αρχής της αιτιότητας ως a priori αληθούς πρότασης.⁷

Ο Μίζες δεν αναγνωρίζει μόνο ότι η επιστημολογία στηρίζεται έμμεσα στη διά του στοχασμού μας γνώση (*reflective knowledge*) της δράσης και μπορεί έτσι να ισχυρίζεται ότι διατυπώνει κάτι a priori αληθές για την πραγματικότητα, αλλά ότι και η οικονομική επιστήμη το κάνει αυτό, και μάλιστα με πολύ πιο άμεσο τρόπο. Οι οικονομικές προτάσεις ρέουν άμεσα από τη διά του στοχασμού αποκτημένη γνώση

⁷ Για εκτενέστερες σκέψεις σε αυτά τα ζητήματα, ιδεε Horpe, *In Defense of Extreme Rationalism*, *Review of Austrian Economics* 3 (1988).

μας της δράσης· και το καθεστώς αυτών των προτάσεων ως a priori αληθών δηλώσεων για κάτι πραγματικό προκύπτει από την κατανόησή μας αυτού που ο Μίζες ονομάζει «αξίωμα της δράσης».

Αυτό το αξίωμα, η πρόταση ότι οι άνθρωποι δρουν, πληροί με απόλυτη ακρίβεια τις προϋποθέσεις μιας αληθούς συνθετικής a priori πρότασης. Δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι αυτή η πρόταση είναι αληθής, διότι η ίδια η άρνησή της θα έπρεπε να ταξινομηθεί ως δράση – και έτσι η αλήθεια της δήλωσης κυριολεκτικά δεν μπορεί να αναιρεθεί.

Επιπλέον, το αξίωμα δεν προέρχεται από παρατήρηση – παρατηρούνται μόνο σωματικές κινήσεις, αλλά όχι δράσεις ως τέτοιες – αλλά πηγάζει από αναστοχαστική κατανόηση. Επιπλέον, ως κάτι που πρέπει να γίνει κατανοητό παρά να παρατηρηθεί, εξακολουθεί να αποτελεί γνώση για την πραγματικότητα. Αυτό συμβαίνει διότι οι εννοιολογικές διακρίσεις που εμπλέκονται σε αυτή την κατανόηση δεν είναι τίποτα λιγότερο από τις κατηγορίες που χρησιμοποιεί ο νους στην αλληλεπίδρασή του με τον φυσικό κόσμο μέσω του ίδιου του φυσικού του σώματος. Και το αξίωμα της δράσης με όλες τις συνέπειές του σίγουρα δεν είναι αυταπόδεικτο με ψυχολογική έννοια, παρότι μόλις διατυπωθεί ρητά μπορεί να γίνει κατανοητό ως μια αναμφισβήτητα αληθής πρόταση για κάτι πραγματικό και υπαρκτό.

Βεβαίως, δεν είναι ψυχολογικά προφανές ούτε παρατηρήσιμο ότι με κάθε δράση ο δρών επιδιώκει έναν σκοπό· και ότι, όποιος κι αν είναι αυτός ο σκοπός, το γεγονός ότι επιδιώκεται από έναν δρώντα αποκαλύπτει ότι ο δρών του αποδίδει σχετικά υψηλότερη αξία από ό,τι σε οποιονδήποτε άλλο σκοπό δράσης που θα μπορούσε να συλλάβει στην αρχή της δράσης του.

Δεν είναι ούτε προφανές ούτε παρατηρήσιμο ότι για να επιτύχει τον πλέον υψηλά αποτιμημένο σκοπό του, μια δράση πρέπει να παρέμβει ή να αποφασίσει να μην παρέμβει (που, φυσικά, αποτελεί επίσης παρέμβαση) σε ένα προγενέστερο χρονικό σημείο προκειμένου να παράγει κάποιο μεταγενέστερο αποτέλεσμα· ούτε

ότι τέτοιες παρεμβάσεις συνεπάγονται αναπόφευκτα τη χρήση ορισμένων σπάνιων μέσων (*scarce means*) (τουλάχιστον αυτών του σώματος του δρώντος, του χώρου που καταλαμβάνει και του χρόνου που απορροφάται από την παρέμβαση).

Δεν είναι ούτε αυταπόδεικτο ούτε παρατηρήσιμο ότι αυτά τα μέσα πρέπει επίσης να έχουν αξία για τον δρώντα –αξία που παράγεται από εκείνη του σκοπού – διότι ο δρών πρέπει να θεωρεί τη χρήση τους αναγκαία για την αποτελεσματική επίτευξη του σκοπού· και ότι οι δράσεις μπορούν να εκτελεστούν μόνο διαδοχικά, εμπλέκοντας πάντα μια επιλογή, δηλαδή την ανάληψη εκείνης της πορείας δράσης που σε ένα δεδομένο χρονικό σημείο υπόσχεται στον δρώντα το πλέον υψηλά αποτιμημένο αποτέλεσμα, αποκλείοντας ταυτόχρονα την επιδίωξη άλλων, λιγότερο υψηλά αποτιμημένων σκοπών.

Δεν είναι αυτονόητο ούτε παρατηρήσιμο ότι ως συνέπεια του ότι πρέπει να επιλέξει και να προτιμήσει έναν σκοπό έναντι ενός άλλου –του ότι δεν μπορεί να πραγματοποιήσει όλους τους σκοπούς ταυτόχρονα– κάθε δράση συνεπάγεται την ανάληψη κόστους. Για παράδειγμα, την παραίτηση από την αξία που αποδίδεται στον πλέον υψηλά αποτιμημένο εναλλακτικό σκοπό που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ή που η πραγματοποίησή του πρέπει να αναβληθεί, επειδή τα αναγκαία μέσα για την επίτευξή του δεσμεύονται στην παραγωγή ενός άλλου, ακόμα πιο υψηλά αποτιμημένου σκοπού.

Και τέλος, δεν είναι προφανές ούτε παρατηρήσιμο ότι στο σημείο εκκίνησης κάθε σκοπός δράσης πρέπει να θεωρείται από τον δρώντα ως πιο πολύτιμος από το κόστος του και ικανός να αποφέρει κέρδος, δηλαδή ένα αποτέλεσμα του οποίου η αξία κατατάσσεται υψηλότερα από εκείνη των ευκαιριών που θυσιάστηκαν. Και όμως, κάθε δράση απειλείται επίσης αναπόφευκτα από τη δυνατότητα ζημίας, αν ο δρών διαπιστώσει εκ των υστέρων ότι το αποτέλεσμα που πραγματικά επιτεύχθηκε –αντίθετα από τις προηγούμενες προσδοκίες– έχει χαμηλότερη αξία από εκείνη που θα είχε η εναλλακτική που εγκαταλείφθηκε.

Όλες αυτές οι κατηγορίες –αξίες, σκοποί, μέσα, επιλογή, προτίμηση, κόστος, κέρδος και ζημία, καθώς και χρόνος και αιτιότητα– υποδηλώνονται/υπονοούνται από το αξίωμα της δράσης. Ωστόσο, το ότι μπορεί κανείς να ερμηνεύσει τις παρατηρήσεις μέσα σε αυτές τις κατηγορίες προϋποθέτει ότι γνωρίζει ήδη τι σημαίνει να δρα. Όποιος δεν είναι δρών δεν θα μπορούσε ποτέ να τις κατανοήσει. Δεν είναι «δεδομένες», έτοιμες προς παρατήρηση, αλλά η εκ παρατηρήσεως εμπειρία διαμορφώνεται μέσα σε αυτούς τους όρους καθώς την ερμηνεύει ένας δρών. Ούτε η αναστοχαστική τους ανασυγκρότηση είναι μια απλή, ψυχολογικά αυτονόητη νοητική εργασία, όπως αποδεικνύεται από μια μακρά σειρά αποτυχημένων προσπαθειών στο δρόμο προς τις μόλις περιγραφείσες ενοράσεις για τη φύση της δράσης.

Απαιτήθηκε επίπονη νοητική προσπάθεια για να αναγνωριστεί ρητά αυτό που, μόλις διατυπωθεί ρητά, ο καθένας το αναγνωρίζει αμέσως ως αληθές και μπορεί να το κατανοήσει ως αληθείς συνθετικές a priori προτάσεις, δηλαδή προτάσεις που μπορούν να επαληθευτούν ανεξάρτητα από παρατηρήσεις και επομένως δεν μπορούν να διαψευστούν από οποιαδήποτε παρατήρηση.

Η απόπειρα να διαψευστεί το αξίωμα της δράσης θα ήταν η ίδια μια δράση που αποσκοπεί σε έναν σκοπό, απαιτεί μέσα, αποκλείει άλλες πορείες δράσης, συνεπάγεται κόστος, υποβάλλει τον δρώντα στη δυνατότητα επίτευξης ή μη επίτευξης του επιθυμητού σκοπού και συνεπώς οδηγεί σε κέρδος ή ζημία.

Και η ίδια η κατοχή μιας τέτοιας γνώσης δεν μπορεί ποτέ να αμφισβητηθεί, και η εγκυρότητα αυτών των εννοιών δεν μπορεί ποτέ να διαψευστεί από καμία ενδεχόμενη εμπειρία, διότι η αμφισβήτηση ή η διάψευση οποιουδήποτε πράγματος θα είχε ήδη προϋποθέσει την ίδια την ύπαρξή τους. Στην πραγματικότητα, μια κατάσταση στην οποία αυτές οι κατηγορίες της δράσης θα έπαυαν να έχουν πραγματική ύπαρξη δεν θα μπορούσε ποτέ να παρατηρηθεί, διότι και η ίδια η πραγματοποίηση μιας παρατήρησης είναι μια δράση.

Η μεγάλη ενόραση του Μιζες ήταν ότι ο οικονομικός συλλογισμός/ συλλογιστική θεμελιώνεται ακριβώς σε αυτή την κατανόηση της δράσης· και ότι το καθεστώς της οικονομικής επιστήμης ως μιας μορφής εφαρμοσμένης λογικής προκύπτει από το καθεστώς του αξιώματος της δράσης ως *a priori αληθούς συνθετικής πρότασης*. Οι νόμοι της ανταλλαγής, ο νόμος της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας, ο νόμος της συνεργασίας του Ρικάρντο, ο νόμος των ελέγχων τιμών και η θεωρία της ποσότητας του χρήματος -όλα τα παραδείγματα οικονομικών προτάσεων που ανέφερα- μπορούν να παραχθούν λογικά από αυτό το αξίωμα. Και γι' αυτό φαίνεται γελοίο να θεωρούμε ότι τέτοιες προτάσεις είναι του ίδιου επιστημολογικού τύπου με εκείνες των φυσικών επιστημών. Το να πιστεύουμε ότι είναι και, συνεπώς, να απαιτούμε πειράματα για την επαλήθευσή τους, είναι σαν να υποθέτουμε ότι πρέπει να εμπλακούμε σε κάποια διαδικασία συλλογής γεγονότων χωρίς να γνωρίζουμε το πιθανό αποτέλεσμα, προκειμένου να διαπιστώσουμε το γεγονός ότι είμαστε πράγματι δρώντες. Με μια λέξη: Είναι παράλογο.

Η πραξολογία λέει ότι όλες οι οικονομικές προτάσεις που ισχυρίζονται ότι είναι αληθείς πρέπει να αποδειχθούν ότι παράγονται με τα μέσα της τυπικής λογικής από την αδιαμφισβήτητη αληθή ουσιαστική γνώση σχετικά με το νόημα της δράσης. Συγκεκριμένα, κάθε οικονομικός συλλογισμός συνίσταται στα ακόλουθα:

(1) μια κατανόηση των κατηγοριών της δράσης και του νοήματος μιας αλλαγής που συμβαίνει σε πράγματα όπως αξίες, προτιμήσεις, γνώση, μέσα, κόστος κ.λπ.

(2) μια περιγραφή ενός κόσμου στον οποίο οι κατηγορίες της δράσης λαμβάνουν συγκεκριμένο νόημα, όπου ορισμένα άτομα ταυτοποιούνται ως δρώντες, με συγκεκριμένα αντικείμενα που καθορίζονται ως μέσα δράσης τους, με ορισμένους συγκεκριμένους σκοπούς που ταυτοποιούνται ως αξίες και συγκεκριμένα πράγματα που καθορίζονται ως κόστος. Μια τέτοια περιγραφή μπορεί να είναι εκείνη ενός κόσμου του Ροβινσώνα Κρούσου, ή ενός κόσμου με περισσότερους από έναν δρώντες στον οποίο είναι δυνατές οι διαπροσωπικές σχέσεις· ενός κόσμου ανταλλαγής με αντιπραγματισμό (*barter exchange*) ή ενός

κόσμου με χρήμα και ανταλλαγές που χρησιμοποιούν το χρήμα ως κοινό μέσο ανταλλαγής· ενός κόσμου όπου οι μόνοι συντελεστές παραγωγής είναι η γη, η εργασία και ο χρόνος, ή ενός κόσμου με κεφαλαιουχικά προϊόντα· ενός κόσμου με τέλεια διαιρετούς ή αδιαιρέτους, ειδικούς ή μη ειδικούς συντελεστές παραγωγής· ή ενός κόσμου με ποικίλους κοινωνικούς θεσμούς που αντιμετωπίζουν διάφορες δράσεις ως επιθετικότητα και τις απειλούν με σωματική τιμωρία κ.λπ.· και

(3) μια λογική παραγωγή των συνεπειών που προκύπτουν από την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης δράσης μέσα σε αυτόν τον κόσμο, ή των συνεπειών που προκύπτουν για έναν συγκεκριμένο δρώντα αν αυτή η κατάσταση αλλάξει με συγκεκριμένο τρόπο.

Εφόσον δεν υπάρχει σφάλμα στη διαδικασία της επαγωγής, τα συμπεράσματα που απορρέουν από έναν τέτοιο συλλογισμό πρέπει να είναι *a priori* έγκυρα, διότι η εγκυρότητά τους ανάγεται τελικά σε τίποτα άλλο παρά στο αδιαμφισβήτητο αξίωμα της δράσης. Αν η κατάσταση και οι αλλαγές που εισάγονται σε αυτήν είναι φανταστικές ή υποθετικές (έναν κόσμο του Ροβινσώνα Κρούσου, ή ένας κόσμος με μόνο αδιαιρέτους ή μόνο πλήρως ειδικούς συντελεστές παραγωγής), τότε τα συμπεράσματα είναι, φυσικά, *a priori* αληθή μόνο για έναν τέτοιο «πιθανό κόσμο». Αν, από την άλλη πλευρά, η κατάσταση και οι αλλαγές μπορούν να ταυτοποιηθούν ως πραγματικές, αντιληπτές και εννοιολογικά συλληφθείσες ως τέτοιες από πραγματικούς δρώντες, τότε τα συμπεράσματα είναι *a priori* αληθείς προτάσεις για τον κόσμο όπως πραγματικά είναι.⁸

Αυτή είναι η ιδέα της οικονομικής επιστήμης ως πραξεολογίας. Και αυτή είναι επομένως η τελική διαφωνία που έχουν οι Αυστριακοί με τους συναδέλφους τους: Οι διακηρύξεις τους δεν μπορούν να συναχθούν από το αξίωμα της δράσης ή ακόμα και να βρίσκονται σε σαφή αντίφαση με προτάσεις που μπορούν να συναχθούν από το αξίωμα της δράσης.

⁸Ίδετε επίσης Hoppe, *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung*, Κεφάλαιο 4.

Και ακόμα κι αν υπάρχει συμφωνία στην ταυτοποίηση γεγονότων και στην αξιολόγηση ορισμένων γεγονότων ως σχετιζόμενων μεταξύ τους ως αιτίες και συνέπειες, αυτή η συμφωνία είναι επιφανειακή. Διότι τέτοιοι οικονομολόγοι πιστεύουν εσφαλμένα ότι οι δηλώσεις τους είναι εμπειρικά καλά δοκιμασμένες προτάσεις, ενώ στην πραγματικότητα είναι προτάσεις που είναι αληθείς a priori.

II

Οι μη-πραξολογικές σχολές σκέψης λανθασμένα πιστεύουν ότι οι σχέσεις μεταξύ ορισμένων γεγονότων είναι καλά τεκμηριωμένοι εμπειρικοί νόμοι, όταν στην πραγματικότητα είναι αναγκαίοι και λογικοί πραξολογικοί νόμοι. Και συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο ώστε η πρόταση «μια μπάλα δεν μπορεί να είναι κόκκινη και μη κόκκινη σε όλη της την επιφάνεια ταυτόχρονα» να απαιτεί δοκιμασία στην Ευρώπη, την Αμερική, την Αφρική, την Ασία και την Αυστραλία (προφανώς απαιτώντας τεράστια κονδύλια για να χρηματοδοτηθεί μια τόσο τολμηρή και παράλογη έρευνα). Επιπλέον, οι μη-πραξολόγοι πιστεύουν επίσης ότι σχέσεις μεταξύ ορισμένων γεγονότων είναι καλά τεκμηριωμένοι εμπειρικοί νόμοι (με προβλεπόμενες συνέπειες), ενώ ο *a priori* συλλογισμός μπορεί να αποδείξει ότι δεν πρόκειται παρά για πληροφορίες σχετικά με ενδεχόμενες ιστορικές συνδέσεις μεταξύ γεγονότων, οι οποίες δεν μας παρέχουν καμία γνώση για τη μελλοντική πορεία των γεγονότων.

Αυτό αναδεικνύει μια άλλη θεμελιώδη σύγχυση που έχουν οι μη-Αυστριακές σχολές: τη σύγχυση σχετικά με την κατηγοριακή διαφορά μεταξύ θεωρίας και ιστορίας και τις επιπτώσεις που έχει αυτή η διαφορά για το πρόβλημα της κοινωνικής και οικονομικής πρόβλεψης.

Πρέπει και πάλι να ξεκινήσω με μια περιγραφή του εμπειρισμού, της φιλοσοφίας που αντιλαμβάνεται την οικονομική επιστήμη και τις κοινωνικές επιστήμες γενικότερα ως επιστήμες που ακολουθούν το ίδιο σκεπτικό έρευνας με αυτό, για παράδειγμα, της φυσικής. Θα εξηγήσω γιατί. Σύμφωνα με τον εμπειρισμό –τη σημερινή πιο διαδεδομένη άποψη για την οικονομική επιστήμη– δεν υπάρχει κατηγοριακή διαφορά μεταξύ θεωρητικής και ιστορικής έρευνας. Και θα εξηγήσω τι σημαίνει αυτό για την ιδέα της κοινωνικής πρόβλεψης. Η πολύ διαφορετική Αυστριακή άποψη θα αναπτυχθεί στη συνέχεια μέσα από μια κριτική και κατάρριψη της θέσης του εμπειρισμού.

Ο εμπειρισμός χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι αποδέχεται δύο στενά συνδεδεμένες βασικές προτάσεις. Η πρώτη και πιο κεντρική είναι η εξής: Η γνώση που αφορά την πραγματικότητα, η οποία ονομάζεται εμπειρική γνώση, πρέπει να είναι επαληθεύσιμη ή τουλάχιστον διαψεύσιμη μέσω εμπειρίας διά της παρατήρησης. Η εμπειρία δια της παρατήρησης μπορεί να οδηγήσει μόνο σε ενδεχόμενη γνώση (σε αντίθεση με την αναγκαία γνώση), διότι είναι πάντοτε τέτοιου είδους ώστε, καταρχήν, θα μπορούσε να ήταν διαφορετική από αυτό που πραγματικά ήταν. Αυτό σημαίνει ότι κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων της εμπειρίας –δηλαδή πριν πραγματικά αποκτήσει μια συγκεκριμένη εμπειρία μέσω παρατήρησης– αν η συνέπεια ενός πραγματικού γεγονότος θα είναι η μία ή η άλλη. Αν, από την άλλη πλευρά, μια γνώση δεν είναι επαληθεύσιμη ή διαψεύσιμη μέσω εμπειρίας δια της παρατηρήσεως, τότε δεν είναι γνώση για κάτι πραγματικό. Είναι απλώς γνώση για λέξεις, για τη χρήση όρων, για σημεία και μετασχηματιστικούς κανόνες σημείων. Δηλαδή, είναι αναλυτική γνώση, αλλά όχι εμπειρική γνώση. Και σύμφωνα με αυτή την άποψη, είναι ιδιαίτερα αμφίβολο αν η αναλυτική γνώση πρέπει να θεωρείται καν γνώση.

Η δεύτερη παραδοχή του εμπειρισμού διατυπώνει την επέκταση και εφαρμογή της πρώτης παραδοχής στα προβλήματα της αιτιότητας, της αιτιώδους εξήγησης και της πρόβλεψης. Σύμφωνα με τον εμπειρισμό, το να εξηγήσει κανείς αιτιωδώς ή να προβλέψει ένα πραγματικό φαινόμενο σημαίνει να διατυπώσει μια πρόταση είτε του τύπου «αν A, τότε B» είτε, αν οι μεταβλητές επιτρέπουν ποσοτική μέτρηση, «αν αύξηση (μείωση) του A, τότε αύξηση (μείωση) του B».

Ως πρόταση που αναφέρεται στην πραγματικότητα (με το A και το B να είναι πραγματικά φαινόμενα), η εγκυρότητά της δεν μπορεί ποτέ να αποδειχθεί με βεβαιότητα, δηλαδή με την εξέταση μόνο της πρότασης ή οποιασδήποτε άλλης πρότασης από την οποία η εξεταζόμενη θα μπορούσε να συναχθεί λογικά. Η πρόταση θα είναι και θα παραμείνει πάντα υποθετική, με την αλήθειά της να εξαρτάται από το αποτέλεσμα μελλοντικών εμπειριών παρατήρησης που δεν

μπορούν να είναι γνωστές εκ των προτέρων. Αν η εμπειρία επιβεβαιώσει μια υποθετική αιτιώδη εξήγηση, αυτό δεν θα αποδεικνυε ότι η υπόθεση είναι αληθής. Αν κάποιος παρατηρήσει μια περίπτωση όπου το B όντως ακολούθησε το A όπως προβλέφθηκε, αυτό δεν επαληθεύει τίποτα. Το A και το B είναι γενικοί, αφηρημένοι όροι ή, με φιλοσοφική ορολογία, καθολικές έννοιες (universals), οι οποίες αναφέρονται σε γεγονότα και διαδικασίες των οποίων υπάρχουν (ή μπορεί καταρχήν να υπάρχουν) απεριόριστες περιπτώσεις. Μεταγενέστερες εμπειρίες θα μπορούσαν πιθανόν να την διαψεύσουν.

Και αν μια εμπειρία διέψευδε μια υπόθεση, αυτό επίσης δεν θα ήταν αποφασιστικό. Διότι ακόμα κι αν παρατηρηθεί ότι το A δεν ακολουθήθηκε από το B, θα ήταν ακόμα δυνατόν ότι τα υποθετικώς σχετιζόμενα φαινόμενα ήταν αιτιωδώς συνδεδεμένα. Θα μπορούσε να συμβαίνει ότι κάποια άλλη περιστασιακή συνθήκη ή μεταβλητή, που μέχρι τότε είχε παραβλεφθεί και δεν είχε ελεγχθεί, απλώς εμπόδισε την υποθετική σχέση να παρατηρηθεί στην πραγματικότητα. Το πολύ-πολύ, η διάψευση αποδεικνύει μόνο ότι η συγκεκριμένη υπόθεση που εξετάζοταν δεν ήταν πλήρως σωστή όπως διατυπωνόταν. Χρειάζεται κάποια βελτίωση, κάποια διευκρίνιση πρόσθετων μεταβλητών που πρέπει να παρακολουθούνται και να ελέγχονται ώστε να μπορέσουμε να παρατηρήσουμε την υποθετική σχέση μεταξύ A και B. Ωστόσο, σίγουρα, μια διάψευση δεν θα αποδεικνυε ποτέ άπαξ διά παντός ότι μια σχέση μεταξύ ορισμένων δεδομένων φαινομένων δεν υπήρχε, όπως ακριβώς μια επιβεβαίωση δεν θα αποδεικνυε ποτέ οριστικά ότι υπήρχε.

Όταν εξετάζουμε αυτή τη θέση, παρατηρούμε ότι υπονοεί και πάλι την άρνηση της *a priori* γνώσης που είναι ταυτόχρονα γνώση για κάτι πραγματικό. Κάθε πρόταση που ισχυρίζεται ότι είναι *a priori* δεν μπορεί, σύμφωνα με τον εμπειρισμό, να είναι παρά σημεία σε χαρτί που σχετίζονται μεταξύ τους εξ ορισμού ή αυθαίρετα, και συνεπώς είναι εντελώς κενή: δεν έχει καμία σχέση με τον κόσμο των αληθινών πραγμάτων. Ένα τέτοιο σύστημα σημείων γίνεται εμπειρικά σημαντική

θεωρία μόνο όταν δοθεί μια εμπειρική ερμηνεία στα σύμβολά της. Ωστόσο, μόλις δοθεί μια τέτοια ερμηνεία στα σύμβολά της, η θεωρία δεν είναι πλέον *a priori* αληθής αλλά γίνεται και παραμένει για πάντα υποθετική.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον εμπειρισμό, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν κάτι είναι πιθανή αιτία για κάτι άλλο. Αν θέλουμε να εξηγήσουμε κάποιο φαινόμενο, η υποθετική μας σκέψη για πιθανές αιτίες δεν περιορίζεται σε καμία περίπτωση από *a priori* σκέψεις. Οτιδήποτε μπορεί να έχει κάποια επίδραση σε οτιδήποτε. Πρέπει να το διαπιστώσουμε μέσω εμπειρίας αν ισχύει ή όχι· αλλά τότε η εμπειρία δεν θα μας δώσει ποτέ οριστική απάντηση σε αυτό το ερώτημα.

Το επόμενο σημείο μας φέρνει στο κεντρικό θέμα αυτής της ενότητας: η σχέση μεταξύ ιστορίας και θεωρίας. Παρατηρούμε ότι σύμφωνα με τον εμπειρισμό δεν υπάρχει ουσιώδης διαφορά μεταξύ ιστορικών και θεωρητικών εξηγήσεων. Κάθε εξήγηση είναι του ίδιου τύπου. Για να εξηγήσουμε ένα φαινόμενο, υποθέτουμε κάποιο άλλο φαινόμενο ως αιτία του και στη συνέχεια ελέγχουμε αν η υποθετική αιτία όντως προηγήθηκε χρονικά του αποτελέσματος. Μια διάκριση μεταξύ ιστορικής και θεωρητικής εξήγησης υπάρχει μόνο στο μέτρο που μια ιστορική εξήγηση αναφέρεται σε γεγονότα που έχουν ήδη συμβεί, σε κάτι που ανήκει στο παρελθόν, ενώ μια θεωρητική εξήγηση θα ήταν μια εξήγηση, ή καλύτερα μια πρόβλεψη, ενός αποτελέσματος που δεν έχει ακόμη συμβεί. Δομικά όμως, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ τέτοιων ιστορικών εξηγήσεων και θεωρητικών προβλέψεων. Υπάρχει ωστόσο μια πρακτική διαφορά που εξηγεί γιατί οι εμπειριστές ιδιαίτερα τονίζουν τη σημασία της προβλεπτικής δύναμης μιας θεωρίας και δεν αρκούνται στη δοκιμασία της μόνο σε σχέση με ιστορικά δεδομένα. Ο λόγος γι' αυτό είναι προφανής σε οποιονδήποτε έχει ασχοληθεί ποτέ με το ανόητο παιχνίδι της ανάλυσης δεδομένων. Αν το φαινόμενο που πρέπει να εξηγηθεί έχει ήδη συμβεί, είναι παιχνιδάκι να βρεθούν κάθε είδους γεγονότα που προηγήθηκαν αυτού χρονικά και θα μπορούσαν ενδεχομένως να θεωρηθούν ως αιτία του. Επιπλέον, αν δεν θέλουμε να επιμηκύνουμε τον κατάλογο των πιθανών

αιτιών βρίσκοντας περισσότερες προηγούμενες μεταβλητές, μπορούμε να κάνουμε το εξής (και στην εποχή των υπολογιστών είναι ακόμα ευκολότερο): Παίρνουμε οποιαδήποτε από τις προηγούμενες μεταβλητές και δοκιμάζουμε διαφορετικές λειτουργικές σχέσεις (*functional relationships*) μεταξύ αυτής και της μεταβλητής που πρέπει να εξηγηθεί – γραμμικές ή καμπύλες, αναδρομικές ή μη αναδρομικές συναρτήσεις, προσθετικές ή πολλαπλασιαστικές σχέσεις κ.λπ. Τότε, ένα, δύο, τρία, βρίσκουμε αυτό που ψάχναμε: μια λειτουργική σχέση που ταιριάζει με τα δεδομένα. Και δεν θα βρούμε μόνο μία, αλλά όσες επιθυμούμε.

Αλλά ποιο από όλα αυτά τα προηγούμενα γεγονότα, ή ποιο είδος σχέσης, είναι η αιτία ή η αιτιώδης ισχύουσα σχέση; Δεν υπάρχουν *a priori* σκέψεις, σύμφωνα με τον εμπειρισμό, που θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν εδώ. Και αυτός είναι λοιπόν ο λόγος που οι εμπειριστές τονίζουν τη σημασία των προβλέψεων. Για να διαπιστώσουμε ποια από όλες αυτές τις πολλαπλές ιστορικές εξηγήσεις είναι όντως σωστή –ή τουλάχιστον όχι ψευδής –μας ζητείται να τις δοκιμάσουμε χρησιμοποιώντας τις για την πρόβλεψη γεγονότων που δεν έχουν ακόμη συμβεί, να δούμε πόσο καλές είναι, και έτσι να αποκλείσουμε τις εσφαλμένες εξηγήσεις.

Αυτά για τον εμπειρισμό και τις ιδέες του σχετικά με τη θεωρία, την ιστορία και την πρόβλεψη. Δεν θα προχωρήσω σε λεπτομερή ανάλυση του ερωτήματος αν αυτή η έμφαση στην προβλεπτική επιτυχία αλλάζει κάτι σημαντικό, ή έστω οτιδήποτε, όσον αφορά τις μάλλον προφανείς σχετικιστικές επιπτώσεις του εμπειρισμού. Απλώς να θυμηθούμε ότι σύμφωνα με την ίδια του τη διδασκαλία, ούτε μια προγνωστική επιβεβαίωση ούτε μια προγνωστική διάψευση θα μας βοηθούσε να αποφασίσουμε αν μια αιτιώδης σχέση μεταξύ ενός ζεύγους μεταβλητών υπήρχε ή δεν υπήρχε. Αυτό θα έπρεπε να κάνει μάλλον αμφίβολο το αν κερδίζουμε κάτι κάνοντας την πρόβλεψη θεμέλιο της φιλοσοφίας μας.

Θα ήθελα να αμφισβητήσω το ίδιο το σημείο εκκίνησης της φιλοσοφίας των εμπειριστών. Υπάρχουν αρκετές τελεσίδικες καταρρίψεις του εμπειρισμού. Θα καταδείξω ότι η εμπειριστική διάκριση μεταξύ εμπειρικής και αναλυτικής γνώσης

είναι προφανώς ψευδής και αντιφατική. Αυτό θα μας οδηγήσει στη συνέχεια στην ανάπτυξη της Αυστριακής θέσης σχετικά με τη θεωρία, την ιστορία και την πρόβλεψη.

Αυτή είναι η κεντρική θέση του εμπειρισμού: Η εμπειρική γνώση πρέπει να είναι επαληθεύσιμη ή τουλάχιστον διαψεύσιμη μέσω εμπειρίας· και η αναλυτική γνώση, η οποία δεν είναι τέτοια, δεν μπορεί συνεπώς να περιέχει καμία εμπειρική γνώση. Αν αυτό ισχύει, τότε είναι δίκαιο να ρωτήσουμε: Ποιο είναι λοιπόν το καθεστώς αυτής της θεμελιώδους δήλωσης του εμπειρισμού; Προφανώς πρέπει να είναι είτε αναλυτική είτε εμπειρική.

Ας υποθέσουμε πρώτα ότι είναι αναλυτική. Σύμφωνα όμως με το εμπειριστικό δόγμα, μια αναλυτική πρόταση δεν είναι παρά γράμματα σε χαρτί, καπνός, εντελώς κενή από οποιοδήποτε ουσιαστικό περιεχόμενο. Δεν λέει τίποτα για τίποτα πραγματικό. Και επομένως θα έπρεπε να συμπεράνουμε ότι ο εμπειρισμός δεν μπορεί καν να πει και να εννοήσει αυτό που φαίνεται να λέει και να εννοεί. Ωστόσο, αν από την άλλη πλευρά λέει και εννοεί αυτό που πάντα νομίζαμε ότι έλεγε, τότε μας πληροφορεί πράγματι για κάτι πραγματικό. Στην πραγματικότητα, μας πληροφορεί για τη θεμελιώδη δομή της πραγματικότητας. Λέει ότι δεν υπάρχει τίποτα στην πραγματικότητα που να μπορεί να γνωσθεί ότι είναι έτσι ή αλλιώς πριν από μελλοντικές εμπειρίες οι οποίες ενδέχεται να επιβεβαιώσουν ή να διαψεύσουν την υπόθεσή μας.

Και αν αυτή η ουσιαστική πρόταση θεωρηθεί αναλυτική, δηλαδή ως μια δήλωση που δεν επιτρέπει καμία διάψευση και της οποίας η αλήθεια μπορεί να καθιερωθεί μόνο με ανάλυση των όρων της, τότε έχουμε μπροστά μας μια κατάφωρη αντίφαση. Ο ίδιος ο εμπειρισμός θα αποδεικνυόταν απλώς αυτοκαταστροφική ανοησία.¹

¹Γράφει ο Μιζες στο *The Ultimate Foundation of Economic Science*: Η ουσία του λογικού θετικισμού συνίσταται στην άρνηση της γνωσιακής αξίας της *a priori* γνώσης, επισημαίνοντας ότι όλες οι *a priori* προτάσεις είναι απλώς αναλυτικές. Δεν παρέχουν νέες πληροφορίες, αλλά είναι καθαρά λεκτικές ή ταυτολογικές, διατυπώνοντας ό,τι ήδη εμπεριέχεται στους ορισμούς και στα δεδομένα. Μόνον η εμπειρία μπορεί να οδηγήσει σε συνθετικές προτάσεις. Υπάρχει μια προφανής αντίρρηση κατά του δόγματος αυτού, ήτοι ότι η ίδια η πρόταση ότι δεν υπάρχουν συνθετικές *a priori* προτάσεις είναι μια συνθετική *a priori* πρόταση, διότι προφανώς δεν μπορεί να εδραιωθεί εμπειρικά. (σελ. 5)

Ίσως λοιπόν πρέπει να επιλέξουμε την άλλη διαθέσιμη επιλογή και να κηρύξουμε τη θεμελιώδη εμπειριστική διάκριση μεταξύ εμπειρικής και αναλυτικής γνώσης ως εμπειρική πρόταση. Αλλά τότε η εμπειριστική θέση δεν θα είχε πλέον κανένα βάρος. Διότι αν γινόταν αυτό, θα έπρεπε να παραδεχτούμε ότι η πρόταση –ως εμπειρική– ενδέχεται κάλλιστα να είναι εσφαλμένη και ότι θα είχαμε δικαίωμα να μάθουμε με βάση ποιο κριτήριο θα έπρεπε να αποφασίσουμε αν ισχύει ή όχι. Ακόμα πιο βέβαια, ως εμπειρική πρόταση, σωστή ή λανθασμένη, θα μπορούσε να διατυπώνει μόνο ένα ιστορικό γεγονός, κάτι όπως «όλες οι μέχρι τώρα εξετασθείσες προτάσεις εμπίπτουν πράγματι στις δύο κατηγορίες αναλυτική και εμπειρική». Η δήλωση θα ήταν εντελώς άσχετη για τον προσδιορισμό του αν είναι δυνατόν να παραχθούν προτάσεις που είναι αληθείς a priori και ταυτόχρονα εμπειρικές. Πράγματι, αν η κεντρική θέση του εμπειρισμού κηρυσσόταν εμπειρική πρόταση, ο εμπειρισμός θα έπαυε εντελώς να είναι επιστημολογία, λογική της επιστήμης, και δεν θα ήταν παρά μια εντελώς αυθαίρετη λεκτική σύμβαση για την ονομασία ορισμένων αυθαίρετων τρόπων χειρισμού ορισμένων δηλώσεων με ορισμένα αυθαίρετα ονόματα. Ο εμπειρισμός θα ήταν μια θέση εντελώς κενή από οποιαδήποτε αιτιολόγηση.

Τι αποδεικνύει αυτό το πρώτο βήμα της κριτικής μας στον εμπειρισμό; Αποδεικνύει προφανώς ότι η εμπειριστική ιδέα της γνώσης είναι εσφαλμένη, και το αποδεικνύει με ένα ουσιαστικό a priori επιχείρημα. Και κάνοντας αυτό, δείχνει ότι η Καντιανή και Μιζεσιανή ιδέα των αληθών συνθετικών a priori προτάσεων είναι σωστή. Πιο συγκεκριμένα, αποδεικνύει ότι η σχέση μεταξύ θεωρίας και ιστορίας δεν μπορεί να είναι όπως την παρουσιάζει ο εμπειρισμός. Πρέπει να υπάρχει και ένα πεδίο θεωρίας –θεωρίας που είναι εμπειρικά ουσιαστική– το οποίο είναι κατηγοριακά διαφορετικό από την μόνη ιδέα θεωρίας που ο εμπειρισμός παραδέχεται ότι υπάρχει. Πρέπει να υπάρχουν και a priori θεωρίες, και η σχέση μεταξύ θεωρίας και ιστορίας πρέπει τότε να είναι διαφορετική και πιο περίπλοκη από ό,τι θέλει να μας πείσει ο εμπειρισμός. Πόσο διαφορετική, θα γίνει σαφές όταν

παρουσιάσω ένα άλλο επιχείρημα εναντίον του εμπειρισμού, άλλο a priori επιχείρημα, και ένα a priori επιχείρημα εναντίον της θέσης που υπονοείται στον εμπειρισμό ότι η σχέση μεταξύ θεωρίας και εμπειρικής έρευνας είναι η ίδια σε κάθε πεδίο γνώσης.

Ωστόσο, όσο κατάλληλες κι αν είναι οι ιδέες του εμπειρισμού για την αντιμετώπιση των φυσικών επιστημών (και πιστεύω ότι είναι ακατάλληλες ακόμα και εκεί, αλλά δεν μπορώ να το αναπτύξω εδώ), είναι αδύνατο να σκεφτούμε ότι οι μέθοδοι του εμπειρισμού μπορούν να εφαρμοστούν στις κοινωνικές επιστήμες.

Οι δράσεις είναι το πεδίο των φαινομένων που συνθέτουν αυτό που θεωρούμε ως αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Ο εμπειρισμός ισχυρίζεται ότι οι δράσεις μπορούν και πρέπει να εξηγηθούν, ακριβώς όπως κάθε άλλο φαινόμενο, μέσω αιτιωδών υποθέσεων που μπορούν να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν από την εμπειρία.

Τώρα, αν αυτό ίσχυε, τότε ο εμπειρισμός θα αναγκαζόταν πρώτα να υποθέσει –παρά το δικό του δόγμα ότι δεν υπάρχει a priori γνώση για τίποτα πραγματικό– ότι υπάρχουν αιτίες που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα σε σχέση με τις δράσεις.

Δεν θα γνωρίζαμε a priori ποιο συγκεκριμένο γεγονός θα μπορούσε να είναι η αιτία οποιασδήποτε συγκεκριμένης δράσης. Αλλά ο εμπειρισμός θέλει να συσχετίζουμε διαφορετικές εμπειρίες σχετικά με αλληλουχίες γεγονότων είτε ως επιβεβαιωτικές είτε ως διαψευδτικές μεταξύ τους. Και αν διαψεύδουν η μία την άλλη, τότε πρέπει να ανταποκριθούμε με μια αναδιατύπωση της αρχικής υπόθεσης. Ωστόσο, για να το κάνουμε αυτό, πρέπει να υποθέσουμε μια σταθερότητα στον χρόνο όσον αφορά τη λειτουργία των αιτιών ως τέτοιων, και το να γνωρίζουμε ότι υπάρχουν αιτίες για τις δράσεις είναι, φυσικά, γνώση για την πραγματικότητα των δράσεων. Χωρίς μια τέτοια υπόθεση σχετικά με την ύπαρξη αιτιών ως τέτοιων, διαφορετικές εμπειρίες δεν μπορούν ποτέ να συσχετιστούν μεταξύ τους ως επιβεβαιωτικές ή διαψευδτικές η μία της άλλης. Είναι απλώς άσχετες, μη δυνάμενες

να συγκριθούν παρατηρήσεις. Εδώ είναι η μία, εκεί είναι η άλλη· είναι ίδιες ή παρόμοιες· ή είναι διαφορετικές. Τίποτε άλλο δεν έπεται.

Επιπλέον, υπάρχει ακόμα μια άλλη αντίφαση, και το να την καταδείξουμε θα μας οδηγήσει αμέσως στην κεντρική ενόραση του Μίζες ότι η σχέση μεταξύ θεωρίας και ιστορίας στον χώρο των κοινωνικών επιστημών είναι εντελώς διαφορετικής φύσης από εκείνη στις φυσικές επιστήμες.

Ποια είναι αυτή η αντίφαση; Αν οι δράσεις μπορούσαν πράγματι να νοηθούν ως διεπόμενες από αιτίες που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα, τότε είναι σίγουρα εύλογο να ρωτήσουμε: Αλλά τι γίνεται με την εξήγηση των εξηγούντων; Τι γίνεται με την αιτιώδη πρόβλεψη των δράσεών τους; Είναι, σε τελική ανάλυση, τα πρόσωπα που διεξάγουν την ίδια τη διαδικασία δημιουργίας υποθέσεων, επαλήθευσης και διάψευσης.

Για να αφομοιώσει κανείς επιβεβαιωτικές ή διαψευστικές εμπειρίες –για να αντικαταστήσει παλιές υποθέσεις με νέες– πρέπει, υποθετικά, να μπορεί να μάθει από την εμπειρία. Κάθε εμπειριστής είναι, φυσικά, αναγκασμένος να το παραδεχτεί. Διαφορετικά, γιατί να ασχοληθεί κανείς με εμπειρική έρευνα;

Αλλά αν μπορεί κανείς να μάθει από την εμπειρία με τρόπους που ακόμα δεν γνωρίζουμε, τότε παραδέχεται ότι δεν μπορεί να γνωρίζει σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή τι θα γνωρίζει σε μεταγενέστερο χρόνο και, συνεπώς, πώς θα δράσει βάσει αυτής της γνώσης. Μπορεί κανείς να ανασυγκροτήσει τις αιτίες των δράσεών του μόνο εκ των υστέρων, όπως μπορεί να εξηγήσει τη γνώση του μόνο αφού ήδη την κατέχει. Πράγματι, καμία επιστημονική πρόοδος δεν θα μπορούσε ποτέ να αλλάξει το γεγονός ότι πρέπει να θεωρούμε τη γνώση και τις δράσεις μας ως απρόβλεπτες βάσει σταθερά λειτουργουσών αιτιών. Μπορεί κανείς να θεωρεί αυτή την αντίληψη της ελευθερίας ως ψευδαισθήση. Και μπορεί κάλλιστα να έχει δίκιο από την άποψη ενός επιστήμονα με γνωστικές ικανότητες ουσιαστικά ανώτερες από οποιαδήποτε ανθρώπινη νοημοσύνη, ή από την άποψη του Θεού. Αλλά εμείς δεν είμαστε Θεός, και ακόμα κι αν η ελευθερία μας είναι ψευδαισθήση

από τη δική Του σκοπιά και οι δράσεις μας ακολουθούν μια προβλέψιμη πορεία, για εμάς αυτή είναι μια αναγκαία και αναπόφευκτη ψευδαισθηση. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε εκ των προτέρων, βάσει των προηγούμενων καταστάσεών μας, τις μελλοντικές καταστάσεις της γνώσης μας ή τις δράσεις που εκδηλώνουν αυτή τη γνώση. Μπορούμε μόνο να τις ανασυγκροτήσουμε εκ των υστέρων. Έτσι, η εμπειριστική μεθοδολογία είναι απλώς αντιφατική όταν εφαρμόζεται στον χώρο της γνώσης και της δράσης –ο οποίος περιέχει τη γνώση ως αναγκαίο συστατικό του. Οι κοινωνικοί επιστήμονες με εμπειριστική νοοτροπία που διατυπώνουν εξισώσεις πρόβλεψης για κοινωνικά φαινόμενα απλώς κάνουν ανοησίες. Η ίδια τους η δραστηριότητα –το να εμπλακούν σε ένα επιχείρημα του οποίου το αποτέλεσμα παραδέχονται ότι δεν γνωρίζουν ακόμα –αποδεικνύει ότι αυτό που προσποιούνται ότι κάνουν δεν μπορεί να γίνει. Όπως το θέτει και το έχει τονίσει επανειλημμένα ο Μίτζες: Δεν υπάρχουν εμπειρικές αιτιώδεις σταθερές στον χώρο της ανθρώπινης δράσης.

Μέσω a priori συλλογισμού λοιπόν, έχουμε καθιερώσει αυτή την ενόραση: Η κοινωνική ιστορία, σε αντίθεση με την φυσική ιστορία, δεν αποφέρει καμία γνώση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για προγνωστικούς σκοπούς. Αντίθετα, η κοινωνική και οικονομική ιστορία αναφέρεται αποκλειστικά στο παρελθόν. Το αποτέλεσμα της έρευνας για το πώς και γιατί ενήργησαν οι άνθρωποι στο παρελθόν δεν έχει συστηματική επίδραση στο αν θα ενεργήσουν με τον ίδιο τρόπο στο μέλλον. Οι άνθρωποι μπορούν να μάθουν. Είναι παράλογο να υποθέτουμε ότι θα μπορούσαμε να προβλέψουμε στο παρόν τι θα γνωρίζουμε αύριο και με ποιον τρόπο η γνώση του αύριο θα είναι ή δεν θα είναι διαφορετική από τη σημερινή.

Ένα άτομο δεν μπορεί να προβλέψει σήμερα τη ζήτησή του για ζάχαρη σε ένα χρόνο περισσότερο από ό,τι θα μπορούσε ο Αϊνστάιν να προβλέψει τη θεωρία της σχετικότητας πριν την αναπτύξει πραγματικά. Ένα άτομο δεν μπορεί να γνωρίζει σήμερα τι θα γνωρίζει για τη ζάχαρη σε έναν χρόνο από τώρα. Και δεν μπορεί να γνωρίζει όλα τα αγαθά που θα ανταγωνίζονται τη ζάχαρη για τα χρήματά του σε

έναν χρόνο. Μπορεί φυσικά να κάνει μια εικασία. Αλλά επειδή πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι μελλοντικές καταστάσεις της γνώσης δεν μπορούν να προβλεφθούν βάσει σταθερά λειτουργουσών αιτιών, ένα άτομο δεν μπορεί να προσποιηθεί ότι κάνει μια πρόβλεψη του ίδιου επιστημολογικού τύπου με, π.χ., έναν που προβλέπει σχετικά με τη μελλοντική συμπεριφορά της σελήνης, του καιρού ή των παλιρροιών. Αυτές είναι προβλέψεις που θα μπορούσαν αποδεκτά να χρησιμοποιήσουν την υπόθεση αιτιών που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα. Αλλά μια πρόβλεψη για τη μελλοντική ζήτηση ζάχαρης θα ήταν εντελώς διαφορετικό πράγμα.

Εφόσον η κοινωνική και οικονομική ιστορία μπορεί να παράγει μόνο εξηγήσεις που ανασκευάζουν (*reconstructive explanations*) και ποτέ εξηγήσεις που έχουν οποιαδήποτε συστηματική προβλεπτική σημασία, έπεται ένα άλλο εξαιρετικά σημαντικό συμπέρασμα σχετικά με τη λογική της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας. Και αυτό αποτελεί άλλη μια αποφασιστική κριτική στον εμπειρισμό, τουλάχιστον όσον αφορά τον ισχυρισμό του ότι είναι κατάλληλη μεθοδολογία για την κοινωνική επιστημονική έρευνα.

Ας θυμηθούμε τι είπα νωρίτερα σχετικά με το γιατί ο εμπειρισμός τονίζει τόσο έντονα την προβλεπτική/προγνωστική λειτουργία των επεξηγηματικών θεωριών. Για κάθε φαινόμενο που πρέπει να εξηγηθεί υπάρχουν πλήθος προηγούμενων γεγονότων και πλήθος λειτουργικών σχέσεων με τέτοια προηγούμενα γεγονότα με τα οποία το εξεταζόμενο φαινόμενο θα μπορούσε ενδεχομένως να εξηγηθεί. Αλλά ποια από αυτές τις ανταγωνιστικές εξηγήσεις είναι σωστή και ποιες όχι; Η εμπειριστική απάντηση ήταν: Δοκίμασε να προβλέψεις, και η επιτυχία ή η αποτυχία σου στην πρόβλεψη μελλοντικών γεγονότων θα σου πει ποια εξήγηση είναι ή δεν είναι σωστή. Προφανώς, αυτή η συμβουλή δεν θα λειτουργήσει αν δεν υπάρχουν αιτίες που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα σε σχέση με τις δράσεις. Τότε τι; Ο εμπειρισμός, φυσικά, δεν μπορεί να έχει απάντηση σε αυτό το ερώτημα.

Ωστόσο, ακόμα κι αν οι δράσεις δεν μπορούν να προβλεφθούν με κανέναν επιστημονικό τρόπο, αυτό δεν συνεπάγεται ότι μια ιστορική εξήγηση που ανασκευάζει είναι εξίσου καλή με οποιαδήποτε άλλη. Θα θεωρούνταν παράλογο αν κάποιος εξηγώντας το γεγονός ότι μετακόμισα από τη Γερμανία στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, καταδείκνυε ότι το καλαμπόκι στο Μίσιγκαν, πριν από την απόφασή μου, είχε μια απότομη αύξηση σοδειάς και ότι αυτό είχε προκαλέσει την απόφασή μου. Αλλά γιατί να μην το επισημάνει, υποθέτοντας εδώ ότι το γεγονός σχετικά με το καλαμπόκι του Μίσιγκαν όντως συνέβη πριν από την απόφασή μου; Ο λόγος είναι, φυσικά, ότι θα σας πω ότι το καλαμπόκι του Μίσιγκαν δεν είχε καμία σχέση με την απόφασή μου. Και στο μέτρο που γνωρίζουμε οτιδήποτε για μένα, μπορεί να αναγνωριστεί ότι πράγματι ισχύει αυτό.

Αλλά πώς μπορείτε να αναγνωρίσετε/συνάγετε αυτό που λέω; Η απάντηση είναι κατανοώντας τα κίνητρά μου και τα συμφέροντά μου, τις πεποιθήσεις και τις φιλοδοξίες μου, τους κανονιστικούς μου προσανατολισμούς και τις συγκεκριμένες αντιλήψεις μου που οδήγησαν σε αυτή τη δράση. Πώς κατανοούμε κάποιον και, επιπλέον, πώς επαληθεύουμε ότι η κατανόησή μας είναι πράγματι σωστή; Όσον αφορά το πρώτο σκέλος του ερωτήματος – κατανοεί κανείς κάποιον εμπλεκόμενο σε μια ψευδο-επικοινωνία και αλληλεπίδραση μαζί του. Λέω ψευδο-διότι, προφανώς, δεν μπορούμε να εμπλακούμε σε πραγματική επικοινωνία με τον Καίσαρα για να μάθουμε γιατί διέβη τον Ρουβίκωνα. Αλλά θα μπορούσαμε να μελετήσουμε τα γραπτά του και να συγκρίνουμε τις πεποιθήσεις που εκφράζονται εκεί με τις πραγματικές του πράξεις· θα μπορούσαμε να μελετήσουμε τα γραπτά και τις πράξεις των συγχρόνων του και έτσι να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε την προσωπικότητα του Καίσαρα, την εποχή του και τον ιδιαίτερο ρόλο και τη θέση του μέσα σε αυτήν.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος του ερωτήματος –το πρόβλημα της επαλήθευσης των ιστορικών εξηγήσεων– πρέπει να παραδεχτούμε εξ αρχής ότι δεν υπάρχει απόλυτα σαφές κριτήριο που θα επέτρεπε να αποφασίσουμε ποια από δύο

ανταγωνιστικές εξηγήσεις, και οι δύο εξίσου βασισμένες στην κατανόηση, είναι οριστικά σωστή και ποια όχι. Η ιστορία δεν είναι ακριβής επιστήμη με την ίδια έννοια που είναι ακριβείς επιστήμες οι φυσικές επιστήμες ή με την εντελώς διαφορετική έννοια με την οποία η οικονομική είναι ακριβής επιστήμη.

Ακόμα κι αν δύο ιστορικοί συμφωνούν στην περιγραφή των γεγονότων και στην αξιολόγηση των παραγόντων επιρροής για μια δεδομένη δράση που πρέπει να εξηγηθεί, μπορεί ακόμα να διαφωνούν ως προς το βάρος που πρέπει να αποδοθεί σε αυτούς τους παράγοντες για την πρόκληση της δράσης. Και δεν θα υπήρχε τρόπος να κριθεί το ζήτημα με εντελώς αδιαμφισβήτητο τρόπο.

Ωστόσο, ας μην παρεξηγηθώ εδώ. Υπάρχει παρόλα αυτά ένα είδος κριτηρίου αλήθειας για τις ιστορικές εξηγήσεις. Είναι ένα κριτήριο που δεν εξαλείφει όλες τις πιθανές διαφωνίες μεταξύ ιστορικών, αλλά που εξακολουθεί να αποκλείει και να αποκρούει ένα ευρύ φάσμα εξηγήσεων. Το κριτήριο είναι ότι κάθε αληθής ιστορική εξήγηση πρέπει να είναι τέτοιου είδους ώστε ο δρών του οποίου οι δράσεις πρέπει να εξηγηθούν να μπορεί, καταρχήν, να επαληθεύσει την εξήγηση και τους επεξηγηματικούς παράγοντες ως εκείνους που συνέβαλαν στο να δράσει όπως έδρασε. Η φράση κλειδί εδώ είναι: καταρχήν. Φυσικά, ο Καίσαρας δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να επαληθεύσει την εξήγησή μας για τη διάβασή του του Ρουβίκωνα. Επιπλέον, μπορεί πραγματικά να είχε ισχυρούς λόγους να μην επαληθεύσει την εξήγηση ακόμα κι αν μπορούσε, διότι μια τέτοια επαλήθευση μπορεί να συγκρουόταν με κάποιους άλλους σκοπούς που μπορεί να είχε.

Επίσης, το να λέμε ότι κάθε αληθής εξήγηση πρέπει να είναι επαληθεύσιμη από τον εν λόγω δρώντα δεν σημαίνει ότι κάθε δρών είναι πάντα ο πλέον κατάλληλος να την εξηγήσει. Μπορεί να συμβαίνει ότι ο Αϊνστάιν μπορεί να εξηγήσει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον γιατί και πώς κατέληξε στη θεωρία της σχετικότητας όταν το έκανε. Αλλά αυτό μπορεί να μην ισχύει. Στην πραγματικότητα, μπορεί κάλλιστα να είναι δυνατόν ένας ιστορικός της επιστήμης να κατανοεί τον Αϊνστάιν και τις επιρροές που οδήγησαν στην ανακάλυψή του καλύτερα από ό,τι ο ίδιος έκανε ή

μπορούσε. Και αυτό θα ήταν δυνατόν διότι οι παράγοντες επιρροής ή οι κανόνες που καθόρισαν τις δράσεις κάποιου μπορεί να ήταν μόνο υποσυνείδητοι. Ή μπορεί να ήταν τόσο προφανείς ώστε κάποιος να μην τους πρόσεχε απλώς λόγω αυτού ακριβώς του γεγονότος.

Η ακόλουθη αναλογία μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την κατανόηση του περιεργού γεγονότος ότι άλλοι μπορεί να κατανοούν ένα πρόσωπο καλύτερα από ό,τι το ίδιο το πρόσωπο. Πάρτε, για παράδειγμα, μια δημόσια ομιλία. Φυσικά, σε μεγάλο βαθμό, το πρόσωπο που δίνει την ομιλία μπορεί πιθανότατα να δώσει λόγους για το τι λέει και να διατυπώσει τις επιρροές που το οδήγησαν να βλέπει τα πράγματα όπως τα βλέπει. Μπορεί πιθανότατα να το κάνει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον. Και όμως, λέγοντας αυτό που λέει, ακολουθεί κανόνες από συνήθεια και ασυνείδητα τους οποίους θα μπορούσε μόνο με μεγάλες δυσκολίες να καταστήσει σαφείς, ρητούς. Ακολουθεί επίσης ορισμένους γραμματικούς κανόνες όταν λέει αυτό που λέει. Αλλά αρκετά συχνά θα ήταν εντελώς ανίκανος να διατυπώσει αυτούς τους κανόνες παρότι σαφώς επηρεάζουν τις δράσεις του. Ο ιστορικός που κατανοεί τις δράσεις κάποιου καλύτερα από ό,τι ο ίδιος ο δρών είναι ανάλογος προς τον γραμματικό που αναλύει τη συντακτική δομή του δημόσιου ομιλητή. Και οι δύο ανασυγκροτούν και διατυπώνουν ρητά τους κανόνες που πράγματι ακολουθούνται, αλλά που δεν θα μπορούσαν, ή που θα μπορούσαν μόνο με ακραίες δυσκολίες, να διατυπωθούν από τον ίδιο τον ομιλητή.

Ο ομιλητής μπορεί να μην μπορεί να διατυπώσει όλους τους κανόνες που ακολουθεί και μπορεί να χρειάζεται τον επαγγελματία ιστορικό ή γραμματικό για να τον βοηθήσει. Αλλά είναι μεγάλης σημασίας να συνειδητοποιήσουμε ότι το κριτήριο αλήθειας για την εξήγηση του γραμματικού θα ήταν παρόλα αυτά ότι ο ομιλητής θα έπρεπε να μπορεί –καταρχήν– να επαληθεύσει την ορθότητα της εξήγησης για αυτό που προηγουμένως ήταν γνωστό εμμέσως και κατέστη σαφές. Για να είναι σωστές οι εξηγήσεις του γραμματικού ή του ιστορικού, ο δρών θα έπρεπε να μπορεί να αναγνωρίσει αυτούς τους κανόνες ως εκείνους που πράγματι

επηρέασαν τις δράσεις του. Αυτά για τη λογική της ιστορικής έρευνας ως αναγκαστικά έρευνας ανασυγκρότησης (*reconstructive research*) βασισμένης στην κατανόηση.

Το επιχείρημα που καθιερώνει την αδυναμία αιτιωδών προβλέψεων στον χώρο της ανθρώπινης γνώσης και δράσης μπορεί τώρα να έχει αφήσει την εντύπωση ότι, αν ισχύει αυτό, τότε η πρόβλεψη δεν μπορεί να είναι παρά επιτυχημένη ή ανεπιτυχής εικασία. Αυτή η εντύπωση, ωστόσο, θα ήταν εξίσου λανθασμένη με το να πιστεύουμε ότι μπορεί κανείς να προβλέψει την ανθρώπινη δράση με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να προβλέψει τα στάδια ανάπτυξης των μήλων. Εδώ ακριβώς εισέρχεται στην εικόνα η μοναδική Μιζεσιανή ενόραση για την αλληλεπίδραση οικονομικής θεωρίας και ιστορίας.

Στην πραγματικότητα, ο λόγος για τον οποίο το κοινωνικό και οικονομικό μέλλον δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εντελώς και απόλυτα αβέβαιο δεν πρέπει να είναι ιδιαίτερα δύσκολος να κατανοηθεί: Η αδυναμία αιτιωδών προβλέψεων στον χώρο της δράσης αποδείχθηκε με ένα *a priori* επιχείρημα. Και αυτό το επιχείρημα ενσωμάτωνε *a priori* αληθή γνώση για τις δράσεις ως τέτοιες: ότι δεν μπορούν να νοηθούν ως διεπόμενες από αιτίες που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα.

Έτσι, ενώ η οικονομική πρόβλεψη θα είναι πράγματι πάντα μια συστηματικά μη δυνάμενη να διαδαχθεί τέχνη, είναι ταυτόχρονα αληθές ότι όλες οι οικονομικές προβλέψεις πρέπει να νοούνται ως περιορισμένες από την ύπαρξη *a priori* γνώσης για τις δράσεις ως εκ τούτου.

Πάρτε, για παράδειγμα, τη θεωρία της ποσότητας του χρήματος, την πραξολογική πρόταση ότι αν αυξήσετε την ποσότητα του χρήματος και η ζήτηση για χρήμα παραμείνει σταθερή, τότε η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα πέσει. Η *a priori* γνώση μας για τις δράσεις ως εκ τούτου μας πληροφορεί ότι είναι αδύνατο να προβλέψουμε επιστημονικά αν η ποσότητα του χρήματος θα αυξηθεί, θα μειωθεί ή θα μείνει αμετάβλητη. Ούτε είναι δυνατόν να προβλέψουμε επιστημονικά αν, ανεξάρτητα από το τι συμβαίνει με την ποσότητα του χρήματος,

η ζήτηση για χρήμα που κρατείται ως ταμειακά αποθέματα θα αυξηθεί ή θα μειωθεί ή θα μείνει η ίδια. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι μπορούμε να προβλέψουμε τέτοια πράγματα διότι δεν μπορούμε να προβλέψουμε μελλοντικές καταστάσεις γνώσης των ανθρώπων. Και όμως αυτές οι καταστάσεις προφανώς επηρεάζουν το τι συμβαίνει σε σχέση με την ποσότητα του χρήματος και τη ζήτηση για χρήμα. Τότε, η θεωρία μας, η πραξολογική μας γνώση που ενσωματώνεται στη θεωρία της ποσότητας, έχει μάλλον περιορισμένη χρησιμότητα για το επιχείρημα πρόβλεψης του οικονομικού μέλλοντος.

Η θεωρία δεν θα επέτρεπε σε κανέναν να προβλέψει μελλοντικά οικονομικά γεγονότα ακόμα κι αν, ας πούμε, είναι τεκμηριωμένο γεγονός ότι η ποσότητα του χρήματος έχει επεκταθεί (αυξηθεί). Θα εξακολουθούσε κάποιος λοιπόν να είναι ανίκανος να προβλέψει τι θα συμβεί στη ζήτηση για χρήμα. Και παρότι, φυσικά, ταυτόχρονα συμβαίνοντα γεγονότα σχετικά με τη ζήτηση για χρήμα επηρεάζουν τις καταστάσεις που έρχονται (και ακυρώνουν, ενισχύουν, μειώνουν, επιταχύνουν ή επιβραδύνουν τις επιπτώσεις που προέρχονται από την πηγή μιας αυξημένης προσφοράς χρήματος), τέτοιες ταυτόχρονες αλλαγές δεν μπορούν καταρχήν ούτε να προβλεφθούν ούτε να κρατηθούν πειραματικά σταθερές. Είναι κατάφωρη ανοησία να νοεί κανείς την υποκειμενική γνώση, κάθε αλλαγή της οποίας έχει αντίκτυπο στις δράσεις, ως προβλέψιμη βάσει προηγούμενων μεταβλητών και ως ικανή να κρατηθεί σταθερή. Ο ίδιος ο πειραματιστής που θα ήθελε να κρατήσει τη γνώση σταθερή θα έπρεπε στην πραγματικότητα να προϋποθέσει ότι η γνώση του, και συγκεκριμένα η γνώση του σχετικά με το αποτέλεσμα του πειράματος, δεν μπορεί να θεωρηθεί σταθερή στον χρόνο.

Η θεωρία της ποσότητας του χρήματος δεν μπορεί λοιπόν να αποδώσει κανένα συγκεκριμένο οικονομικό γεγονός, βέβαιο ή πιθανό, βάσει ενός τύπου που χρησιμοποιεί σταθερές πρόβλεψης. Ωστόσο, η θεωρία θα περιόριζε παρόλα αυτά το εύρος των πιθανώς σωστών προβλέψεων. Και θα το έκανε αυτό όχι ως εμπειρική θεωρία, αλλά ως πραξολογική θεωρία, λειτουργώντας ως λογικός περιορισμός

στη διαδικασία πρόβλεψής μας. Προβλέψεις που δεν είναι σύμφωνες με μια τέτοια γνώση (στην περίπτωση μας: τη θεωρία της ποσότητας) είναι συστηματικά εσφαλμένες και η διατύπωσή τους οδηγεί σε συστηματικά αυξανόμενο αριθμό σφαλμάτων πρόβλεψης. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάποιος που βασίζει τις προβλέψεις του σε σωστό πραξολογικό συλλογισμό θα είναι αναγκαστικά καλύτερος προγνώστης μελλοντικών οικονομικών γεγονότων από κάποιον που κατέληξε στις προβλέψεις του μέσω λογικά εσφαλμένων σκέψεων και αλυσίδων συλλογισμού. Σημαίνει ότι μακροπρόθεσμα ο πραξολογικά φωτισμένος προγνώστης θα έχει κατά μέσο όρο καλύτερα αποτελέσματα από τους μη φωτισμένους.

Είναι δυνατόν να κάνει κανείς λανθασμένη πρόβλεψη παρότι έχει σωστά ταυτοποιήσει το γεγονός «αύξηση της προσφοράς χρήματος» και παρότι ο πραξολογικά σωστός συλλογισμός του ότι ένα τέτοιο γεγονός συνδέεται με λογική αναγκαιότητα με το γεγονός «πτώση της αγοραστικής δύναμης του χρήματος». Διότι μπορεί να πέσει έξω προβλέποντας τι θα συμβεί στο γεγονός «ζήτηση για χρήμα». Μπορεί να έχει προβλέψει σταθερή ζήτηση για χρήμα, αλλά η ζήτηση μπορεί πραγματικά να αυξηθεί. Έτσι, η προβλεπόμενη πληθωριστική επίδραση μπορεί να μην εμφανιστεί όπως αναμενόταν. Και από την άλλη πλευρά, είναι εξίσου δυνατόν ένα άτομο να κάνει σωστή πρόβλεψη, δηλαδή ότι δεν θα υπάρξει πτώση της αγοραστικής δύναμης, παρότι ήταν εσφαλμένα πεπεισμένο ότι η αύξηση της ποσότητας του χρήματος δεν είχε καμία σχέση με την αγοραστική δύναμη του χρήματος. Διότι μπορεί να συνέβη μια άλλη ταυτόχρονη αλλαγή (η ζήτηση για χρήμα αυξήθηκε) η οποία αντέδρασε στην εσφαλμένη αξιολόγησή του για αιτίες και συνέπειες και τυχαία έκανε την πρόβλεψή του σωστή.

Ωστόσο, και εδώ επιστρέφω στο σημείο μου ότι η πραξολογία λειτουργεί ως λογικός περιορισμός στις προβλέψεις οικονομικών γεγονότων: Τι συμβαίνει αν υποθέσουμε ότι όλοι οι προγνώστες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με ή χωρίς στερηή πραξολογική γνώση, είναι κατά μέσο όρο εξίσου καλά εξοπλισμένοι να προβλέψουν άλλες ταυτόχρονες αλλαγές; Τι συμβαίνει αν είναι κατά μέσο όρο

εξίσου τυχεροί προγνώστες του κοινωνικού και οικονομικού μέλλοντος; Προφανώς, πρέπει τότε να συμπεράνουμε ότι οι προγνώστες που κάνουν προβλέψεις αναγνωρίζοντας και ακολουθώντας πραξολογικούς νόμους όπως η θεωρία της ποσότητας του χρήματος θα είναι πιο επιτυχημένοι από την ομάδα εκείνων των προγνωστών που αγνοούν την πραξολογία.

Είναι αδύνατο να οικοδομηθεί ένας τύπος πρόβλεψης που να χρησιμοποιεί την υπόθεση αιτιών που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα και να μας επιτρέψει να προβλέψουμε επιστημονικά τις αλλαγές στη ζήτηση για χρήμα. Η ζήτηση για χρήμα εξαρτάται αναγκαστικά από τις μελλοντικές καταστάσεις γνώσης των ανθρώπων, και η μελλοντική γνώση είναι απρόβλεπτη. Και έτσι η πραξολογική γνώση έχει πολύ περιορισμένη προγνωστική χρησιμότητα (*predictive utility*).

Ωστόσο, από όλους τους προγνώστες που προβλέπουν σωστά ότι μια αλλαγή όπως η αύξηση της ζήτησης για χρήμα θα συμβεί και που εξίσου σωστά αντιλαμβάνονται ότι έχει πράγματι συμβεί μια αύξηση της ποσότητας του χρήματος, μόνο εκείνοι που αναγνωρίζουν τη θεωρία της ποσότητας του χρήματος θα κάνουν σωστή πρόβλεψη. Και εκείνοι των οποίων οι πεποιθήσεις βρίσκονται σε αντίθεση με την πραξολογία θα πέσουν αναγκαστικά έξω.

Το να κατανοήσει κανείς τη λογική της οικονομικής πρόβλεψης και την πρακτική λειτουργία του πραξολογικού συλλογισμού σημαίνει, λοιπόν, να βλέπει τα a priori θεωρήματα της οικονομικής επιστήμης ως λογικούς περιορισμούς στις εμπειρικές προβλέψεις και ως επιβάλλοντα λογικά όρια σε αυτό που μπορεί ή δεν μπορεί να συμβεί στο μέλλον.

Σχετικά με την Πραξεολογία και το Πραξεολογικό Θεμέλιο της Επιστημολογίας.

I

Όπως και οι περισσότεροι μεγάλοι και καινοτόμοι οικονομολόγοι, ο Λούντβιχ φον Μίζες ανέλυσε εντατικά και επανειλημμένα το πρόβλημα του λογικού καθεστώτος των οικονομικών προτάσεων, δηλαδή πώς τις αναγνωρίζουμε και πώς τις επαληθεύουμε. Πράγματι, ο Μίζες κατατάσσεται στην πρώτη γραμμή εκείνων που υποστηρίζουν ότι μια τέτοια μέριμνα είναι απαραίτητη για να επιτευχθεί συστηματική πρόοδος στην οικονομική επιστήμη. Διότι οποιαδήποτε παρερμηνεία ως προς την απάντηση σε τέτοια θεμελιώδη ερωτήματα του πνευματικού μας εγχειρήματος θα οδηγούσε φυσικά σε πνευματική καταστροφή, δηλαδή σε εσφαλμένες οικονομικές διδασκαλίες/δοξασίες.

Αντίστοιχα, τρία βιβλία του Μίζες είναι αφιερωμένα εξ ολοκλήρου στη διευκρίνιση των λογικών θεμελίων της οικονομικής επιστήμης: το πρώιμο έργο του *Επιστημολογικά Προβλήματα της Οικονομικής Επιστήμης (Epistemological Problems of Economics)*, που εκδόθηκε στα γερμανικά το 1933· το *Θεωρία και Ιστορία*

⁰Αυτό το δοκίμιο είναι από το έργο του Hans-Hermann Hoppe, *The Economics and Ethics of Private Property* (Kluwer Academic Publishers in 1993), pp. 141-64 και παρατίθεται εδώ με την άδεια του εκδοτικού οίκου Kluwer Academic Publishers.

(*Theory and History*) του 1957· και οι *Τελικές Θεμελιώσεις της Οικονομικής Επιστήμης* (*Ultimate Foundations of Economic Science*) του 1962, το τελευταίο βιβλίο του Μίζες, που εμφανίστηκε όταν είχε ήδη περάσει τα ογδόντα του χρόνια. Και τα έργα του στον ίδιο τον χώρο της οικονομικής επιστήμης καταδεικνύουν επίσης αναπόφευκτα τη σημασία που απέδιδε ο Μίζες στην ανάλυση των επιστημολογικών προβλημάτων. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Αριστούργημά του *Ανθρώπινη Δράση* (*Human Action*), το οποίο στις πρώτες εκατό και πλέον σελίδες του ασχολείται αποκλειστικά με τέτοια προβλήματα, ενώ οι υπόλοιπες σχεδόν 800 σελίδες του βιβλίου διαπνέονται από επιστημολογικές σκέψεις.

Πλήρως σύμφωνος με την παράδοση του Μίζες, λοιπόν, τα θεμέλια της οικονομικής επιστήμης αποτελούν το αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου. Έχω θέσει στον εαυτό μου έναν διπλό στόχο. Πρώτον, θέλω να εξηγήσω τη λύση που προτείνει ο Μίζες στο πρόβλημα της έσχατης θεμελίωσης της οικονομικής επιστήμης, δηλαδή την ιδέα του για μια καθαρή θεωρία της δράσης, ή πραξεολογία, όπως ο ίδιος την ονομάζει. Και δεύτερον, θέλω να αποδείξω γιατί η λύση του Μίζες είναι πολύ περισσότερο από μια απλώς αδιαμφισβήτητη ενόραση για τη φύση της οικονομικής επιστήμης και των οικονομικών προτάσεων.

Παρέχει μια ενόραση που μας επιτρέπει επίσης να κατανοήσουμε το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζεται τελικά η ίδια η επιστημολογία. Στην πραγματικότητα, όπως υποδηλώνει ο τίτλος του κεφαλαίου, θέλω να δείξω ότι η πραξεολογία πρέπει να θεωρηθεί ως το ίδιο το θεμέλιο της επιστημολογίας και, επομένως, ότι ο Μίζες, πέρα από τα μεγάλα του επιτεύγματα ως οικονομολόγος, συνέβαλε επίσης πρωτοποριακές ενοράσεις σχετικά με τη δικαιολόγηση ολόκληρου του εγχειρήματος της ορθολογιστικής φιλοσοφίας.

II

Ας στραφούμε στη λύση του Μίζες. Ποιο είναι το λογικό καθεστώς των τυπικών οικονομικών προτάσεων όπως ο *νόμος της οριακής χρησιμότητας* (ότι όποτε η προσφορά ενός αγαθού του οποίου οι μονάδες θεωρούνται από ένα άτομο ως ίσης χρησιμότητας αυξάνεται κατά μία επιπλέον μονάδα, η αξία που αποδίδεται σε αυτή τη μονάδα πρέπει να μειώνεται, διότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού που θεωρείται λιγότερο πολύτιμος από τον λιγότερο πολύτιμο σκοπό που προηγουμένως ικανοποιούνταν από μια μονάδα αυτού του αγαθού)· ή της θεωρίας της ποσότητας του χρήματος (ότι όποτε αυξάνεται η ποσότητα του χρήματος ενώ η ζήτηση για χρήμα που κρατείται ως ταμειακό απόθεμα παραμένει αμετάβλητη, η αγοραστική δύναμη του χρήματος θα πέσει);

Στη διατύπωση της απάντησής του, ο Μίζες αντιμετώπισε μια διπλή πρόκληση. Από τη μία πλευρά, υπήρχε η απάντηση που πρόσφερε ο σύγχρονος εμπειρισμός. Η Βιέννη που γνώριζε ο Λούντβιχ φον Μίζες ήταν στην πραγματικότητα ένα από τα πρώτα κέντρα του εμπειριστικού κινήματος: ενός κινήματος που τότε βρισκόταν στο κατώφλι της εγκαθίδρυσης ως η κυρίαρχη ακαδημαϊκή φιλοσοφία του δυτικού κόσμου για αρκετές δεκαετίες, και που μέχρι σήμερα διαμορφώνει την εικόνα που η συντριπτική πλειοψηφία των οικονομολόγων έχει για το ίδιο τους το αντικείμενο.

Ο εμπειρισμός θεωρεί τη φύση και τις φυσικές επιστήμες ως πρότυπό του. Σύμφωνα με τον εμπειρισμό, τα προαναφερθέντα παραδείγματα οικονομικών προτάσεων έχουν το ίδιο λογικό καθεστώς με τους νόμους της φύσης: Όπως οι νόμοι της φύσης, διατυπώνουν υποθετικές σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων γεγονότων, ουσιαστικά με τη μορφή προτάσεων «αν-τότε». Και όπως οι υποθέσεις

των φυσικών επιστημών, οι προτάσεις της οικονομικής επιστήμης απαιτούν συνεχή δοκιμασία σε σχέση με την εμπειρία. Μια πρόταση σχετικά με τη σχέση μεταξύ οικονομικών γεγονότων δεν μπορεί ποτέ να επαληθευτεί άπαξ διὰ παντός με βεβαιότητα. Αντίθετα, υπόκειται για πάντα στο αποτέλεσμα ενδεχόμενων, μελλοντικών εμπειριών. Μια τέτοια εμπειρία μπορεί να επιβεβαιώσει την υπόθεση. Αλλά αυτό δεν θα αποδείκνυε ότι η υπόθεση είναι αληθής, διότι η οικονομική πρόταση θα είχε χρησιμοποιήσει γενικούς όρους (με φιλοσοφική ορολογία: καθολικές έννοιες) στην περιγραφή των σχετιζόμενων γεγονότων, και επομένως θα αφορούσε απεριόριστο αριθμό περιπτώσεων ή παραδειγμάτων, αφήνοντας πάντα χώρο για πιθανώς διαψευστικές μελλοντικές εμπειρίες. Το μόνο που θα αποδείκνυε μια επιβεβαίωση είναι ότι η υπόθεση δεν έχει ακόμη αποδειχθεί λανθασμένη. Από την άλλη πλευρά, η εμπειρία μπορεί να διαψεύσει την υπόθεση. Αυτό θα αποδείκνυε σίγουρα ότι κάτι ήταν λάθος σχετικά με την υπόθεση όπως διατυπωνόταν. Αλλά δεν θα αποδείκνυε ότι η υποθετική σχέση μεταξύ των καθορισμένων γεγονότων δεν μπορεί ποτέ να παρατηρηθεί. Θα έδειχνε απλώς ότι, λαμβάνοντας υπόψη και ελέγχοντας στις παρατηρήσεις μας μόνο όσα μέχρι τώρα είχαν πραγματικά ληφθεί υπόψη και ελεγχθεί, η σχέση δεν έχει ακόμη εμφανιστεί. Δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί ότι μπορεί να εμφανιστεί μόλις ελεγχθούν κάποιες άλλες συνθήκες.

Η στάση που τροφοδοτεί αυτή η φιλοσοφία και που πράγματι έχει γίνει χαρακτηριστική των περισσότερων σύγχρονων οικονομολόγων και του τρόπου που διεξάγουν τις εργασίες τους είναι μια στάση σκεπτικισμού: το σύνθημα είναι «τίποτα δεν μπορεί να γνωσθεί με βεβαιότητα ότι είναι αδύνατο στον χώρο των οικονομικών φαινομένων». Με ακόμη μεγαλύτερη ακρίβεια, επειδή ο εμπειρισμός αντιλαμβάνεται τα οικονομικά φαινόμενα ως αντικειμενικά δεδομένα, που εκτείνονται στον χώρο και υπόκεινται σε ποσοτική μέτρηση –σε αυστηρή αναλογία με τα φαινόμενα των φυσικών επιστημών– ο ιδιαίτερος σκεπτικισμός του εμπειριστή οικονομολόγου μπορεί να περιγραφεί ως εκείνος ενός κοινωνικού μηχανικού (*social engineer*) που δεν εγγυάται τίποτα.

Η άλλη πρόκληση προήλθε από την πλευρά της ιστορικιστικής σχολής. Πράγματι, κατά τη διάρκεια της ζωής του Μίζες στην Αυστρία και την Ελβετία, η ιστορικιστική φιλοσοφία ήταν η επικρατούσα ιδεολογία στα γερμανόφωνα πανεπιστήμια και τον χώρο τους. Με την άνοδο του εμπειρισμού, αυτή η προηγούμενη προβολή έχει μειωθεί σημαντικά. Αλλά κατά την τελευταία περίπου δεκαετία ο ιστορικισμός έχει ανακτήσει δυναμική μεταξύ της ακαδημαϊκής κοινότητας του δυτικού κόσμου. Σήμερα είναι παρών παντού με τα ονόματα ερμηνευτικής (*hermeneutics*), ρητορικής (*rhetoric*), αποδομητισμού (*deconstructionism*) και επιστημολογικού αναρχισμού (*epistemological anarchism*).

Για τον ιστορικισμό, και ιδιαίτερα εμφανώς για τις σύγχρονες εκδοχές του, το πρότυπο δεν είναι η φύση αλλά ένα λογοτεχνικό κείμενο. Τα οικονομικά φαινόμενα, σύμφωνα με το ιστορικιστικό δόγμα, δεν είναι αντικειμενικά μεγέθη που μπορούν να μετρηθούν. Αντίθετα, είναι υποκειμενικές εκφράσεις και ερμηνείες που ξετυλίγονται στην ιστορία και πρέπει να γίνουν κατανοητές και να ερμηνευτούν από τον οικονομολόγο ακριβώς όπως ένα λογοτεχνικό κείμενο ξετυλίγεται μπροστά στον αναγνώστη του και ερμηνεύεται από αυτόν. Ως υποκειμενικές δημιουργίες, η αλληλουχία των γεγονότων τους δεν ακολουθεί κανέναν αντικειμενικό νόμο. Τίποτα στο λογοτεχνικό κείμενο, και τίποτα στην αλληλουχία των ιστορικών εκφράσεων και ερμηνειών, δεν διέπεται από σταθερές σχέσεις. Φυσικά, ορισμένα λογοτεχνικά κείμενα υπάρχουν πράγματι, όπως και ορισμένες αλληλουχίες ιστορικών γεγονότων. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται ότι κάτι έπρεπε να συμβεί με τη σειρά που συνέβη. Απλώς συνέβη. Κατά τον ίδιο τρόπο όμως, όπως μπορεί κανείς πάντα να εφεύρει διαφορετικές λογοτεχνικές ιστορίες, η ιστορία και η αλληλουχία των ιστορικών γεγονότων θα μπορούσαν επίσης να είχαν συμβεί με εντελώς διαφορετικό τρόπο. Επιπλέον, σύμφωνα με τον ιστορικισμό, και ιδιαίτερα εμφανώς στην σύγχρονη ερμηνευτική εκδοχή του, ο σχηματισμός αυτών των πάντοτε ενδεχόμενα σχετιζόμενων ανθρώπινων εκφράσεων και των ερμηνειών τους δεν περιορίζεται επίσης από κανέναν αντικειμενικό νόμο. Στη

λογοτεχνική παραγωγή οτιδήποτε μπορεί να εκφραστεί ή να ερμηνευτεί σχετικά με οτιδήποτε· και, κατά τον ίδιο τρόπο, τα ιστορικά και οικονομικά γεγονότα είναι ό,τι κάποιος εκφράζει ή ερμηνεύει ότι είναι, και η περιγραφή τους από τον ιστορικό και τον οικονομολόγο είναι τότε ό,τι αυτός εκφράζει ή ερμηνεύει ότι ήταν αυτά τα παρελθόντα υποκειμενικά γεγονότα.

Η στάση που δημιουργεί η ιστορικιστική φιλοσοφία είναι μια στάση σχετικισμού. Το σύνθημά της είναι «όλα είναι δυνατά». Μη περιοριζόμενη από κανέναν αντικειμενικό νόμο, για τον ιστορικιστή-ερμηνευτή η ιστορία και η οικονομική επιστήμη, μαζί με την λογοτεχνική κριτική, είναι ζητήματα αισθητικής. Και συνεπώς, το έργο του παίρνει τη μορφή πραγματειών για το τι νιώθει κάποιος σχετικά με αυτό που νιώθει ότι ένωσε κάποιος άλλος – μια λογοτεχνική μορφή με την οποία είμαστε δυστυχώς πολύ οικεία, ιδιαίτερα στους χώρους της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης.

Πιστεύω ότι κάποιος αντιλαμβάνεται ενστικτωδώς ότι κάτι δεν πάει καλά τόσο στις εμπειριστικές όσο και στις ιστορικιστικές φιλοσοφίες. Οι επιστημολογικές τους εξηγήσεις δεν φαίνεται καν να ταιριάζουν στα ίδια τους τα αυτοεπιλεγμένα πρότυπα: τη φύση από τη μία πλευρά και τα λογοτεχνικά κείμενα από την άλλη. Και σε κάθε περίπτωση, όσον αφορά οικονομικές προτάσεις όπως ο νόμος της οριακής χρησιμότητας ή η θεωρία της ποσότητας του χρήματος, οι εξηγήσεις τους φαίνονται απλώς εσφαλμένες. Ο νόμος της οριακής χρησιμότητας σίγουρα δεν δίνει την εντύπωση μιας υποθετικής νομοτέλειας που υπόκειται για πάντα, για την επαλήθευσή της, σε επιβεβαιωτικές ή διαψευστικές εμπειρίες που εμφανίζονται εδώ κι εκεί. Και το να νοεί κανείς τα φαινόμενα που αναφέρονται στον νόμο ως ποσοτικά μεγέθη φαίνεται απλώς γελοίο. Ούτε η ιστορικιστική ερμηνεία φαίνεται καλύτερη. Το να πιστεύει κανείς ότι η σχέση μεταξύ των γεγονότων που αναφέρονται στη θεωρία της ποσότητας του χρήματος μπορεί να αναιρεθεί αν απλώς το επιθυμεί κάποιος, φαίνεται παράλογο. Και η ιδέα ότι έννοιες όπως χρήμα, ζήτηση για χρήμα και αγοραστική δύναμη σχηματίζονται χωρίς αντικειμενικούς

περιορισμούς και αναφέρονται απλώς σε ιδιότροπες υποκειμενικές δημιουργίες, φαίνεται εξίσου παράλογη. Αντίθετα, σε αντίθεση με το εμπειριστικό δόγμα, και τα δύο παραδείγματα οικονομικών προτάσεων φαίνονται λογικά αληθή και αναφέρονται σε γεγονότα υποκειμενικής φύσης. Και σε αντίθεση με τον ιστορικισμό, φαίνεται ότι αυτό που διατυπώνουν, δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αναιρεθεί σε όλη την ιστορία και θα περιείχε εννοιολογικές διακρίσεις οι οποίες, ενώ αναφέρονται σε υποκειμενικά γεγονότα, παρόλα αυτά υπόκεινται σε αντικειμενικούς περιορισμούς, και θα ενσωμάτωναν σε μια παγκοίμως έγκυρη γνώση.

Όπως και οι περισσότεροι από τους πιο γνωστούς οικονομολόγους που προηγήθηκαν, ο Μίζες συμμερίζεται αυτές τις ενοράσεις. Ωστόσο, στην αναζήτηση των θεμελίων της οικονομικής επιστήμης, ο Μίζες υπερβαίνει την απλή διαίσθηση. Αναλαμβάνει την πρόκληση που θέτουν ο εμπειρισμός και ο ιστορικισμός προκειμένου να ανασυγκροτήσει συστηματικά τη βάση πάνω στην οποία αυτές οι ενοράσεις μπορούν να γίνουν κατανοητές ως ορθές και δικαιολογημένες. Με αυτόν τον τρόπο δεν θέλει να συμβάλει στη δημιουργία μιας νέας πειθαρχίας της οικονομικής επιστήμης. Αλλά εξηγώντας αυτό που προηγουμένως είχε μόνο διαισθητικά/ενστικτωδώς γίνει αντιληπτό, ο Μίζες πηγαίνει πολύ πιο πέρα από ό,τι είχε γίνει ποτέ πριν. Ανασυγκροτώντας τους ορθολογικούς θεμελιώδεις λόγους των ενοράσεων των οικονομολόγων, εξασφαλίζει τη σωστή πορεία κάθε μελλοντικής ανάπτυξης της οικονομικής επιστήμης και μας προφυλάσσει από συστηματικά πνευματικά, διανοητικά σφάλματα.

Ο εμπειρισμός και ο ιστορικισμός, παρατηρεί ο Μίζες στην αρχή της ανασυγκρότησής του, είναι αντιφατικές διδασκαλίες. Η εμπειριστική αντίληψη ότι όλα τα γεγονότα, φυσικά ή οικονομικά, σχετίζονται μόνο υποθετικά, αναιρείται από το ίδιο το μήνυμα αυτής της βασικής εμπειριστικής πρότασης: Διότι αν αυτή η πρόταση θεωρούνταν η ίδια ως απλώς υποθετικά αληθής, δηλαδή ως μια

υποθετικά αληθής πρόταση σχετικά με υποθετικά αληθείς προτάσεις, δεν θα πληρούσε τις προϋποθέσεις ώστε να καθίσταται μια επιστημολογική διακήρυξη. Διότι τότε δεν θα παρείχε καμία δικαιολόγηση για τον ισχυρισμό ότι οι οικονομικές προτάσεις δεν είναι, και δεν μπορούν να είναι, κατηγοριακά ή *a priori* αληθείς, όπως μας πληροφορεί η διαίσθησή μας ότι είναι. Αν όμως η βασική εμπειριστική παραδοχή θεωρούνταν η ίδια κατηγοριακά αληθής, δηλαδή αν υποθέσουμε ότι μπορεί κανείς να πει κάτι *a priori* αληθές για τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται τα γεγονότα, τότε αυτό θα διέψευδε το ίδιο του το δόγμα ότι η εμπειρική γνώση πρέπει αναπόφευκτα να είναι υποθετική γνώση, ανοίγοντας έτσι χώρο για μια πειθαρχία όπως η οικονομική επιστήμη που ισχυρίζεται ότι παράγει *a priori* έγκυρη εμπειρική γνώση. Επιπλέον, η εμπειριστική θέση ότι τα οικονομικά φαινόμενα πρέπει να νοούνται ως παρατηρήσιμα και μετρήσιμα μεγέθη –ανάλογα με εκείνα των φυσικών επιστημών– καθίσταται επίσης ατεκμηρίωτη: Διότι, προφανώς, ο εμπειρισμός θέλει να μας παράσχει ουσιαστική εμπειρική γνώση όταν μας πληροφορεί ότι οι οικονομικές μας έννοιες στηρίζονται σε παρατηρήσεις. Και όμως, οι ίδιες οι έννοιες της παρατήρησης και της μέτρησης, τις οποίες ο εμπειρισμός πρέπει να χρησιμοποιήσει για να ισχυριστεί αυτό που ισχυρίζεται, προφανώς δεν προέρχονται από παρατηρησιακή εμπειρία με την έννοια που προέρχονται έννοιες όπως κότες και αυγά ή μήλα και αχλάδια. Δεν μπορεί κανείς να παρατηρήσει κάποιον που κάνει μια παρατήρηση ή μέτρηση. Αντίθετα, πρέπει πρώτα να κατανοήσει τι είναι οι παρατηρήσεις και οι μετρήσεις προκειμένου να μπορέσει στη συνέχεια να ερμηνεύσει ορισμένα παρατηρήσιμα φαινόμενα ως την πραγματοποίηση μιας παρατήρησης ή τη λήψη μιας μέτρησης. Έτσι, αντίθετα από το ίδιο του το δόγμα, ο εμπειρισμός αναγκάζεται να παραδεχτεί ότι υπάρχει εμπειρική γνώση που βασίζεται στην κατανόηση –ακριβώς όπως σύμφωνα με τις ενοράσεις μας οι οικονομικές προτάσεις ισχυρίζονται ότι βασίζονται στην κατανόηση– και όχι σε παρατηρήσεις.

Και όσον αφορά τον ιστορικισμό, οι αντιφάσεις του είναι εξίσου προφανείς. Διότι αν, όπως ισχυρίζεται ο ιστορικισμός, τα ιστορικά και οικονομικά γεγονότα—τα οποία νοεί ως αλληλουχίες υποκειμενικά κατανοημένων και όχι παρατηρημένων γεγονότων— δεν διέπονται από καμία σταθερή, χρονικά αμετάβλητη σχέση, τότε η ίδια αυτή η πρόταση δεν μπορεί επίσης να ισχυριστεί ότι λέει κάτι σταθερά αληθές για την ιστορία και την οικονομική επιστήμη. Αντίθετα, θα ήταν μια πρόταση με, για να το πούμε έτσι, φευγαλέα αξία αλήθειας: μπορεί να είναι αληθής τώρα, αν το επιθυμούμε, αλλά ενδεχομένως ψευδής μια στιγμή αργότερα, αν δεν το επιθυμούμε, χωρίς κανείς ποτέ να γνωρίζει τίποτα για το αν το επιθυμούμε ή όχι. Ωστόσο, αν αυτό ήταν το καθεστώς της βασικής ιστορικοιστικής λογικής βάσης, τότε και αυτή προφανώς δεν θα αναγνωριζόταν ως επιστημολογία. Ο ιστορικισμός δεν θα μας είχε δώσει κανέναν λόγο να πιστέψουμε οτιδήποτε από αυτόν. Αν όμως η βασική πρόταση του ιστορικισμού θεωρούνταν αμετάβλητα αληθής, τότε μια τέτοια πρόταση σχετικά με τη σταθερή φύση των ιστορικών και οικονομικών φαινομένων θα αντέβαινε στο ίδιο της το δόγμα που αρνείται την ύπαρξη τέτοιων σταθερών. Επιπλέον, ο ισχυρισμός του ιστορικοιστή —και ακόμα περισσότερο του σύγχρονου κληρονόμου του, του ερμηνευτή (*hermeneutician*)— ότι τα ιστορικά και οικονομικά γεγονότα είναι απλές υποκειμενικές δημιουργίες, μη περιοριζόμενες από κανέναν αντικειμενικό παράγοντα, διαψεύδεται από την ίδια τη δήλωση που τον διατυπώνει. Διότι προφανώς, ένας ιστορικοιστής πρέπει να υποθέσει ότι αυτή η ίδια η δήλωση είναι ουσιαστική και αληθής· πρέπει να προϋποθέσει ότι λέει κάτι συγκεκριμένο για κάτι συγκεκριμένο, και όχι ότι απλώς εκφέρει άσχετους ήχους όπως «αμπρακατάμπρα». Ωστόσο, αν αυτό ισχύει, τότε, προφανώς, η δήλωσή του πρέπει να υποτεθεί ότι υπόκειται σε κάτι έξω από τον χώρο των αυθαίρετων υποκειμενικών δημιουργιών. Φυσικά, μπορώ να πω αυτό που λέει ο ιστορικοιστής στα αγγλικά, στα γερμανικά ή στα κινεζικά, ή σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα επιθυμώ, στο μέτρο που οι ιστορικές και οικονομικές εκφράσεις και ερμηνείες μπορεί κάλλιστα να θεωρηθούν ως απλές υποκειμενικές δημιουργίες. Αλλά ό,τι κι

αν πω σε οποιαδήποτε γλώσσα κι αν το πω, πρέπει να υποτεθεί ότι υπόκειται σε κάποιο υποκείμενο προτασιακό νόημα (*propositional meaning*) της δήλωσής μου, το οποίο είναι το ίδιο για κάθε γλώσσα και υπάρχει εντελώς ανεξάρτητα από οποιαδήποτε ιδιαίτερη γλωσσική μορφή με την οποία εκφράζεται. Και αντίθετα από την πεποίθηση του ιστορικισμού, η ύπαρξη ενός τέτοιου περιορισμού δεν είναι τέτοια που να μπορεί κανείς να τον απορρίψει κατά βούληση. Αντίθετα, είναι αντικειμενική στο ότι μπορούμε να την κατανοήσουμε ως λογικά αναγκαία προϋπόθεση για να πούμε οτιδήποτε ουσιαστικό, σε αντίθεση με το να παράγουμε απλώς άσχετους ήχους. Ο ιστορικιστής δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι λέει οτιδήποτε αν δεν ίσχυε το γεγονός ότι οι εκφράσεις και οι ερμηνείες του υπόκεινται πραγματικά στους νόμους της λογικής ως την ίδια την προϋπόθεση των ουσιαστικών δηλώσεων ως τέτοιων.

Με μια τέτοια διάψευση του εμπειρισμού και του ιστορικισμού, παρατηρεί ο Μίτζες, οι αξιώσεις της ορθολογιστικής φιλοσοφίας αποκαθίστανται με επιτυχία, και δημιουργείται ο χώρος για τη δυνατότητα *a priori* αληθών προτάσεων, όπως φαίνονται να είναι εκείνες της οικονομικής επιστήμης. Πράγματι, ο Μίτζες ρητά, κατηγορηματικά θεωρεί τις δικές του επιστημολογικές έρευνες ως συνέχεια του έργου της δυτικής ορθολογιστικής φιλοσοφίας. Με τον Λάιμπνιτς (Leibniz) και τον Καντ (Kant) στέκεται απέναντι στην παράδοση του Λοκ (Locke) και του Χιουμ (Hume). Συμπαράτάσσεται με τον Λάιμπνιτς όταν απαντά στο διάσημο ρητό του Λοκ «τίποτα δεν υπάρχει στον νου που δεν υπήρξε προηγουμένως στις αισθήσεις» με το εξίσου διάσημο δικό του «εκτός από τον ίδιο τον νου». Και αναγνωρίζει το έργο του ως φιλόσοφος της οικονομικής επιστήμης ως αυστηρά ανάλογο με εκείνο του Καντ ως φιλοσόφου του *καθαρού λόγου*, δηλαδή της επιστημολογίας. Όπως ο Καντ, ο Μίτζες θέλει να αποδείξει την ύπαρξη αληθών συνθετικών *a priori* προτάσεων, ή προτάσεων των οποίων η αλήθεια (*truth values*) μπορεί να καθιερωθεί οριστικά, παρότι για να γίνει αυτό τα μέσα της τυπικής λογικής είναι ανεπαρκή και οι παρατηρήσεις περιττές.

Η κριτική μου στον εμπειρισμό και τον ιστορικισμό έχει αποδείξει τον γενικό ορθολογιστικό ισχυρισμό. Έχει αποδείξει ότι πράγματι κατέχουμε γνώση που δεν προέρχεται από παρατήρηση και όμως υπόκειται σε αντικειμενικούς νόμους. Πράγματι, η διάψευσή μας του εμπειρισμού και του ιστορικισμού περιέχει τέτοια συνθετική a priori γνώση. Ωστόσο, τι γίνεται με την εποικοδομητική αποστολή να δείξουμε ότι οι προτάσεις της οικονομικής επιστήμης –όπως ο νόμος της οριακής χρησιμότητας και η θεωρία της ποσότητας του χρήματος– πληρούν τις προϋποθέσεις αυτού του τύπου γνώσης; Για να το κάνουμε αυτό, παρατηρεί ο Μίζες σύμφωνα με τις αυστηρές απαιτήσεις που παραδοσιακά διατυπώθηκαν από ορθολογιστές φιλοσόφους, οι οικονομικές προτάσεις πρέπει να πληρούν δύο προϋποθέσεις: Πρώτον, πρέπει να είναι δυνατόν να αποδειχθεί ότι δεν προέρχονται από τεκμήρια που προέρχονται από παρατήρηση, διότι τα τεκμήρια από παρατήρηση μπορούν να αποκαλύψουν μόνο πράγματα όπως τυχαία συμβαίνουν· δεν υπάρχει τίποτα σε αυτά που να υποδηλώνει γιατί τα πράγματα πρέπει να είναι όπως είναι. Αντίθετα, οι οικονομικές προτάσεις πρέπει να αποδειχθούν ότι στηρίζονται σε αναστοχαστική νόηση, στην κατανόηση του εαυτού μας ως γνωστικών υποκειμένων. Και δεύτερον, αυτή η αναστοχαστική κατανόηση πρέπει να παράγει ορισμένες προτάσεις ως αυταπόδεικτα ουσιαστικά/ουσιώδη αξιώματα. Όχι με την έννοια ότι τέτοια αξιώματα θα έπρεπε να είναι αυταπόδεικτα με ψυχολογική έννοια, δηλαδή ότι θα έπρεπε κανείς να τα αντιλαμβάνεται αμέσως ή ότι η αλήθειά τους εξαρτάται από ένα ψυχολογικό αίσθημα βεβαιότητας. Αντίθετα, όπως και ο Καντ πριν από αυτόν, ο Μίζες τονίζει ιδιαίτερα το γεγονός ότι συνήθως είναι πολύ πιο επίπονο να ανακαλύψει κανείς τέτοια αξιώματα από ό,τι να ανακαλύψει κάποια αλήθεια από παρατήρηση όπως ότι τα φύλλα των δέντρων είναι πράσινα ή ότι είμαι 1,88 μ. Αυτό που τα καθιστά αυταπόδεικτα ουσιώδη αξιώματα είναι το γεγονός ότι κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί την εγκυρότητά τους χωρίς να πέσει σε αντίφαση, διότι προσπαθώντας να τα αρνηθεί ήδη προϋποθέτει/επιβεβαιώνει την εγκυρότητά τους.

Ο Μίτζες επισημαίνει ότι και οι δύο προϋποθέσεις πληρούνται από αυτό που ο ίδιος ονομάζει αξίωμα της δράσης, δηλαδή την πρόταση ότι οι άνθρωποι δρουν, ότι επιδεικνύουν σκόπιμη συμπεριφορά. Προφανώς, αυτό το αξίωμα δεν προέρχεται από παρατήρηση – παρατηρούνται μόνο σωματικές κινήσεις, αλλά όχι δράσεις ως τέτοιες – αλλά πηγάζει από αναστοχαστική κατανόηση. Και αυτή η κατανόηση είναι πράγματι κατανόηση μιας αυταπόδεικτης πρότασης. Διότι η αλήθειά της δεν μπορεί να αρνηθεί, αφού η ίδια η άρνησή της θα έπρεπε να ταξινομηθεί ως δράση. Αλλά αυτό δεν είναι απλώς προφανές και τετριμμένο; Και τι σχέση έχει η οικονομική επιστήμη με αυτό; Φυσικά, είχε ήδη προηγουμένως αναγνωριστεί ότι οικονομικές έννοιες όπως τιμές, κόστος, παραγωγή, χρήμα, πίστωση κ.λπ. είχαν κάποια σχέση με το γεγονός ότι υπήρχαν δρώντα πρόσωπα. Αλλά ότι ολόκληρη η οικονομική επιστήμη μπορεί να θεμελιωθεί και να ανασυγκροτηθεί βάσει μιας τόσο τετριμμένης πρότασης και πώς ακριβώς, αυτό σίγουρα δεν είναι καθόλου προφανές. Αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του Μίτζες το ότι έδειξε ακριβώς αυτό: ότι στο ψυχολογικά μιλώντας τετριμμένο αξίωμα της δράσης εμπεριέχονται εννοήσεις οι οποίες οι ίδιες δεν ήταν ψυχολογικά αυταπόδεικτες· και ότι ακριβώς αυτές οι εννοήσεις παρέχουν το θεμέλιο για τα θεωρήματα της οικονομικής επιστήμης ως αληθών συνθετικών *a priori* προτάσεων.

Δεν είναι ψυχολογικά προφανές ότι με κάθε δράση ο δρών επιδιώκει έναν σκοπό· και ότι, όποιος κι αν είναι αυτός ο σκοπός, το γεγονός ότι επιδιώχθηκε από έναν δρώντα αποκαλύπτει ότι ο δρών πρέπει να του απέδωσε σχετικά υψηλότερη αξία από ό,τι σε οποιονδήποτε άλλο σκοπό δράσης που θα μπορούσε να σκεφτεί στην αρχή της δράσης του. Δεν είναι προφανές ότι για να επιτύχει τον πιο υψηλά αποτιμημένο σκοπό του, ο δρών πρέπει να παρέμβει ή να αποφασίσει να μην παρέμβει – που, φυσικά, αποτελεί επίσης σκόπιμη παρέμβαση – σε ένα προγενέστερο χρονικό σημείο προκειμένου να παράγει ένα μεταγενέστερο αποτέλεσμα· ούτε είναι αυτονόητο ότι τέτοιες παρεμβάσεις συνεπάγονται

αναπόφευκτα τη χρήση ορισμένων σπάνιων μέσων– τουλάχιστον αυτών του σώματος του δρώντος, του χώρου που καταλαμβάνει και του χρόνου που απορροφάται από τη δράση. Δεν είναι αυταπόδεικτο ότι αυτά τα μέσα πρέπει επίσης να έχουν αξία για τον δρώντα –μια αξία που προκύπτει από εκείνη του σκοπού– διότι ο δρών πρέπει να θεωρεί τη χρήση τους αναγκαία για την αποτελεσματική επίτευξη του σκοπού· και ότι οι δράσεις μπορούν να εκτελεστούν μόνο διαδοχικά, εμπλέκοντας πάντα μια επιλογή, δηλαδή την ανάληψη εκείνης της πορείας δράσης που σε κάποιο δεδομένο χρονικό σημείο υπόσχεται στον δρώντα τα πλέον υψηλά αποτιμημένα αποτελέσματα, αποκλείοντας ταυτόχρονα την επιδίωξη άλλων, λιγότερο υψηλά αποτιμημένων σκοπών. Δεν είναι αυτονόητο ότι ως συνέπεια του ότι πρέπει να επιλέξει και να προτιμήσει έναν σκοπό έναντι ενός άλλου –του ότι δεν μπορεί να πραγματοποιήσει όλους τους σκοπούς ταυτόχρονα – κάθε δράση συνεπάγεται την ανάληψη κόστους, δηλαδή την παραίτηση από την αξία που αποδίδεται στον πλέον υψηλά κατατασσόμενο εναλλακτικό σκοπό που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ή η πραγματοποίησή του οποίου πρέπει να αναβληθεί, διότι τα αναγκαία μέσα για την επίτευξή του δεσμεύονται στην παραγωγή ενός άλλου, ακόμα πιο υψηλά αποτιμημένου σκοπού. Και τέλος, δεν είναι προφανές ότι στο σημείο εκκίνησης κάθε σκοπός δράσης πρέπει να θεωρείται από τον δρώντα ως πιο πολύτιμος από το κόστος του και ικανός να αποφέρει όφελος, δηλαδή ένα αποτέλεσμα του οποίου η αξία κατατάσσεται υψηλότερα από εκείνη της ευκαιρίας που θυσιάστηκε, και όμως ότι κάθε δράση απειλείται επίσης αναπόφευκτα από τη πιθανότητα ζημίας αν ο δρών διαπιστώσει εκ των υστέρων ότι, αντίθετα από τις προσδοκίες του, το πραγματικά επιτευχθέν αποτέλεσμα έχει στην πραγματικότητα χαμηλότερη αξία από εκείνη που θα είχε η εναλλακτική που εγκαταλείφθηκε.

Όλες αυτές οι κατηγορίες που γνωρίζουμε ότι αποτελούν την ίδια την καρδιά της οικονομικής επιστήμης –αξίες, σκοποί, μέσα, επιλογή, προτίμηση, κόστος, κέρδος και ζημία– εμπεριέχονται στο αξίωμα της δράσης. Όπως και το ίδιο το

αξίωμα, δεν προέρχονται από παρατήρηση. Αντίθετα, το ότι μπορεί κανείς να ερμηνεύσει παρατηρήσεις με τέτοιες κατηγορίες προϋποθέτει ότι γνωρίζει ήδη τι σημαίνει να δρα. Κάποιος που δεν είναι δρών δεν θα μπορούσε ποτέ να τις κατανοήσει, διότι δεν είναι «δεδομένες», έτοιμες προς παρατήρηση, αλλά η παρατηρησιακή εμπειρία διαμορφώνεται μέσα σε αυτές τις κατηγορίες καθώς την ερμηνεύει ένας δρών. Και ενώ δεν ήταν προφανώς εμπειριεχόμενες στο αξίωμα της δράσης, μόλις διατυπωθεί ρητά ότι εμπειριούνται και πώς, δεν υπάρχει πλέον καμία δυσκολία να τις αναγνωρίσουμε ως *a priori* αληθείς με την ίδια έννοια που είναι και το ίδιο το αξίωμα. Διότι οποιαδήποτε απόπειρα να διαψευστεί η εγκυρότητα αυτού που ο Μίζες ανασυγκρότησε ως εμπειριεχόμενο στην ίδια την έννοια της δράσης θα έπρεπε να αποσκοπεί σε έναν σκοπό, να απαιτεί μέσα, να αποκλείει άλλες πορείες δράσης, να συνεπάγεται κόστος, να υποβάλλει τον δρώντα στη δυνατότητα επίτευξης ή μη επίτευξης του επιθυμητού σκοπού και επομένως να οδηγεί σε κέρδος ή ζημία. Έτσι, είναι προδήλως αδύνατο να αμφισβητηθεί ή να διαψευστεί ποτέ η εγκυρότητα των ενοράσεων του Μίζες. Στην πραγματικότητα, μια κατάσταση στην οποία οι κατηγορίες της δράσης θα έπαυαν να έχουν πραγματική ύπαρξη δεν θα μπορούσε ποτέ να παρατηρηθεί ή να συζητηθεί, διότι το να κάνει κανείς μια παρατήρηση και το να μιλά είναι και αυτά δράσεις.

Όλες οι αληθείς οικονομικές προτάσεις –και αυτό είναι ακριβώς το νόημα της πραξεολογίας και η μεγάλη ενόραση του Μίζες– μπορούν να παραχθούν με τα μέσα της τυπικής λογικής από αυτή την αδιαμφισβήτητη αληθή ουσιαστική γνώση σχετικά με το νόημα της δράσης και τις κατηγορίες της. Πιο συγκεκριμένα, όλα τα αληθή οικονομικά θεωρήματα συνίστανται σε (α) μια κατανόηση του νοήματος της δράσης, (β) μια κατάσταση ή μια αλλαγή κατάστασης –που υποτίθεται ότι είναι δεδομένη ή έχει ταυτοποιηθεί ως δεδομένη– και περιγράφεται με όρους κατηγοριών της δράσης, και (γ) μια λογική επαγωγή των συνεπειών –πάλι με όρους τέτοιων κατηγοριών– που πρόκειται να προκύψουν για έναν δρώντα από αυτή την κατάσταση ή την αλλαγή κατάστασης. Ο νόμος της οριακής χρησιμότητας, για

παράδειγμα, προκύπτει από την αδιαμφισβήτητη γνώση μας του γεγονότος ότι κάθε δρών πάντα προτιμά αυτό που τον ικανοποιεί περισσότερο από αυτό που τον ικανοποιεί λιγότερο, συν την υπόθεση ότι αντιμετωπίζει μια αύξηση της προσφοράς ενός αγαθού (ενός σπάνιου μέσου (*a scarce mean*)) του οποίου τις μονάδες θεωρεί ως ίσης χρησιμότητας, κατά μία επιπλέον μονάδα. Από αυτό έπεται με λογική αναγκαιότητα ότι αυτή η επιπλέον μονάδα μπορεί τότε να χρησιμοποιηθεί μόνο ως μέσο για την άρση μιας ανεπάρκειας που θεωρείται λιγότερο επείγουσα από τον λιγότερο πολύτιμο σκοπό που προηγουμένως ικανοποιούνταν από μια μονάδα ενός τέτοιου αγαθού. Εφόσον δεν υπάρχει σφάλμα στη διαδικασία της επαγωγής/συμπεράσματος, τα συμπεράσματα που απορρέουν από την οικονομική διατύπωση θεωρίας –όπως ακριβώς και στην περίπτωση κάθε άλλης οικονομικής πρότασης, όχι διαφορετικά από την περίπτωση του νόμου της οριακής χρησιμότητας– πρέπει να είναι *a priori* έγκυρα. Η εγκυρότητα αυτών των προτάσεων ανάγεται τελικά σε τίποτα άλλο παρά στο αδιαμφισβήτητο αξίωμα της δράσης. Το να πιστεύει κανείς, όπως κάνει ο εμπειρισμός, ότι αυτές οι προτάσεις απαιτούν συνεχή εμπειρική δοκιμασία για την επαλήθευσή τους είναι παράλογο και σημάδι ολοκληρωτικής πνευματικής σύγχυσης. Και δεν είναι λιγότερο παράλογο και συγκεχυμένο να πιστεύει κανείς, όπως κάνει ο ιστορικισμός, ότι η οικονομική επιστήμη δεν έχει τίποτα να πει για σταθερές και αμετάβλητες σχέσεις αλλά ασχολείται απλώς με ιστορικά τυχαία γεγονότα. Το να το λέει κανείς κάτι τέτοιο με ουσιαστικό τρόπο, σημαίνει να αποδεικνύει μια τέτοια δήλωση λάθος, διότι το να λέει κανείς οτιδήποτε ουσιαστικό ήδη προϋποθέτει δράση και γνώση του νοήματος των κατηγοριών της δράσης.

III

Αυτά αρκούν εδώ ως εξήγηση της απάντησης του Μίζες στο ερώτημα για τα θεμέλια της οικονομικής επιστήμης. Θα στραφώ τώρα στον δεύτερο στόχο μου: την εξήγηση του γιατί και του πώς η πραξολογία παρέχει επίσης το θεμέλιο για την επιστημολογία. Ο Μίζες είχε επίγνωση αυτού και ήταν πεπεισμένος για τη μεγάλη σημασία αυτής της ενόρασης για την ορθολογιστική φιλοσοφία. Ωστόσο, ο Μίζες δεν πραγματεύτηκε το ζήτημα με συστηματικό τρόπο. Δεν υπάρχουν παρά λίγες σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με αυτό το πρόβλημα, διάσπαρτες σε όλο το τεράστιο έργο του. Έτσι, στη συνέχεια πρέπει να επιχειρήσω τη διάνοιξη νέου δρόμου.

Θα ξεκινήσω την εξήγησή μου εισάγοντας ένα δεύτερο *a priori* αξίωμα και διευκρινίζοντας τη σχέση του με το αξίωμα της δράσης. Μια τέτοια κατανόηση είναι το κλειδί για την επίλυση του προβλήματός μας. Το δεύτερο αξίωμα είναι το λεγόμενο «*a priori* της επιχειρηματολογίας», το οποίο διατυπώνει ότι οι άνθρωποι είναι ικανοί για επιχειρηματολογία και επομένως γνωρίζουν το νόημα της αλήθειας και της εγκυρότητας. Όπως και στην περίπτωση του αξιώματος της δράσης, αυτή η γνώση δεν προέρχεται από παρατήρηση: παρατηρείται μόνο λεκτική συμπεριφορά και απαιτείται προηγούμενη αναστοχαστική γνώση για να ερμηνευτεί μια τέτοια συμπεριφορά ως ουσιαστική επιχειρηματολογία. Και η εγκυρότητα αυτού του αξιώματος, όπως και εκείνη του αξιώματος της δράσης, είναι αδιαμφισβήτητη. Είναι αδύνατο να αρνηθεί κανείς ότι μπορεί να

επιχειρηματολογήσει, διότι η ίδια η άρνηση θα ήταν ήδη μια επιχειρηματολογία. Στην πραγματικότητα, δεν θα μπορούσε κανείς ούτε σιωπηλά να πει στον εαυτό του «δεν μπορώ να επιχειρηματολογήσω» χωρίς να πείσει σε αντίφαση. Δεν μπορεί κανείς να επιχειρηματολογήσει ότι δεν μπορεί να επιχειρηματολογήσει. Ούτε μπορεί κανείς να αμφισβητήσει ότι γνωρίζει τι σημαίνει να κάνει κανείς ένα ισχυρισμό αλήθειας ή εγκυρότητας χωρίς να ισχυρίζεται εμμέσως ότι η άρνηση αυτής της πρότασης είναι αληθής.

Δεν είναι δύσκολο να διαπιστωθεί ότι και τα δύο *a priori* αξιώματα –της δράσης και της επιχειρηματολογίας– είναι στενά συνδεδεμένα. Από τη μία πλευρά, οι δράσεις είναι πιο θεμελιώδεις από τις επιχειρηματολογίες, με την ύπαρξη των οποίων αναδύεται η ιδέα της εγκυρότητας, διότι η επιχειρηματολογία είναι μόνο μια υποκατηγορία της δράσης. Από την άλλη πλευρά, το να αναγνωρίσει κανείς αυτό που μόλις αναγνωρίστηκε σχετικά με τη δράση και την επιχειρηματολογία και τη σχέση τους μεταξύ τους απαιτεί επιχειρηματολογία, και έτσι, υπό αυτή την έννοια, η επιχειρηματολογία πρέπει να θεωρηθεί πιο θεμελιώδης από τη δράση: χωρίς επιχειρηματολογία τίποτα δεν θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι γνωστό για τη δράση. Αλλά τότε, καθώς είναι μέσα στην επιχειρηματολογία που αποκαλύπτεται η ενόραση ότι –ενώ μπορεί να μην είναι γνωστό πριν από οποιαδήποτε επιχειρηματολογία– στην πραγματικότητα η δυνατότητα της επιχειρηματολογίας προϋποθέτει τη δράση, στο ότι οι αξιώσεις εγκυρότητας μπορούν να συζητηθούν ρητά κατά τη διάρκεια μιας επιχειρηματολογίας μόνο όταν τα άτομα που το κάνουν ήδη γνωρίζουν τι σημαίνει να δρα κανείς και να έχει γνώση που εμπεριέχεται στη δράση, τόσο το νόημα της δράσης γενικά όσο και της επιχειρηματολογίας ειδικότερα πρέπει να νοούνται ως λογικά αναγκαία αλληλοπλεκόμενα νήματα *a priori* γνώσης.

Αυτό που υποδηλώνει αυτή η ενόραση για τη διασύνδεση μεταξύ του *a priori* της δράσης και του *a priori* της επιχειρηματολογίας είναι το εξής: Παραδοσιακά, το έργο της επιστημολογίας έχει νοηθεί ως η διατύπωση αυτού που μπορεί να

καταστεί γνωστό ότι είναι αληθές *a priori* και επίσης αυτού που μπορεί να καταστεί γνωστό *a priori* ότι δεν αποτελεί αντικείμενο *a priori* γνώσης. Αναγνωρίζοντας, όπως μόλις κάναμε, ότι οι ισχυρισμοί ανακύπτουν και αποφασίζονται κατά τη διάρκεια της επιχειρηματολογίας και ότι αυτό είναι αναμφισβήτητο, μπορεί κανείς τώρα να ανασυγκροτήσει το έργο της επιστημολογίας με μεγαλύτερη ακρίβεια ως τη διατύπωση εκείνων των προτάσεων που είναι επιχειρηματολογικά αδιαμφισβήτητες στο ότι η αλήθειά τους είναι ήδη εμπεριεχόμενη στο ίδιο το γεγονός της διατύπωσης ενός επιχειρήματος και επομένως δεν μπορεί να τις αρνηθεί κάποιος επιχειρηματολογικά· και να οριοθετήσει το εύρος μιας τέτοιας *a priori* γνώσης από τον χώρο των προτάσεων των οποίων η εγκυρότητα δεν μπορεί να καθιερωθεί με αυτόν τον τρόπο αλλά απαιτούνται πρόσθετες, ενδεχόμενες πληροφορίες για την επαλήθευσή τους, ή που δεν μπορούν να επαληθευτούν καθόλου και επομένως είναι απλώς μεταφυσικές δηλώσεις με την υποτιμητική έννοια του όρου «μεταφυσικός».

Ωστόσο, τι είναι εμπεριεχόμενο στο ίδιο το γεγονός της επιχειρηματολογίας; Σε αυτό το ερώτημα η ενόρασή μας για την αδιαχώριστη διασύνδεση μεταξύ του *a priori* της επιχειρηματολογίας και εκείνου της δράσης παρέχει μια απάντηση: Σε πολύ γενικό επίπεδο, δεν μπορεί να απορριφθεί επιχειρηματολογικά ότι η επιχειρηματολογία προϋποθέτει τη δράση και ότι τα επιχειρήματα και η γνώση που ενσωματώνουν, είναι εκείνα δρώντων. Και πιο συγκεκριμένα, δεν μπορεί τότε να απορριφθεί ότι η ίδια η γνώση είναι μια κατηγορία της δράσης· ότι η δομή της γνώσης πρέπει να περιορίζεται από την ιδιαίτερη λειτουργία που η γνώση εκπληρώνει μέσα στο πλαίσιο των κατηγοριών της δράσης· και ότι η ύπαρξη τέτοιων δομικών περιορισμών δεν μπορεί ποτέ να διαψευστεί από οποιαδήποτε γνώση.

Υπό αυτή την έννοια οι ενόρασεις που περιέχονται στην πραξεολογία πρέπει να θεωρηθούν ότι παρέχουν τα θεμέλια της επιστημολογίας. Η γνώση είναι μια κατηγορία εντελώς διακριτή από εκείνες που εξήγησα νωρίτερα – από σκοπούς και

μέσα. Οι σκοποί που προσπαθούμε να επιτύχουμε μέσω των δράσεών μας, και τα μέσα που χρησιμοποιούμε για να το κάνουμε, είναι και τα δύο σπάνιες αξίες (*scarce values*). Οι αξίες που αποδίδουμε στους σκοπούς μας υπόκεινται σε κατανάλωση και εξαντλούνται και καταστρέφονται στην κατανάλωση και επομένως πρέπει να παράγονται συνεχώς εκ νέου. Και τα μέσα που χρησιμοποιούνται πρέπει επίσης να εξοικονομούνται. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τη γνώση – ανεξάρτητα από το αν τη θεωρούμε ως μέσο ή ως σκοπό καθ' εαυτόν. Φυσικά, η απόκτηση γνώσης απαιτεί σπάνια μέσα (*scarce means*) – τουλάχιστον το σώμα και τον χρόνο κάποιου. Ωστόσο, μόλις αποκτηθεί η γνώση, δεν είναι πλέον σπάνια. Δεν μπορεί ούτε να καταναλωθεί, ούτε οι υπηρεσίες που μπορεί να προσφέρει ως μέσο υπόκεινται σε εξάντληση. Όταν την αποκτήσουμε, είναι ένας ανεξάντλητος πόρος και ενσωματώνει μια αιώνια αξία, υπό τον όρο ότι δεν ξεχνιέται απλώς. Ωστόσο, η γνώση δεν είναι ελεύθερο αγαθό με την ίδια έννοια που ο αέρας, υπό φυσιολογικές συνθήκες, είναι ελεύθερο αγαθό. Αντίθετα, είναι μια κατηγορία της δράσης. Δεν είναι μόνο ένα νοητικό συστατικό κάθε δράσης, εντελώς διαφορετικό από τον αέρα, αλλά, πολύ πιο σημαντικά, η γνώση, και όχι ο αέρας, υπόκειται σε επαλήθευση, δηλαδή πρέπει να αποδείξει ότι εκπληρώνει μια θετική λειτουργία για έναν δρώντα μέσα στους αμετάβλητους περιορισμούς του κατηγοριακού πλαισίου των δράσεων. Είναι έργο της επιστημολογίας να διευκρινίσει ποιοι είναι αυτοί οι περιορισμοί και τι μπορεί κανείς να γνωρίζει έτσι για τη δομή της γνώσης ως τέτοιας.

Ενώ μια τέτοια αναγνώριση των πραξολογικών περιορισμών στη δομή της γνώσης μπορεί να μην δίνει αμέσως την εντύπωση ότι είναι καθ' εαυτήν μεγάλης σημασίας, έχει ορισμένες εξαιρετικά σημαντικές συνέπειες. Για παράδειγμα, υπό το φως αυτής της ενόρασης ένα επαναλαμβανόμενο πρόβλημα της ορθολογιστικής φιλοσοφίας βρίσκει την απάντησή του. Έχει υπάρξει μια συνηθισμένη μομφή εναντίον του ορθολογισμού στην παράδοση του Λάιμπνιτς-Καντ ότι φαινόταν να υπονοεί κάποια μορφή ιδεαλισμού. Αναγνωρίζοντας ότι οι *a priori* αληθείς

προτάσεις δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να προέλθουν από παρατηρήσεις, ο ορθολογισμός απαντούσε στο ερώτημα πώς είναι τότε δυνατή η *a priori* γνώση υιοθετώντας το μοντέλο ενός ενεργού νου, σε αντίθεση με το εμπειριστικό μοντέλο ενός παθητικού, νου σαν καθρέπτη στην παράδοση του Λοκ και του Χιουμ. Σύμφωνα με την ορθολογιστική φιλοσοφία, οι *a priori* αληθείς προτάσεις είχαν το θεμέλιό τους στη λειτουργία αρχών σκέψης τις οποίες δεν θα μπορούσε κανείς να νοήσει ότι λειτουργούν διαφορετικά· ήταν θεμελιωμένες σε κατηγορίες ενός ενεργού νου. Τώρα, όπως οι εμπειριστές ήταν πολύ πρόθυμοι να επισημάνουν, η προφανής κριτική μιας τέτοιας θέσης είναι ότι, αν αυτό ίσχυε πράγματι, δεν θα μπορούσε να εξηγηθεί γιατί τέτοιες νοητικές κατηγορίες θα έπρεπε να ταιριάζουν με την πραγματικότητα. Αντίθετα, θα αναγκαζόταν κανείς να δεχτεί την παράλογη ιδεαλιστική υπόθεση ότι η πραγματικότητα θα έπρεπε να νοηθεί ως δημιουργία του νου, προκειμένου να ισχυριστεί ότι η *a priori* γνώση μπορεί να ενσωματώνει οποιαδήποτε πληροφορία για τη δομή της πραγματικότητας. Και σαφώς, ένας τέτοιος ισχυρισμός φαινόταν δικαιολογημένος όταν αντιμετώπιζε προγραμματικές δηλώσεις ορθολογιστών φιλοσόφων όπως η ακόλουθη του Καντ: «Μέχρι τώρα είχε γίνει δεκτό ότι η γνώση μας έπρεπε να συμμορφώνεται προς την πραγματικότητα», αντίθετα πρέπει να γίνει δεκτό «ότι η πραγματικότητα που παρατηρούμε (*observational reality*) πρέπει να συμμορφώνεται προς τον νου μας».⁹

Η αναγνώριση ότι η γνώση υπόκειται δομικά σε περιορισμούς που προκύπτουν από τον ρόλο της στο πλαίσιο των κατηγοριών της δράσης δίνει τη λύση σε αυτή την ένσταση. Διότι μόλις αυτό γίνει κατανοητό, όλες οι ιδεαλιστικές υπονοήσεις της ορθολογιστικής φιλοσοφίας εξαφανίζονται, και μια επιστημολογία που ισχυρίζεται την ύπαρξη *a priori* αληθών προτάσεων γίνεται μια ρεαλιστική επιστημολογία. Νοούμενη [η γνώση] ως περιορισμένη από τις κατηγορίες της δράσης, το φαινομενικά αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ του νοητικού από τη μία πλευρά και του πραγματικού, εξωτερικού φυσικού κόσμου από την άλλη γεφυρώνεται. Έτσι

⁹Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, σελ. 25.

περιορισμένη, η *a priori* γνώση πρέπει να είναι εξίσου νοητικό πράγμα όσο και αντανάκλαση της δομής της πραγματικότητας, διότι είναι μόνο μέσω των δράσεων που ο νους έρχεται σε επαφή με την πραγματικότητα, για να το πούμε έτσι. Η δράση είναι μια γνωστικά καθοδηγούμενη προσαρμογή ενός φυσικού σώματος μέσα στη φυσική πραγματικότητα. Και επομένως, δεν μπορεί να υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η *a priori* γνώση, νοούμενη ως ενόραση στους δομικούς περιορισμούς που επιβάλλονται στη γνώση *quia* γνώση δρώντων, πρέπει πράγματι να αντιστοιχεί στη φύση των πραγμάτων. Ο ρεαλιστικός χαρακτήρας μιας τέτοιας γνώσης θα εκδηλωνόταν όχι μόνο στο γεγονός ότι δεν θα μπορούσε κανείς να τη σκεφτεί διαφορετικά, αλλά στο γεγονός ότι δεν θα μπορούσε να αναιρέσει την αλήθειά της.

Ωστόσο, υπάρχουν πιο συγκεκριμένες συνέπειες που προκύπτουν από την αναγνώριση των πραξεολογικών θεμελίων της επιστημολογίας –πέρα από τη γενική εκείνη ότι, αντικαθιστώντας το μοντέλο του νου ενός δρώντος που δρα με τη βοήθεια ενός φυσικού σώματος αντί για το παραδοσιακό ορθολογιστικό μοντέλο ενός ενεργού νου, η *a priori* γνώση γίνεται αμέσως ρεαλιστική γνώση (τόσο ρεαλιστική πράγματι ώστε να μπορεί να νοηθεί ως κυριολεκτικά μη ανατρέψιμη). Πιο συγκεκριμένα, υπό το φως αυτής της ενόρασης δίνεται αποφασιστική υποστήριξη σε εκείνους τους δυστυχώς ελάχιστους ορθολογιστές φιλοσόφους που –κόντρα στο εμπειριστικό πνεύμα της εποχής– επιμένουν πεισματικά σε διάφορα φιλοσοφικά μέτωπα ότι *a priori* αληθείς προτάσεις για τον πραγματικό κόσμο είναι δυνατές. Επιπλέον, υπό το φως της αναγνώρισης των πραξεολογικών περιορισμών στη δομή της γνώσης, αυτές οι διάφορες ορθολογιστικές προσπάθειες ενσωματώνονται συστηματικά σε ένα ενιαίο, ενοποιημένο σώμα ορθολογιστικής φιλοσοφίας.

Με την ρητή κατανόηση της γνώσης όπως εμφανίζεται στην επιχειρηματολογία ως ιδιαίτερης κατηγορίας της δράσης, γίνεται αμέσως σαφές γιατί ο αιώνιος ορθολογιστικός ισχυρισμός ότι οι νόμοι της λογικής –ξεκινώντας

εδώ από τους πιο θεμελιώδεις, δηλαδή της προτασιακής λογικής και των (Junctors) («και», «ή», «αν-τότε», «όχι») και των (Quantors) («υπάρχει», «όλα», «κάποια»)– είναι *a priori* αληθείς προτάσεις για την πραγματικότητα και όχι απλές λεκτικές συμβάσεις σχετικά με τους κανόνες μετασχηματισμού αυθαίρετα επιλεγμένων σημείων, όπως θα ήθελαν οι εμπειριστές-τυπικοί (*empiricist-formalists*), είναι πράγματι σωστός. Είναι εξίσου νόμοι της σκέψης όσο και της πραγματικότητας, διότι είναι νόμοι που έχουν την έσχατη θεμελίωσή τους στη δράση και δεν μπορούν να αναιρεθούν από κανέναν δρώντα. Σε κάθε δράση, ένας δρών ταυτοποιεί κάποια συγκεκριμένη κατάσταση και την κατηγοριοποιεί με τον έναν τρόπο και όχι με τον άλλο προκειμένου να μπορέσει να κάνει μια επιλογή. Αυτό είναι που τελικά εξηγεί τη δομή ακόμα και των πιο στοιχειωδών προτάσεων (όπως «Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος») που αποτελούνται από ένα κύριο όνομα ή κάποια ταυτοποιητική έκφραση για την ονομασία ή ταυτοποίηση κάποιου πράγματος, και από ένα κατηγορήμα για να βεβαιώσει ή να απορρίψει κάποια συγκεκριμένη ιδιότητα του ονομαζόμενου ή ταυτοποιημένου αντικειμένου· και που εξηγεί τους ακρογωνιαίους λίθους της λογικής: τους νόμους της ταυτότητας και της αντίφασης. Και είναι αυτό το καθολικό γνώρισμα της δράσης και της επιλογής που εξηγεί επίσης την κατανόησή μας για τις κατηγορίες «υπάρχει», «όλα» και, κατ' επέκταση, «κάποια», καθώς και «και», «ή», «αν-τότε» και «όχι». Φυσικά, μπορεί κανείς να πει ότι κάτι μπορεί να είναι «α» και «μη-α» ταυτόχρονα, ή ότι το «και» σημαίνει αυτό και όχι κάτι άλλο. Αλλά δεν μπορεί να αναιρέσει τον νόμο της αντίφασης· και δεν μπορεί να αναιρέσει τον πραγματικό ορισμό του «και». Διότι απλώς με το να δρα με ένα φυσικό σώμα σε φυσικό χώρο, επιβεβαιώνουμε αναπόφευκτα τον νόμο της αντίφασης και αναπόφευκτα επιδεικνύουμε την αληθή εποικοδομητική μας γνώση του νοήματος του «και» και του «ή».

Παρόμοια, ο έσχατος, απόλυτος λόγος για τον οποίο η αριθμητική είναι *a priori* και όμως εμπειρική πειθαρχία, όπως πάντα την εννοούσαν οι ορθολογιστές, γίνεται τώρα αντιληπτός. Η επικρατούσα εμπειριστική-τυπική ορθοδοξία νοεί την

αριθμητική ως χειρισμό αυθαίρετα ορισμένων σημείων σύμφωνα με αυθαίρετα θεσπισμένους κανόνες μετασχηματισμού, και επομένως ως εντελώς κενή από οποιοδήποτε εμπειρικό νόημα. Για αυτή την άποψη, η οποία προφανώς καθιστά την αριθμητική απλώς παιχνίδι, όσο επιδέξιο κι αν είναι, η επιτυχής εφαρμοσιμότητα της αριθμητικής στη φυσική είναι πνευματική ντροπή. Πράγματι, οι εμπειριστές-τυπικοί θα έπρεπε να εξηγήσουν αυτό το γεγονός ως απλώς ένα θαυμαστό γεγονός. Ότι όμως δεν είναι θαύμα, γίνεται φανερό μόλις γίνει κατανοητός ο πραξολογικός –ή, χρησιμοποιώντας εδώ την ορολογία του πιο αξιολογικού ορθολογιστή φιλοσόφου-μαθηματικού Πάουλ Λόρεντσεν (Paul Lorenzen) και της σχολής του– ο λειτουργικός (operative) ή κατασκευαστικός (constructivist) χαρακτήρας της αριθμητικής. Η αριθμητική και ο χαρακτήρας της ως *a priori*-συνθετικής νοητικής πειθαρχίας ριζώνει στην κατανόησή μας της επανάληψης, της επανάληψης της δράσης. Πιο συγκεκριμένα, στηρίζεται στην κατανόηση του νοήματος του «κάνε αυτό και κάνε το ξανά, ξεκινώντας από το παρόν αποτέλεσμα». Και η αριθμητική ασχολείται τότε με αληθινά πράγματα: με κατασκευασμένες ή κατασκευαστικά ταυτοποιημένες μονάδες κάποιου πράγματος. Δείχνει ποιες σχέσεις πρέπει να ισχύουν μεταξύ τέτοιων μονάδων λόγω του γεγονότος ότι κατασκευάζονται σύμφωνα με τον κανόνα της επανάληψης. Όπως έχει δείξει λεπτομερώς ο Πάουλ Λόρεντσεν, όχι όλο αυτό που σήμερα παρουσιάζεται ως μαθηματικά μπορεί να θεμελιωθεί κατασκευαστικά –και αυτά τα μέρη, λοιπόν, πρέπει φυσικά να αναγνωριστούν για αυτό που είναι: επιστημολογικά άχρηστα συμβολικά παιχνίδια. Αλλά όλα τα μαθηματικά εργαλεία που πράγματι χρησιμοποιούνται στη φυσική, δηλαδή τα εργαλεία της κλασικής ανάλυσης, μπορούν να παραχθούν κατασκευαστικά. Δεν είναι εμπειρικά κενοί συμβολισμοί, αλλά αληθείς προτάσεις για την πραγματικότητα. Ισχύουν για οτιδήποτε στο μέτρο που αποτελείται από μία ή περισσότερες διακριτές μονάδες, και στο μέτρο που αυτές οι μονάδες κατασκευάζονται ή ταυτοποιούνται ως μονάδες με μια διαδικασία «κάνε το ξανά, κατασκεύασε ή ταυτοποίησε μια άλλη μονάδα

επαναλαμβάνοντας την προηγούμενη λειτουργία». Φυσικά, μπορεί κανείς να πει ότι 2 συν 2 είναι μερικές φορές 4 αλλά μερικές φορές 2 ή 5 μονάδες, και στην παρατηρησιακή πραγματικότητα, για λιοντάρια συν αρνιά ή για κουνέλια, αυτό μπορεί ακόμα και να ισχύει, αλλά στην πραγματικότητα της δράσης, ταυτοποιώντας ή κατασκευάζοντας αυτές τις μονάδες σε επαναληπτικές λειτουργίες, η αλήθεια ότι 2 συν 2 δεν είναι ποτέ τίποτα άλλο παρά 4 δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αναιρεθεί.

Επιπλέον, οι παλιές ορθολογιστικές αξιώσεις ότι η γεωμετρία, δηλαδή η ευκλείδεια γεωμετρία, είναι *a priori* και όμως ενσωματώνει εμπειρική γνώση για τον χώρο, ενισχύονται επίσης υπό το φως της ενόρασής μας για τους πραξολογικούς περιορισμούς στη γνώση. Από την ανακάλυψη των μη ευκλείδειων γεωμετριών και ιδιαίτερα από τη σχετικιστική θεωρία της βαρύτητας του Αϊνστάιν, η επικρατούσα θέση σχετικά με τη γεωμετρία είναι και πάλι εμπειριστική και τυπική. Την νοεί είτε ως μέρος της εμπειρικής, *a posteriori* φυσικής, είτε ως εμπειρικά κενά τυπικά συστήματα. Ωστόσο, το ότι η γεωμετρία είναι είτε απλώς παιχνίδι είτε υπόκειται για πάντα σε εμπειρική δοκιμασία φαίνεται να είναι ασυμβίβαστο με το γεγονός ότι η ευκλείδεια γεωμετρία είναι το θεμέλιο της μηχανικής και της κατασκευής, και ότι κανείς εκεί δεν σκέφτεται ποτέ τέτοιες προτάσεις ως μόνο υποθετικά αληθείς.

Η αναγνώριση της γνώσης ως πραξολογικά περιορισμένης εξηγεί γιατί η εμπειριστική-τυπική άποψη είναι εσφαλμένη και γιατί η εμπειρική επιτυχία της ευκλείδειας γεωμετρίας δεν είναι απλό τυχαίο γεγονός. Η χωρική γνώση περιλαμβάνεται επίσης στο νόημα της δράσης. Η δράση είναι η χρήση ενός φυσικού σώματος στον χώρο. Χωρίς δράση δεν θα υπήρχε καμία γνώση χωρικών σχέσεων και καμία μέτρηση. Η μέτρηση είναι η συσχέτιση κάποιου πράγματος με ένα πρότυπο. Χωρίς πρότυπα δεν υπάρχει μέτρηση· και δεν υπάρχει μέτρηση που θα μπορούσε ποτέ να διαψεύσει το πρότυπο. Προφανώς, το έσχατο πρότυπο πρέπει να παρέχεται από τους κανόνες που διέπουν την κατασκευή σωματικών κινήσεων στον χώρο και την κατασκευή οργάνων μέτρησης με τη βοήθεια του

σώματός μας και σύμφωνα με τις αρχές των χωρικών κατασκευών που ενσωματώνονται σε αυτό. Η ευκλείδεια γεωμετρία, όπως και πάλι εξήγησε ιδιαίτερα ο Πάουλ Λόρεντσεν, δεν είναι τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από την ανασυγκρότηση των ιδεατών κανόνων που διέπουν την κατασκευή τέτοιων ομοιογενών βασικών μορφών όπως σημεία, γραμμές, επίπεδα και αποστάσεις, οι οποίες ενσωματώνονται ή πραγματοποιούνται με περισσότερο ή λιγότερο τέλειο αλλά πάντα τελειοποιήσιμο τρόπο ακόμα και στα πιο πρωτόγονα όργανα χωρικής μέτρησής μας, όπως μια μεζούρα. Φυσικά, αυτοί οι κανόνες και οι κανονιστικές συνέπειές τους δεν μπορούν να διαφυστούν από το αποτέλεσμα οποιασδήποτε εμπειρικής μέτρησης. Αντίθετα, η γνωστική τους εγκυρότητα τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι ακριβώς αυτοί καθιστούν δυνατές τις φυσικές μετρήσεις στον χώρο. Κάθε πραγματική μέτρηση πρέπει ήδη να προϋποθέτει την εγκυρότητα των κανόνων που οδηγούν στην κατασκευή των προτύπων μέτρησής μας. Είναι υπό αυτή την έννοια ότι η γεωμετρία είναι μια *a priori* επιστήμη· και ότι πρέπει ταυτόχρονα να θεωρείται ως εμπειρικά ουσιαστική πειθαρχία, διότι δεν είναι μόνο η ίδια η προϋπόθεση για οποιαδήποτε εμπειρική χωρική περιγραφή, αλλά είναι επίσης η προϋπόθεση για οποιοδήποτε ενεργό προσανατολισμό στον χώρο.

Υπό το φως της αναγνώρισης του πραξολογικού χαρακτήρα της γνώσης, αυτές οι εννοήσεις σχετικά με τη φύση της λογικής, της αριθμητικής και της γεωμετρίας ενσωματώνονται και εντάσσονται σε ένα σύστημα *επιστημολογικού δυϊσμού*. Η έσχατη δικαιολόγηση αυτής της δυϊστικής θέσης, δηλαδή ο ισχυρισμός ότι υπάρχουν δύο πεδία νοητικής έρευνας που μπορούν να νοηθούν *a priori* ως απαιτούντα κατηγορικά διακριτές μεθόδους αντιμετώπισης και ανάλυσης, βρίσκεται επίσης στον πραξολογικό χαρακτήρα της γνώσης. Εξηγεί γιατί πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ ενός πεδίου αντικειμένων που κατηγοριοποιείται αιτιωδώς και ενός πεδίου που κατηγοριοποιείται τελεολογικά.

Έχω ήδη σύντομα υποδείξει κατά τη συζήτηση της πραξολογίας ότι η αιτιότητα είναι μια κατηγορία της δράσης. Η ιδέα της αιτιότητας ότι υπάρχουν

σταθερές, χρονικά αμετάβλητες αιτίες που επιτρέπουν την προβολή παρελθουσών παρατηρήσεων σχετικά με τη σχέση γεγονότων στο μέλλον είναι κάτι (όπως έχει παρατηρήσει ο εμπειρισμός από τον Χιουμ και μετά) που δεν έχει καμία παρατηρησιακή βάση. Δεν μπορεί κανείς να παρατηρήσει τον συνδετικό κρίκο μεταξύ παρατηρήσεων. Ακόμα κι αν μπορούσε, μια τέτοια παρατήρηση δεν θα αποδείκνυε ότι πρόκειται για μια χρονικά αμετάβλητη σύνδεση. Αντίθετα, η αρχή της αιτιότητας πρέπει να νοηθεί ως εμπειροχόμηνη στην κατανόησή μας της δράσης ως παρέμβασης στον παρατηρησιακό κόσμο, που γίνεται με την πρόθεση να εκτραπεί η «φυσική» πορεία των γεγονότων προκειμένου να παραχθεί μια διαφορετική, προτιμητέα κατάσταση πραγμάτων, δηλαδή να συμβούν πράγματα που διαφορετικά δεν θα συνέβαιναν, και επομένως προϋποθέτει την έννοια γεγονότων που σχετίζονται μεταξύ τους μέσω αιτιών που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα. Ένας δρών μπορεί να σφάλλει όσον αφορά τις συγκεκριμένες υποθέσεις του σχετικά με το ποια προγενέστερη παρέμβαση παρήγαγε ποιο μεταγενέστερο αποτέλεσμα. Αλλά επιτυχής ή όχι, κάθε δράση, είτε αλλάζει είτε παραμένει αμετάβλητη στο φως της προηγούμενης επιτυχίας ή αποτυχίας της, προϋποθέτει ότι υπάρχουν σταθερά συνδεδεμένα γεγονότα ως τέτοια, ακόμα κι αν καμία συγκεκριμένη αιτία για οποιοδήποτε συγκεκριμένο γεγονός δεν μπορεί ποτέ να προγνωσθεί από κανέναν δρώντα. Χωρίς μια τέτοια υπόθεση θα ήταν αδύνατο να κατηγοριοποιήσει ποτέ κανείς δύο ή περισσότερες παρατηρησιακές εμπειρίες ως διαψευστικές ή επιβεβαιωτικές η μία της άλλης παρά να τις ερμηνεύει ως λογικά ασύμμετρα γεγονότα. Μόνο επειδή η ύπαρξη αιτιών που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα έχει υποτεθεί ήδη, μπορεί κανείς να συναντήσει συγκεκριμένα παραδείγματα επιβεβαιωτικών ή διαψευστικών τεκμηρίων εκ παρατηρήσεως, ή μπορεί να υπάρχει ένας δρών που μπορεί να μάθει οτιδήποτε από την παρελθούσα εμπειρία ταξινομώντας τις δράσεις του ως επιτυχείς και επιβεβαιωτικές κάποιας προηγούμενης γνώσης, ή ανεπιτυχείς και διαψευστικές. Είναι απλώς με το να δρα και να διακρίνει μεταξύ επιτυχιών και αποτυχιών που καθιερώνεται η *a priori*

εγκυρότητα της αρχής της αιτιότητας· ακόμα κι αν προσπαθούσε, δεν θα μπορούσε επιτυχώς να ανασκευάσει την εγκυρότητά της.

Με μια τέτοια κατανόηση της αιτιότητας ως αναγκαίας προϋπόθεσης της δράσης, υπονοείται επίσης αμέσως ότι το εύρος εφαρμογής της πρέπει τότε να οριοθετηθεί *a priori* από εκείνο της κατηγορίας της τελεολογίας. Πράγματι, και οι δύο κατηγορίες είναι αυστηρά αποκλειστικές και συμπληρωματικές. Η δράση προϋποθέτει μια αιτιωδώς δομημένη παρατηρησιακή πραγματικότητα, αλλά η πραγματικότητα της δράσης που μπορούμε να κατανοήσουμε ως απαιτούσα μια τέτοια δομή δεν είναι η ίδια αιτιωδώς δομημένη. Αντίθετα, είναι μια πραγματικότητα που πρέπει να κατηγοριοποιηθεί τελεολογικά, ως σκόπιμη, ουσιαστική συμπεριφορά. Πράγματι, δεν μπορεί κανείς ούτε να αρνηθεί ούτε να αναιρέσει την άποψη ότι υπάρχουν δύο κατηγοριακά διαφορετικά πεδία φαινομένων, διότι τέτοιες απόπειρες θα έπρεπε να προϋποθέτουν αιτιωδώς σχετιζόμενα γεγονότα *qua* δράσεις που λαμβάνουν χώρα μέσα στην παρατηρησιακή πραγματικότητα, καθώς και την ύπαρξη σκοπίμως και όχι αιτιωδώς σχετιζόμενων φαινομένων προκειμένου να ερμηνεύσει τέτοια γεγονότα μέσω παρατήρησης ως σημαίνοντα την άρνηση κάποιου πράγματος. Ούτε ένας αιτιολογικός ούτε ένας τελεολογικός μονισμός θα μπορούσε να δικαιολογηθεί χωρίς να πέσει σε κατάφωρη αντίφαση: διατυπώνοντας φυσικά είτε τη μία είτε την άλλη θέση και ισχυριζόμενος ότι λέει κάτι ουσιαστικό κάνοντάς το, στην πραγματικότητα υποστηρίζεται η αδιαμφισβήτητη συμπληρωματικότητα και των δύο, ενός πεδίου αιτιωδών και ενός πεδίου τελεολογικών φαινομένων.

Οτιδήποτε δεν είναι δράση πρέπει αναγκαστικά να κατηγοριοποιείται αιτιωδώς. Δεν υπάρχει κάτι που να μπορεί να καταστεί γνωστό *a priori* για αυτό το πεδίο φαινομένων εκτός από το ότι είναι δομημένο αιτιωδώς – και ότι είναι δομημένο σύμφωνα με τις κατηγορίες της προτασιακής λογικής, της αριθμητικής και της γεωμετρίας. Οτιδήποτε άλλο υπάρχει που μπορεί να καταστεί γνωστό για αυτό το πεδίο φαινομένων πρέπει να προέρχεται από ενδεχόμενες παρατηρήσεις και

επομένως αντιπροσωπεύει *a posteriori* γνώση. Ειδικότερα, κάθε γνώση για το ότι δύο ή περισσότερα συγκεκριμένα γεγονότα που παρατηρήθηκαν είτε είναι αιτιωδώς σχετιζόμενα είτε όχι, είναι *a posteriori* γνώση. Προφανώς, το πεδίο των φαινομένων που περιγράφεται με αυτόν τον τρόπο συμπίπτει (περισσότερο ή λιγότερο) με αυτό που συνήθως θεωρείται ως ο χώρος των εμπειρικών φυσικών επιστημών.

Αντίθετα, οτιδήποτε είναι δράση πρέπει να κατηγοριοποιείται τελεολογικά. Αυτό το πεδίο φαινομένων περιορίζεται επίσης από τους νόμους της λογικής και της αριθμητικής. Αλλά δεν περιορίζεται από τους νόμους της γεωμετρίας όπως ενσωματώνονται στα όργανα μέτρησης χωρικά εκτεινόμενων αντικειμένων, διότι οι δράσεις δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από υποκειμενικές ερμηνείες παρατηρήσιμων πραγμάτων· και επομένως πρέπει να ταυτοποιούνται μέσω αναστοχαστικής κατανόησης και όχι χωρικών μετρήσεων. Ούτε οι δράσεις είναι αιτιωδώς συνδεδεμένα γεγονότα, αλλά γεγονότα που συνδέονται ουσιαστικά μέσα σε ένα κατηγοριακό πλαίσιο μέσων και σκοπών.

Δεν μπορεί κανείς να γνωρίζει *a priori* ποιες είναι ή θα είναι οι συγκεκριμένες αξίες, επιλογές και κόστος κάποιου δρώντος. Αυτό θα υπαγόταν εξ ολοκλήρου στον τομέα της εμπειρικής, *a posteriori* γνώσης. Πράγματι, το ποιά συγκεκριμένη δράση θα αναλάμβανε ένας δρών θα εξαρτιόταν από τη γνώση του σχετικά με την εκ παρατηρήσεως πραγματικότητα και/ή την πραγματικότητα των δράσεων άλλων δρώντων. Και θα ήταν προφανώς αδύνατο να νοήσουμε τέτοιες καταστάσεις γνώσης ως προβλέψιμες βάσει αιτιών που λειτουργούν με χρονική αμεταβλητότητα. Ένας γνωρίζων δρών δεν μπορεί να προβλέψει τη μελλοντική του γνώση πριν την αποκτήσει πραγματικά, και αποδεικνύει, απλώς με το να διακρίνει μεταξύ επιτυχών και ανεπιτυχών προβλέψεων, ότι πρέπει να νοεί τον εαυτό του ως ικανό να μαθαίνει από άγνωστες εμπειρίες με τρόπους που ακόμα δεν γνωρίζει. Έτσι, η γνώση σχετικά με την ιδιαίτερη πορεία των δράσεων είναι μόνο *a posteriori*. Και επειδή μια τέτοια γνώση θα έπρεπε να περιλαμβάνει τη γνώση του ίδιου του

δρώντος –ως αναγκαίο συστατικό κάθε δράσης της οποίας κάθε αλλαγή μπορεί να έχει επίδραση στην επιλογή μιας συγκεκριμένης δράσης– η τελεολογική γνώση πρέπει επίσης αναγκαστικά να είναι γνώση που ανασκευάζει/ανασυγκροτεί, ή ιστορική γνώση. Θα παρείχε μόνο *ex-post* εξηγήσεις που δεν θα είχαν συστηματική επίδραση στην πρόβλεψη μελλοντικών δράσεων, διότι, καταρχήν, οι μελλοντικές καταστάσεις γνώσης δεν θα μπορούσαν ποτέ να προβλεφθούν βάσει σταθερά λειτουργουσών εμπειρικών αιτιών. Προφανώς, μια τέτοια οριοθέτηση ενός κλάδου *a posteriori* και επιστήμης ανασκευής/ανασυγκρότησης της δράσης (*reconstructive science of action*) ταιριάζει με την συνήθη περιγραφή πειθαρχιών όπως η ιστορία και η κοινωνιολογία.

Αυτό που είναι γνωστό ότι είναι αληθές *a priori* σχετικά με το πεδίο της δράσης, και αυτό που θα έπρεπε τότε να περιορίζει κάθε ιστορική ή κοινωνιολογική εξήγηση, είναι το εξής: Καταρχάς, κάθε τέτοια εξήγηση, η οποία ουσιαστικά θα έπρεπε να ανασυγκροτήσει τη γνώση ενός δρώντος, θα έπρεπε αναπόφευκτα να είναι μια ανασυγκρότηση με όρους γνώσης σκοπών και μέσων, επιλογών και κόστους, κερδών και ζημιών κ.λπ. Και δεύτερον, επειδή αυτές είναι προφανώς οι κατηγορίες της πραξεολογίας όπως την εννόησε ο Μίζες, κάθε τέτοια εξήγηση πρέπει επίσης να περιορίζεται από τους νόμους της πραξεολογίας. Και επειδή αυτοί οι νόμοι είναι, όπως έχω ήδη εξηγήσει, *a priori* νόμοι, πρέπει επίσης να λειτουργούν ως λογικοί περιορισμοί σε κάθε μελλοντική πορεία δράσης. Ισχύουν ανεξάρτητα από οποιαδήποτε συγκεκριμένη κατάσταση γνώσης που μπορεί να έχει αποκτήσει ένας δρών, απλώς με το γεγονός ότι όποια κι αν είναι αυτή η κατάσταση, πρέπει να περιγράφεται με όρους κατηγοριών της δράσης. Και καθώς αναφέρονται στις δράσεις ως τέτοιες, οι νόμοι της πραξεολογίας πρέπει τότε να είναι συνεκτινόμενοι με όλη την προβλεπτική/προγνωστική γνώση (*predictive knowledge*) που μπορεί να υπάρχει στον χώρο της επιστήμης της δράσης. Πράγματι, αγνοώντας προς στιγμήν ότι το καθεστώς της γεωμετρίας ως *a priori* επιστήμης θεμελιωνόταν τελικά στην κατανόησή μας της δράσης και ότι υπό αυτή την έννοια η πραξεολογία θα έπρεπε

να θεωρηθεί ως η πιο θεμελιώδης γνωστική πειθαρχία, ο ιδιαίτερος ρόλος της ίδιας της πραξολογίας μέσα σε ολόκληρο το σύστημα της επιστημολογίας μπορεί να νοηθεί ως κάπως ανάλογος με εκείνον της γεωμετρίας. **Η πραξολογία είναι για το πεδίο της δράσης αυτό που είναι η ευκλείδεια γεωμετρία για το πεδίο των παρατηρήσεων (μη-δράσεων).** Όπως η γεωμετρία που ενσωματώνεται στα όργανα μέτρησής μας περιορίζει τη χωρική δομή της πραγματικότητας που παρατηρείται, έτσι η πραξολογία περιορίζει το εύρος των πραγμάτων που μπορεί να βιώσουμε στον χώρο των δράσεων.

IV

Με τον τρόπο αυτόν, καθιερώνοντας τη θέση της ίδιας της πραξεολογίας, έχω κλείσει τον κύκλο περιγράφοντας το σύστημα της ορθολογιστικής φιλοσοφίας ως σύστημα τελικά θεμελιωμένο στο αξίωμα της δράσης. Στόχος μου εδώ ήταν να επανεπιβεβαιώσω τον ισχυρισμό του Μίζες ότι η οικονομική επιστήμη είναι πραξεολογία· ότι η υπεράσπιση της πραξεολογίας είναι αδιαμφισβήτητη· και ότι οι εμπειριστικές ή ιστορικιστικές-ερμηνευτικές (*historicist-hermeneuticist*) ερμηνείες της οικονομικής επιστήμης είναι αντιφατικές διδασκαλίες. Περαιτέρω στόχος μου ήταν να καταδείξω ότι η Μιζεσιανή ενόραση για τη φύση της πραξεολογίας παρέχει επίσης το ίδιο το θεμέλιο πάνω στο οποίο η παραδοσιακή ορθολογιστική φιλοσοφία μπορεί να ανασυγκροτηθεί με επιτυχία και να ενσωματωθεί συστηματικά.

Για τον ορθολογιστή φιλόσοφο, αυτό θα σήμαινε ότι πρέπει να λάβει υπόψη του την πραξεολογία. Διότι ακριβώς η ενόραση στους πραξεολογικούς περιορισμούς στη δομή της γνώσης παρέχει τον ελλείποντα κρίκο στην πνευματική του υπεράσπιση έναντι του σκεπτικισμού και του σχετικισμού. Για τον οικονομολόγο στην παράδοση του Μίζες, σημαίνει, όπως ισχυρίζομαι, ότι πρέπει ρητά να αναγνωρίσει τη θέση του μέσα στην ευρύτερη παράδοση του δυτικού

ορθολογισμού· και ότι πρέπει να μάθει να ενσωματώνει τις εννοήσεις που παρέχει αυτή η παράδοση προκειμένου να οικοδομήσει ένα ακόμα πιο εντυπωσιακό και βαθύ επιχείρημα υπέρ της πραξολογίας και της Αυστριακής Σχολής της οικονομικής επιστήμης από εκείνο που έκανε ο ίδιος ο μέγας Μίζες.

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- **Block, Walter.** *On Robert Nozick's 'On Austrian Methodology'*. Inquiry 23 (1980).
 - **Hollis, Martin, and Edward Nell.** *Rational Economic Man: A Philosophical Critique of Neo-Classical Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
 - **Hoppe, Hans-Hermann.** *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung. Untersuchungen zur Grundlegung von Soziologie und Ökonomie*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1983.
 - Is Research Based on Causal Scientific Principles Possible in the Social Sciences?* Ratio 25, no. 1 (1983).
 - In Defense of Extreme Rationalism.* Review of Austrian Economics 3 (1988).
 - A Theory of Socialism and Capitalism*. Kluwer Academic Publishers, 1989.
 - On Praxeology and the Praxeological Foundations of Epistemology and Ethics.* In Llewellyn H. Rockwell, Jr., ed.
 - The Meaning of Ludwig von Mises*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1989.
 - The Economics and Ethics of Private Property*. Kluwer Academic Publishers, 1993.
- **Kirzner, Israel M.** *The Economic Point of View*. Kansas City, Kans.: Sheed and Ward, 1976.
 - **Lavoie, Don.** "From Hollis and Nell to Hollis and Mises." Journal of Libertarian Studies, I, no. 4 (1977).
 - **Mises, Ludwig von.** *Epistemological Problems of Economics*. New York: New York University Press, 1981.
 - Human Action: A Treatise on Economics.* Chicago: Henry Regnery, 1966;

Theory and History, Washington, D.C.: Ludwig von Mises Institute, 1985.

The Ultimate Foundation of Economic Science, Kansas City, Kans.: Sheed Andrews and McMeel, 1978.

• **Rizzo, Mario.** *Praxeology and Econometrics: A Critique of Positivist Economics*. In Louis M. Spadaro, ed., *New Directions in Austrian Economics*. Kansas City, Kans.: Sheed Andrews and McMeel, 1978.

• **Robbins, Lionel.** *The Nature and Significance of Economic Science*. New York: New York University Press, 1984.

• **Rothbard, Murray N.** *Praxeology: Reply to Mr. Schuller*. *American Economic Review*, December 1951.

In Defense of Extreme Apriorism. *Southern Economic Journal* 23, no. 3 (January 1957).

Man, Economy, and State. 1993 Ludwig von Mises Institute

Praxeology: The Methodology of Austrian Economics. In Edwin Dolan, ed., *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City, Kans.: Sheed and Ward, 1976.

Individualism and the Philosophy of the Social Sciences. San Francisco: Cato Institute, 1979.

• **Selgin, George.** *Praxeology and Understanding: An Analysis of the Controversy in Austrian Economics*. *Review of Austrian Economics* 2 (1987).

• **Strigl, Richard von.** *Die ökonomischen Kategorien und die Organisation der Wirtschaft*. Jena: Gustav Fischer, 1923